

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARİ KORUMA-RESTORASYON PROGRAMI**

**TOPKAPI SARAYI BİRİNCİ AVLUSUNUN BATI
KISMININ YAPISAL DÖNÜŞÜMÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BİRGÜL TURAK

İSTANBUL, 2021

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARİ KORUMA-RESTORASYON PROGRAMI**

**TOPKAPI SARAYI BİRİNCİ AVLUSUNUN BATI
KISMININ YAPISAL DÖNÜŞÜMÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**BİRGÜL TURAK
(190211006)**

**Danışman
(Doç. Dr. Hasan Fırat Diker)**

DÜZELTİLMİŞ TEZ

İSTANBUL, 2021

25/ 10/2021

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mimarlık Anabilim Dalı'nda 190211009 numaralı Birgül TURAK'ın hazırladığı "Topkapı Sarayı Birinci Avlusunun Batı Kısmının Yapısal Dönüşümü " konulu Mimari Koruma-Restorasyon Tezli Yüksek lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 25/10/2021 Pazartesi günü saat 14:00'da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE/REDDİNE** karar verilmiştir.

Düzeltilme verilmesi halinde:

Adı geçen öğrencinin Tez Savunma Sınavı .../.../20... tarihinde, saat ...:.. da yapılacaktır.

Tez Adı Değişikliği Yapılması Halinde: Tez adının
.....
şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Üyesi	Tarih	İmza
(Danışman) Doç.Dr. Hasan Fırat DİKER	.../ .../20...	Kabul.
Doç.Dr. Mine ESMER	.../ .../20...	Kabul.
Doç.Dr. Ebru OMA Y	.../ .../20...	Kabul.
(İkinci Danışman) */ .../20...
*/ .../20...

*2. Danışman varsa doldurulacak

ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Birgöl TURAK

DÜZELTME METNİ

1-Hipotetik restitüsyonlara ait çizimler, yapılar hakkındaki bilgiler düzeltilmiştir.

TOPKAPI SARAYI BİRİNCİ AVLUSUNUN BATI KISMININ YAPISAL DÖNÜŞÜMÜ

BİRGÜL TURAK

ÖZET

İstanbul'un fethinden sonra inşa edilen Topkapı Sarayı, yönetim merkezi ve hanedanın ikametgahı olarak yüzyıllar boyunca kullanılmıştır. Saray, 19. yüzyılın ikinci yarısında terkedilene kadar artan nüfus ve ihtiyaçlar doğrultusunda yeni yapılar eklenerek genişletilmiştir.

Topkapı Sarayı, birbirini hiyerarşik olarak takip eden dört avlu ve Harem yapılarından oluşmaktadır. Bu avlular işlevleri nedeniyle sırasıyla Birinci Avlu (Alay Meydanı), İkinci Avlu (Divan Avlusu), Üçüncü Avlu (Enderun Avlusu), Dördüncü Avlu (Sofa-i Hümayun) olarak adlandırılmaktadır. Bab-ı Hümayun'dan girenleri karşılayan Birinci Avlu toplanma ve bekleme meydanı olarak kullanılmasının yanında sarayın inşasından itibaren dış hizmet binalarını barındırmaktadır. Bab-ı Hümayun ve Babüselam'a uzanan yol aksı ayırım olarak alındığında tezin konusu avlunun batı kısmıdır. Karakolhane, Aya İrini, Darphane-i Amire, Çinili Köşk, Sanayi-i Nefise Mektebi ve Arkeoloji Müzesi yapıları yer almaktadır.

Çalışma kapsamında, Bizans Dönemi'nden günümüze kadar Topkapı Sarayı Birinci Avlusu'nun batı kısmında bulunan yapıların geçirdiği mimari dönüşümler ele alınmıştır. Yazılı ve görsel kaynaklardan edinilen bilgiler ışığında mevcut yapılar ve yok olmuş yapılar tespit edilmiştir. Yapıların mimari özellikleri ve zaman içerisinde geçirdiği onarımları hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Topkapı Sarayı, Birinci Avlu, İstanbul, Osmanlı, Bizans, Yapısal Dönüşüm, Kayıp Mekanlar.

STRUCTURAL TRANSFORMATIONS ON THE WEST SIDE OF THE FIRST COURTYARD OF TOPKAPI PALACE

BİRGÜL TURAK

ABSTRACT

Topkapı Palace, built after the conquest of Istanbul, has been used for centuries as the administrative center and the residence of the dynasty. The palace was developed by adding new buildings in line with the increasing population and needs until it was abandoned in the second half of the 19th century.

Topkapı Palace consists of four courtyards and harem structures that follow each other hierarchically. These courtyards are First Court (Alay Meydanı), Second Court (Divan Avlusu), Third Court (Enderun Avlusu) and the Fourth Court (Sofa-i Hümayun), respectively, due to their functions. The First Courtyard, which welcomes those entering from the Imperial Gate (Bab-ı Hümayun), is used as a gathering and waiting area, as well as the place where service buildings are located. When the road axis to the Imperial Gate (Bab-ı Hümayun) and The Middle Gate (Babüselam) is taken as separation point, the structures located in the western part of the courtyard, which is the subject of this thesis, are Karakolhane, Hagia Eirene, Imperial Mint (Darphane-i Amire), Tiled Kiosk (Çinili Köşk), Art Academy (Sanayi-i Nefise Mektebi) and Archeology Museum.

Within the scope of the research, the structural transformations of the buildings on the west side of the First Courtyard of Topkapı Palace from the Byzantine Period to the present are discussed.

Key Words: Topkapi Palace, First Courtyard, Istanbul, Ottoman, Byzantine, Structural Transformation.

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında, Topkapı Sarayı Birinci Avlusu'nun batı kısmında mevcutta olan ve bugüne ulaşmayan yapıların Bizans Dönemi'nden günümüze geçirdiği mimari dönüşümlerin tespit ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Topkapı Sarayı'nın Birinci Avlusu genel olarak saray hizmetlilerine ait saray dışından insanların ise gerekçe göstererek girebildikleri bölümdür. Diğer avlular gibi hanedanın kullanımına özelleşmemiş ve ulaşılabilir olması sebebiyle diğer avlulara nispetle daha çok seyyah yazılarında, resimlerde ve gravürlerde yer almıştır. Bu görsel ve yazılı kaynaklarda yer alan lakin günümüzde izine rastlanmayan hizmet yapılarının gerçek büyüklüklerine dair bilgiye ulaşılammış olmakla birlikte hipotetik restitüsyon planlarında simgesel çizimle yerleri yaklaşık olarak belirlenmiştir. Mevcut yapılar mimari özellikleriyle birlikte onarımları ve işlev değişikliklerine değinilmiştir.

Yüksek lisans eğitimime başlamama vesile olan ve bu yolda bilgi birikimini, zamanını benimle paylaşan değerli tez danışmanım Doç. Dr. Hasan Fırat Diker'e, İstanbul IV Numaralı Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü ve Y.Mimar Nevhiz Koyukan'a, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi çalışanlarına arşiv kaynaklarına ulaşmamda sağladıkları kolaylıklar için teşekkür ederim. Topkapı Sarayı Birinci Avlusu'nun vaziyet planı çizimlerinde sağladığı kolaylık için Seçkin Mimarlık'a teşekkürü borç bilirim.

Tez çalışma sürecinde hissettiğim ve bundan sonraki hayatımda yanımda her daim desteğini hissedeceğim Mimar Zeynep Kevser Çakır'a, dostluğu ve yardımları için Mimar Selen Azaklı'ya, her daim yanımda olan aileme sevgilerimi sunuyorum.

Mimar Birgül Turak

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
GÖRSEL LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR.....	xvi
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
1. TOPKAPI SARAYI.....	3
1.1. TARİHÇESİ.....	3
1.2. MİMARİ ÖZELLİKLERİ.....	4
1.3. YERLEŞİM DÜZENİ.....	5
1.3.1. Birinci Avlu.....	5
1.3.2. İkinci Avlu.....	11
1.3.3. Üçüncü Avlu.....	16
1.3.4. Dördüncü Avlu.....	19
İKİNCİ BÖLÜM.....	24
2. BİRİNCİ AVLU BATI KISMININ TARİHSEL SÜRECİ.....	24
2.1. BİZANS DÖNEMİ.....	24
2.2. OSMANLI DÖNEMİ.....	31
2.2.1. 15. Yüzyıl.....	31
2.2.2. 16. Yüzyıl.....	36
2.2.3. 17. Yüzyıl.....	42
2.2.4. 18. Yüzyıl.....	47
2.2.5. 19. Yüzyıl.....	52
2.2.6. 20. Yüzyıl.....	56
2.2.7. 21. Yüzyıl.....	58
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	60
3. BİRİNCİ AVLU BATI KISMININ YAPI ÖLÇEĞİNDE DÖNÜŞÜMLERİ.....	60

3.1. MEVCUT YAPILAR	60
3.1.1. Aya İrini	61
3.1.1.1. Mimari Özellikleri	62
3.1.1.2. Onarımlar	63
3.1.1.3. Kullanım Değişiklikleri	73
3.1.2. Çinili Köşk	79
3.1.2.1. Mimari Özellikleri	81
3.1.2.2. Onarımlar	83
3.1.2.3. Kullanım Değişiklikleri	92
3.1.3. Arkeoloji Müzesi	94
3.1.3.1. Mimari Özellikleri	94
3.1.3.2. Onarımlar	95
3.1.4. Sanayi-i Nefise Mektebi	100
3.1.4.1. Mimari Özellikleri	101
3.1.4.2. Onarımlar	102
3.1.4.3. Kullanım Değişiklikleri	107
3.1.5. Darphane-i Amire	107
3.1.5.1. Mimari Özellikleri	107
3.1.5.2. Onarımlar	116
3.1.5.3. Kullanım Değişiklikleri	121
3.1.6. Karakolhane	122
3.1.6.1. Mimari Özellikleri	122
3.1.6.2. Onarımlar	124
3.1.6.3. Kullanım Değişiklikleri	125
3.2. YOK OLMUŞ YAPILAR.....	127
3.2.1. Deavi Kasrı	127
3.2.2. Anbar-ı Hime	129
3.2.3. Hasırhane-i Hassa	130
3.2.4. Anbar-ı Amire	131
3.2.5. Acemioğlanlar Koğuşu	132
3.2.6. Namazgah	133

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	134
4. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ	134
EKLER	142

GÖRSEL LİSTESİ

Sayfa

Görsel 1.1: Topkapı Sarayı, 2009	4
Görsel 1.2: Topkapı Sarayı Birinci Avlu Yapıları, 2021	6
Görsel 1.3: Birinci Avlu'nun batı cephesinde Karakolhane ve Aya İrini (Kurtçu, 2021)	7
Görsel 1.4: Bab-1 Hümayun Güney Cephesi'nin cephe restitüsyonu	8
Görsel 1.5: Bab-1 Hümayun Güney Cephesi'ndeki onarımların tarihlendirilmesi	9
Görsel 1.6: Bab-1 Hümayun'un mermer korkuluğunun koyulması, İRAMA, 1949	10
Görsel 1.7: Bab-1 Hümayun'un mermer korkuluğunun kaldırılması (Kurtçu, 2021)	10
Görsel 1.8: 1998-2000 onarımı öncesinde Bab-1 Hümayun, İRAMA	11
Görsel 1.9: İkinci Avlu yapıları, 2021	12
Görsel 1.10: Divanhane, Adalet Kulesi, Dış Hazine (Sağdıç, 2018)	13
Görsel 1.11: Matbah-1 Amire (Kurtçu, 2021)	14
Görsel 1.12 : İkinci Avlu'daki Osmanlı Dönemi kayıp mekanların gösterimi, 2010	15
Görsel 1.13: Üçüncü Avlu yapıları, 2021	16
Görsel 1.14: Arz Odası (arkada) ve III. Ahmed Kütüphanesi (önde), (Kurtçu, 2021)	17
Görsel 1.15: Has Odalılar Koğuşu ve Has Oda (Kutsal Emanetler) (Kurtçu, 2021) ..	18
Görsel 1.16: Ağalar Cami (Kurtçu, 2021)	19
Görsel 1.17: Dördüncü Avlu yapıları, 2021	20
Görsel 1.18: İftariye Kameriyesi ve Bağdat Köşkü (Kurtçu, 2021)	22
Görsel 1.19: Sofa Köşkü, 2015	23
Görsel 2.1: Birinci Avlu'nun batı kısmındaki Bizans yapılarının vaziyet planında gösterimi (Kurtçu, 2021)	25
Görsel 2.2: Aya İrini'nin güneydoğusunda bulunan L planlı sarnıç ⁶⁷	26
Görsel 2.3: Aya İrini ve çevresi	27
Görsel 2.4: Aya İrini güneybatısında 10 numaralı sarnıç (Altuğ, 2013)	27
Görsel 2.5: Aya İrini güneybatısında 11 numaralı sarnıç (Kurtçu, 2021)	28
Görsel 2.6: İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin doğusundaki kalıntıların planı, 1973	29
Görsel 2.7: İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin doğusundaki kalıntılar (Kurtçu, 2021) ..	30

Görsel 2.8: İstanbul Arkeoloji Müzeleri avlusunda sarnıca inen kapak (Kurtçu, 2021) ve sarnıcın iç görünümü, 2008	30
Görsel 2.9: Çinili Köşk ve Sanayi-i Nefise Mektebi arasındaki galeriler, 2017, İRAMA	31
Görsel 2.10: Cristoforo Buondelmonti'nin İstanbul haritasından detay, 1481	33
Görsel 2.11: Hardtmann Schedel'in tahta baskı resmi, 1493	33
Görsel 2.12: Topkapı Sarayı Birinci Avlusu'nun Batı Kısmının Rölöve Planı Üzerinde 15. Yüzyıldaki Mevcut Yapıların Gösterimi (Kurtçu, 2021)	34
Görsel 2.13: Topkapı Sarayı Birinci Avlusu Batı Kısmının 15. Yüzyıl Hipotetik Restitüsyon Planı (Kurtçu, 2021)	35
Görsel 2.14: Topkapı Sarayı'nın Birinci Avlusu Batı Kısmının 15. Yüzyıl Hipotetik Restitüsyon Planı Güvenilirlik Lejantı (Kurtçu, 2021)	36
Görsel 2.15: I. Süleyman'ın cülus töreni, Süleymanname, 1557	37
Görsel 2.16: Avusturya elçi heyetinin Birinci Avlu'dan geçişi, Lambert Wyts, 1574	38
Görsel 2.17: Birinci Avlu, Hünername, 1584	39
Görsel 2.18 : Birinci Avlu'dan geçen elçilik alayı, Lewenklaue, 1586	39
Görsel 2.19: Topkapı Sarayı Birinci Avlusu Batı Kısmının Rölöve Planı Üzerinde 16. Yüzyıldaki Mevcut Yapıların Gösterimi (Kurtçu, 2021)	40
Görsel 2.20: Topkapı Sarayı Birinci Avlusu'nun Batı Kısmının 16. Yüzyıl Hipotetik Restitüsyon Planı (Kurtçu, 2021)	41
Görsel 2.21: Topkapı Sarayı'nın Birinci Avlusu Batı Kısmının 16. Yüzyıl Hipotetik Restitüsyon Planının Güvenilirlik Lejantı (Kurtçu,2021)	42
Görsel 2.22: Francesco Scarella'nın panoramasından detay, 1665-1685	43
Görsel 2.23: Cornelius Bryun'nun İstanbul panoramasından detay, 1698	43
Görsel 2.24: Topkapı Sarayı Birinci Avlusu Batı Kısmının Rölöve Planı Üzerinde 17. Yüzyıldaki Mevcut Yapıların Gösterimi (Kurtçu, 2021)	44
Görsel 2.25: Topkapı Sarayı Birinci Avlusu'nun Batı Kısmının 17. Yüzyıl Hipotetik Restitüsyon Planı (Kurtçu, 2021)	45
Görsel 2.26: Topkapı Sarayı'nın Birinci Avlusu Batı Kısmının 17. Yüzyıl Hipotetik Restitüsyon Planının Güvenilirlik Lejantı (Kurtçu, 2021)	46
Görsel 2.27: Cornelius Loos İstanbul panoramasından detay, 1710	48
Görsel 2.28: Philipp Ferdinand von Gudenus'un İstanbul panoramasından detay, 1740	48
Görsel 2.29: Topkapı Sarayı Birinci Avlusu'nun Batı Kısmının Rölöve Planı Üzerinde 18. Yüzyıldaki Mevcut Yapıların Gösterimi (Kurtçu, 2021)	49
Görsel 2.30: Topkapı Sarayı Birinci Avlusu'nun Batı Kısmının 18. Yüzyıl Hipotetik Restitüsyon Planı (Kurtçu, 2021)	50

Görsel 2.31: Topkapı Sarayı'nın Birinci Avlusu Batı Kısmının 18. Yüzyıl Hipotetik Restitüsyonu Planının Güvenilirlik Lejantı, (Birgül Kurtçu,2021).....	51
Görsel 2.32: Topkapı Sarayı Birinci Avlu, Melling, 1819.....	53
Görsel 2.33: Fossati resminde Birinci Avlunun batı kısmının hizmet yapılarının gösterimi.....	53
Görsel 2.34: Topkapı Sarayı Birinci Avlusu'nun Batı Kısmının Rölöve Planı Üzerinde 19. Yüzyıldaki Mevcut Yapıların Gösterimi (Kurtçu, 2021)	54
Görsel 2.35: Topkapı Sarayı Birinci Avlusu'nun Batı Kısmının 19. Yüzyıl Hipotetik Restitüsyon Planı (Kurtçu, 2021).....	55
Görsel 2.36: Topkapı Sarayı'nın Birinci Avlusu Batı Kısmının 19. Yüzyıl Hipotetik Restitüsyon Planının Güvenilirlik Lejantı (Kurtçu, 2021).....	56
Görsel 2.37: Birinci Avlu kuşbakışı görünümü,1918	57
Görsel 2.38: Birinci Avlu, Gedik Paşa , 1922.....	57
Görsel 2.39: Topkapı Sarayı Birinci Avlusu'nun Batı Kısmının Rölöve Planı Üzerinde 20. Yüzyıldaki Mevcut Yapıların Gösterimi (Kurtçu, 2021)	58
Görsel 2.40: Kozbekçiler Kapısı'nın doğusundaki güvenlik kulübeleri (Kurtçu, 2021)	59
Görsel 2.41: Topkapı Sarayı'nın Birinci Avlusu Batı Kısmının Mevcut Planı (Kurtçu, 2021)	60
Görsel 3.1: Aya İrini (Kurtçu, 2021).....	61
Görsel 3.2: Aya İrini apsisi (Kurtçu, 2021).....	62
Görsel 3.3: Aya İrini atriumu (Kurtçu, 2021)	63
Görsel 3.4: Aya İrini kuzey cephesi dönem tarihlendirilmesi	65
Görsel 3.5: Hünername'den kapanan kemer altı boşluklarını gösteren detay	66
Görsel 3.6: 1955 tarihli onarım öncesi kuzey giriş revakı	67
Görsel 3.7: 1955 tarihli onarım sonrası kuzey giriş revakı	67
Görsel 3.8: Aya İrini atriuma bakan kemer boşluklarının kapatılmış hali, Abdullah Fréres, 1891.....	69
Görsel 3.9: Aya İrini atriuma bakan kemer boşluklarının açılması, İRAMA, 1955.....	69
Görsel 3.10: Aya İrini atriuma bakan kemer boşluklarının ahşap doğrama yapılmış hali,İRAMA, 2000	70
Görsel 3.11: Aya İrini atrium kemer boşluklarının doğramasız camlı hali,İRAMA, 2017.....	70
Görsel 3.12: Aya İrini'nin galeri katına çıkan yanar ahşap merdiveni, 1992, İRAMA	71
Görsel 3.13: Aya İrini atriumuna bakan kemer boşluklarını kapatan camların doğrultuları.....	72

Görsel 3.14: Aya İrini zemin kat planında Osmanlı Dönemi Ekleri.....	73
Görsel 3.15: Aya İrini'nin giriş revağındaki kitabe (Kurtçu, 2021)	74
Görsel 3.16 : Aya İrini sergi düzeni, Abdullah Frères, 1891	76
Görsel 3.17: Aya İrini'de yenilenen sergi düzeni, Sébah ve Joaillier, 1910 sonrası..	76
Görsel 3.18: Aya İrini'de 2. Uluslararası İstanbul Bienali, 1989.....	77
Görsel 3.19: Çinili Köşk doğu cephesi (Kurtçu, 2021).....	79
Görsel 3.20 : Vavassore'ye ait çizimin detayında Çinili Köşk, 1479	80
Görsel 3.21 : Hünername'de Çinili Köşk, 1523.....	80
Görsel 3.22: Çinili Köşk rölöve planı, YD Mimarlık, 2017	81
Görsel 3.23: Çinili Köşk'ün merkezi sofası (Kurtçu, 2021)	82
Görsel 3.24: Çinili Köşk'te Karamanoğlu İbrahim Bey İmareti'ne ait mihrap (Kurtçu, 2021)	83
Görsel 3.25: III. Murad zamanında oda nişlerinden birinin sersebil şeklinde çeşmeye çevrilmiş hali (Kurtçu, 2021)	84
Görsel 3.26: Melchior Lorichs'in panoramasında Çinili Köşk, 1559.....	85
Görsel 3.27: Haliç tarafından çizilen panoramada Çinili Köşk, Grelot, 1680.....	85
Görsel 3.28: Çinili Köşk, Eyüplü Cemal,(1836-1898), İstanbul Resim ve Heykel Müzesi.....	86
Görsel 3.29: Çinili Köşk'ün ahşap revaklı restitüsyon çizimi, Ayverdi	87
Görsel 3.30: Çinili Köşk giriş eyvanında çinilerin üzerine gelen kemerlerin eksik kalan formu (Kurtçu, 2021).....	87
Görsel 3.31 : Çinili Köşk'ün merdivenin revakların dışında olduğu fotoğraf, Sébah and Joaillier, 1890	88
Görsel 3.32: Çinili Köşk'ün çatı onarım öncesi, Tahsin Öz, 1942	89
Görsel 3.33: Çinili Köşk'ün çatısı onarımı, Tahsin Öz, 1942.....	89
Görsel 3.34: Çinili Köşk revakları ve giriş eyvanı onarım öncesi, 1972, İRAMA....	90
Görsel 3.35: Çinili Köşk doğu cephesinin onarım öncesi görünümü, 2002, İRAMA91	
Görsel 3.36: Çinili Köşk planında onarım tarihlerinin gösterimi	91
Görsel 3.37: Çinili Köşk doğu cephesindeki onarım tarihleri.....	92
Görsel 3.38: Çinili Köşk revakı, Sébah ve Joaillier, 1890	93
Görsel 3.39: Çinili Köşk'ün Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ne dönüştükten sonraki hali, Halil Edhem, 1909	93
Görsel 3.40: İstanbul Arkeoloji Müzesi klasik bina (Kurtçu, 2021).....	95
Görsel 3.41: Arkeoloji Müzesi ana bina, Sébah ve Joaillier, 1900'ler	96
Görsel 3.42: İstanbul Arkeoloji Müzeleri zemin kat planı.....	96

Görsel 3.43: İstanbul Arkeoloji Müzesi iç mekanı, Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi, 1900'ler	97
Görsel 3.44: İstanbul Arkeoloji Müzesi, H. Eldem, 1909.....	97
Görsel 3.45:İstanbul Arkeoloji Müzeleri ek bina iç mekan, 1970	98
Görsel 3.46: İstanbul Arkeoloji Müzesi binasının vaziyet planında eklerin tarihlendirilmesi	99
Görsel 3.47: İstanbul Arkeoloji Müzesi Batı Cephesi bina eklerinin tarihlendirilmesi	99
Görsel 3.48: Sanayi-i Nefise Mektebi doğu cephesi (Kurtçu, 2021).....	101
Görsel 3.49: Sanayi-i Nefise Mektebi güney ek (Kurtçu, 2021).....	102
Görsel 3.50: Sanayi-i Nefise Mektebi'nin yer aldığı fotoğraf, Frères, 1890'lar.....	103
Görsel 3.51: Vallaury'nin çizimlerinde ek bina yapımından sonra Sanayi-i Nefise Mektebi planı, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi.....	103
Görsel 3.52: Nezih Eldem'in düzenlemesinden önce yapının görünümü, 1964 öncesi	104
Görsel 3.53: Sanayi-i Nefise Mektebinin ana giriş merdivenlerinin yıkılması,1966	105
Görsel 3.54: Sanayi-i Nefise Mektebi doğu cephesinde giriş merdiveninin kaldırıldığı fotoğraf, 1970'ler SALT Arşiv	105
Görsel 3.55: Sanayi-i Nefise Mektebi doğu cephesi eklerin tarihlendirilmesi	106
Görsel 3.56: Sanayi-i Nefise Mektebi batı cephesi eklerin tarihlendirilmesi	106
Görsel 3.57: Darphane-i Amire'nin Birinci Avlu'dan görünümü (Kurtçu, 2021)..	108
Görsel 3.58: Darphane-i Amire vaziyet planı	109
Görsel 3.59: Darphane Eminliği (1 numaralı yapı), TSMA, 2021.....	110
Görsel 3.60: Sikkeken ve teksirhane grubundan 5 numaralı yapı, TSMA, 2021.....	111
Görsel 3.61: Darphane Köşkü'nün zemin kat duvarları (Kurtçu, 2021).....	112
Görsel 3.62: Kalıp Atölyesi ve Çarkhane (3 ve 11 numaralı yapılar), TSMA, 2021	113
Görsel 3.63: Kalıp atölyesi ve damga matbaası (3 ve 13 numaralı yapılar), TSMA, 2021	113
Görsel 3.64: Damga matbaası yapıları, TSMA, 2021	114
Görsel 3.65: Damga matbaası yapıları, TSMA, 2021	114
Görsel 3.66: Darphane Amire'nin 14 numaralı yapısı, TSMA, 2021	115
Görsel 3.67: Darphane-i Amire'nin 18 no'lu yapısı (Kurtçu,2021).....	116
Görsel 3.68 : Darphane Köşkü'nün yıkılmadan önceki görünümü, Eldem	117
Görsel 3.69 : Alman Mavileri haritasında Darphane Konağı, 1913-14.....	117

Görsel 3.70: Darphane Eminliği, 1936, İRAMA	119
Görsel 3.71: Darphane Eminliği yapısında restorasyon yapılırken (1977, İRAMA)	119
Görsel 3.72: Dökümhane, 1936, İRAMA	120
Görsel 3.73: Dökümhane, TSMA, 2021	120
Görsel 3.74: Darphane-i Amire yapılarının dönem analizleri.....	121
Görsel 3.75: Karakolhane güneydoğu giriş cehpesi (Kurtçu, 2021).....	123
Görsel 3.76: Karakolhane kuzeybatı cehpesi (Kurtçu, 2021)	123
Görsel 3.77: Karakolhane batı cephesi, 2008 onarımı öncesi, İRAMA.....	124
Görsel 3.78: Karakolhane batı cephesi, 2008 onarımı öncesi, İRAMA.....	124
Görsel 3.79: Karakolhane etrafındaki muhdes yapılar, 2007, İRAMA	125
Görsel 3.80: Dış Karakol Binası etrafındaki muhdes yapıların yıkımı, 2007, İRAMA	125
Görsel 3.81: Karakol yapısının askeri idare binası olarak kullanıldığı yıllardan fotoğraf, 1930'lar	126
Görsel 3.82: Lojman olarak kullanılan Karakolhane, 2009 onarımı öncesi, İRAMA	126
Görsel 3.83: Deavi Kasrı detayı, Hünername, 1584	127
Görsel 3.84: Deavi Kasrı detayı, Süleymanname, 1557	128
Görsel 3.85: Deavi Kasrı detayı, Melling, 1819	128
Görsel 3.86: Hünername'de Anbar-ı Hime'yi simgeleyen detay, 1584.....	129
Görsel 3.87: Fossati çiziminde Anbar-ı Hime, 1852.....	130
Görsel 3.88: Fossati çiziminde Hasırhane-i Hassa detayı, 1852	130
Görsel 3.89: Birinci Avlu çiziminde Anbar-ı Amire, 1586, Lewenklau.....	131
Görsel 3.90 : Albert Bobovi'nin şematik planında acemioğlanlar koğuşu, 1666	132
Görsel 3.91: Acemioğlan Koğuşu, Fossati, 1852.....	132
Görsel 3.92: Namazgah, 2000 öncesi, İRAMA	133
Görsel 3.93: Namazgah, 2000 öncesi, İRAMA	133

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
bkz.	Bakınız
çev.	Çeviren
ed. veya haz.	Editör/yayına hazırlayan
s.	Sayfa/sayfalar
GEEAYK	Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu
İAMA	İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi
İRAM	İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü
İRAMA	İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü Arşivi
TSK	Topkapı Sarayı Kütüphanesi
TSM	Topkapı Sarayı Müzesi
TSMA	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

GİRİŞ

KONUNUN AMACI

Topkapı Sarayı, İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmıştır. Osmanlı Devleti'nin yönetim merkezi ve saray halkının ikametgahıdır. Geleneksel Osmanlı saray mimarlığını yansıtan önemli bir örnektir.

Saray, Alay Meydanı (Birinci Avlu), Divan Avlusu (İkinci Avlu), Enderun Avlusu (Üçüncü Avlu), Sofa-i Hümayun (Dördüncü Avlu) ve Harem bölümlerinden oluşmaktadır. İkinci Avlu, Üçüncü Avlu ve Dördüncü Avlu'da yer alan yapıların onarımları hakkında tez çalışmaları geçmiş tarihlerde ele alınmıştır. Bu çalışmaları tamamlamaya yönelik Birinci Avlu'nun batı kısmında yer alan yapıların geçirdiği mimari dönüşümlerin araştırılarak tek kaynaktan toplanması amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Topkapı Sarayı Birinci Avlusu'nun batı kısmındaki mevcut yapıların, mimari özellikleri ve onarımları hakkında yerinde gözlemle ve yazılı kaynaklardan araştırma yapılarak bilgi toplanmıştır. Farklı dönemlere ait veriler karşılaştırılarak yapısal değişiklikler belirlenmiştir. Mevcut yapıların tarihsel süreci incelenirken kaynaklarda yok olmuş, izi bulunmayan binalara rastlanmıştır. Bu yapıların işlevleri hakkında veri toplanarak yaklaşık konumları rölöve planında gösterilmeye çalışılmıştır. Yapılan onarımların, kullanım değişiklikleri ile bağlantılı olduğu görülünce her mevcut yapı, üç ayrı başlıkta incelenmiştir.

Topkapı Sarayı'yla ilgili yazılan yüksek lisans ve doktora tezleri, makaleler, sarayı ziyaret eden seyyahlar tarafından kaleme alınan yazılar, resimler, güncel haritalar, gravürler, minyatürler, fotoğraflar, bölgede yürütülmüş restorasyon çalışmaları incelenmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Yıldız Sarayı Arşivi, SALT Arşiv, İstanbul

Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi, Beyazıt Kütüphanesi, İBB Atatürk Kitaplığı ve FSMVÜ Kütüphanesi'nden edinilen kaynaklardan faydalanılmıştır.

KAPSAM

Topkapı Sarayı Birinci Avlu'sunda Bab-ı Hümayun ve Babüselam'a uzanan yol, ayırım kabul edilerek batıda kalan yapıların tarihsel süreci, mimari özellikleri ve geçirdiği onarımlar tezin konusunu oluşturmuştur. Bu bölgede Karakolhane, Aya İrini, Darphane-i Amire binaları bulunmaktadır. Avludan Gülhane Meydanı'na inen yokuş üzerinde yer alan Sanayi-i Nefise Mektebi, Çinili Köşk ve İstanbul Arkeoloji Müzesi binaları da konu sınırları içerisinde. Mevcut yapılar mimari özellikleri, zaman içerisinde geçirdiği mimari onarımları ve kullanım değişiklikleri başlıkları altında incelenmiştir. Bu bölgede bugüne ulaşmayan yapılar yazılı ve görsel belgeler doğrultusunda tespit edilmiştir.

Tezin birinci bölümünde; Topkapı Sarayı'nın tarihçesi, mimari özellikleri ve yerleşim düzeni hakkında bilgi verilmiştir. Sarayı oluşturan dört avlu mevcut yapılarıyla anlatılmıştır.

Tezin ikinci bölümünde; tez konusu olan Birinci Avlu'nun batı kısmının Bizans Dönemi'nden günümüze kadar belirlenen tarih aralıklarında tarihçesi ve mekansal dönüşümleri sunulmuştur. Elde edilen yazılı ve görsel kaynaklar doğrultusunda yüzyıllara göre hipotetik restitüsyon planları çizilmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde; Birinci Avlu'nun batı kısmında bulunan mevcut yapıların ve yok olan yapıların mimari özellikleri, geçirdiği onarımlar ve kullanım değişiklikleri incelenmiştir.

Sonuç bölümünde; sarayın inşaa tarihinden günümüze kadar birinci avlunun batı kısmındaki yapıların geçirdiği değişimler ve yok olan yapıların neler olduğu ortaya konulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TOPKAPI SARAYI

1.1. TARİHÇESİ

İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed (1432-1481), Beyazıt'ta İstanbul Üniversitesi ve Süleymaniye Külliyesi'nin bulunduğu bölgeye sonradan 'Eski Saray' olarak anılacak ilk sarayı yaptırmıştır. Bu dönemde Edirne'deki saray padişah tarafından kullanılmaya devam edilmiştir.¹ Eski Saray'dan sonra saltanatın ikameti olan Yeni Saray, Haliç ve İstanbul Boğazı'na hakim, karanın denize doğru çıkıntısı Sarayburnu'ya konumlandırılmıştır. Fatih döneminde yaşamış olan Kritovulos, eski Byzantion'nun denize bakan bölümünde padişahın görkemli bir sarayın inşasını emrettiğinden bahsetmektedir.²

'Sarây-ı Cedid-i Âmire', 'Saray-ı Hümayun' olarak bilinen saray 'Topkapı' ismini deniz kıyısında bulunan 'Topkapısı' adlı kapıdan almıştır. Ayrıca kapının yakınında 'Topkapı Köşkü' isimli ahşap yapı bulunmaktaydı. Bu köşk yandıktan sonra 19. yüzyıldan itibaren Topkapı Sarayı olarak anılmaya başlanmıştır³.

Saray-ı Hümayun'un inşa tarihleri hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Kuban'a göre II. Mehmed, 1455'te Beyazıt Meydanı'ndaki eski saraya yerleştikten sonra Saray-ı Cedide-i Âmire'nin yapımını başlatmıştır.⁴ Evliya Çelebi sarayın başlangıç ve bitişini 1458-1467 arasına tarihlendirmiştir.⁵ O döneme tanıklık eden Kritovoulos inşa başlangıç tarihini 1459 olarak belirtmiştir.⁶ Eldem ve Akozan, Tursun Bey'in 1461 tarihini aktarmakla birlikte saray binalarının inşasını Sur-i Sultani'nin inşasından önce olmasını kesin görmektedir.⁷ Diğer bir görüşte Uzunçarşılı, 1465-1478 olarak en geç tarih aralığını vermiştir.⁸

¹ İlber Ortaylı, **Osmanlı Sarayında Hayat**, s.21

² Kritovulos, **Kritovulos Tarihi (1451-1467)**, s.15

³ Mehmed Raif Bey, **Topkapı Sarayı ve Çevresi**, s.28

⁴ Doğan Kuban, **İstanbul Bir Kent Tarihi**, s.256

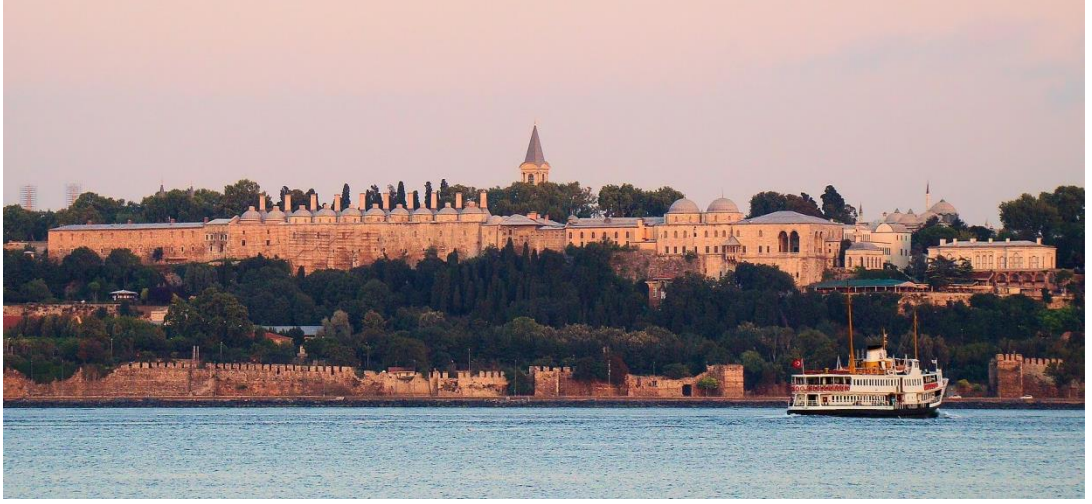
⁵ Evliya Çelebi, **Seyahatnâme**, C.I., İstanbul 1314/ 1896-97, s. 115.

⁶ Kritovulos, **a.g.e**, s.158

⁷ Sedat Hakkı Eldem, Feridun Akozan, **Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma**, s.9

⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı**, s.10

Topkapı Sarayı'nı çevreleyen Sur-ı Sultani, güneyde Otluk Kapısı'nda, kuzeybatıda Demirkapı'da, Bizans döneminden kalma deniz surlarına bağlanmıştır. Diğer dış kapıları Soğukçeşme kapısı ve Bab-ı Hümayun, iç kapıları Darphane kapısı, Babüsselam, Babüssaade'dir. Saray, 19. yüzyıl ortalarına kadar Osmanlı Devleti'nin yönetim merkezi ve hanedanlığın ikametgahı özelliğini sürdürürken terkedilmesinden sonra bakımsız kalmıştır. 1924 yılında müzeye dönüştürülen saray, 2019 yılında Cumhurbaşkanlığı Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı'na bağlanmıştır (Görsel 1.1).

Görsel 1.1 : Topkapı Sarayı, 2009⁹

1.2. MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Topkapı Sarayı'nın inşa edildiği Fatih döneminde, sarayın yapımında çalışan mimarlar hakkında kaynak azdır. Kritovulos, Fatih'in bizzat sarayın planlamasıyla ilgilendiğini ve sarayın yapımında dönemin en iyi, en gösterişli malzemelerinin kullanıldığını, birçok yerden işçi getirildiğini ve tek ismi kaydedilen mimarın Murad Halife olduğunu yazmaktadır.¹⁰ Sağdıç'ın aktarımına göre, baş mimarı olduğu Fatih Camii ve Külliyesi'nin inşaatında 1463-1470 yılları arasında çalışan Fatih devri mimarlarından Atik Sinan, ölümüne kadar(1471) Topkapı Sarayı'nın yapımında

⁹www.tr.wikipedia.org/wiki/Topkapı_Sarayı#/media/Dosya:Topkapi_Palace_Seen_From_Harem.JPG
Erişim Tarihi: 18.10.2021

¹⁰ Kritovulos, **Kritovulos Tarihi (1451-1467)**, s.158.

görev almış olabilir.¹¹ Necipoğlu'nun aktarımıyla Ruhî, II. Bayezid döneminde de sarayın başmimarı olan Murad Kalfa'nın sarayın tüm inşaatını yönettiğini belirtmiştir.¹²

Halk ve padişah arasında kademeli bir köprü oluşturan art arda sıralanmış avlu düzeni Osmanlı'nın yönetim görüşünü ve yaşam biçimini yansıtmaktadır. Denize açık cepheleri ve sarayın konumu itibariyle korunma amacı ile yapılmamış olduğu görülen Sur-i Sultani sarayın sınırlarını belirleyen tamamlayıcı bir ögedir. Padişah ve ailesine hizmet eden birimlerden oluşan kendi içinde organize küçük bir şehir görünümündeki sarayın işlevlerine göre bölümlere ayrılması mimarisini belirlemiştir. Padişaha hizmet eden içöğlanların eğitim birimleriyle, padişah kullanımında olan mekanların iç içe yapılması avluların özgün mimarisini oluşturmuştur.

Saray, birbirinin devamı dört avlu ve hareme ayrılmıştır. Birinci avlu, Bab-ı Hümayun'dan başlayarak Babüssaade'ye kadar sarayın hizmet binalarını barındırmaktadır. İkinci kapı Babüselam, saraya hizmet eden yapılar ve yönetim yapılarının olduğu Divan Meydanı'na açılmaktadır. Üçüncü kapıdan Babüssaade'den içöğlanların eğitildiği, haremden, padişah ve ailesinin yaşam alanlarından oluşan Enderun Avlusu'na ulaşılmaktadır. Buradan geçitlerle bağlanan Dördüncü Avlu da padişaha özel köşkler, bahçeler yer almaktadır.

1.3. YERLEŞİM DÜZENİ

1.3.1. Birinci Avlu

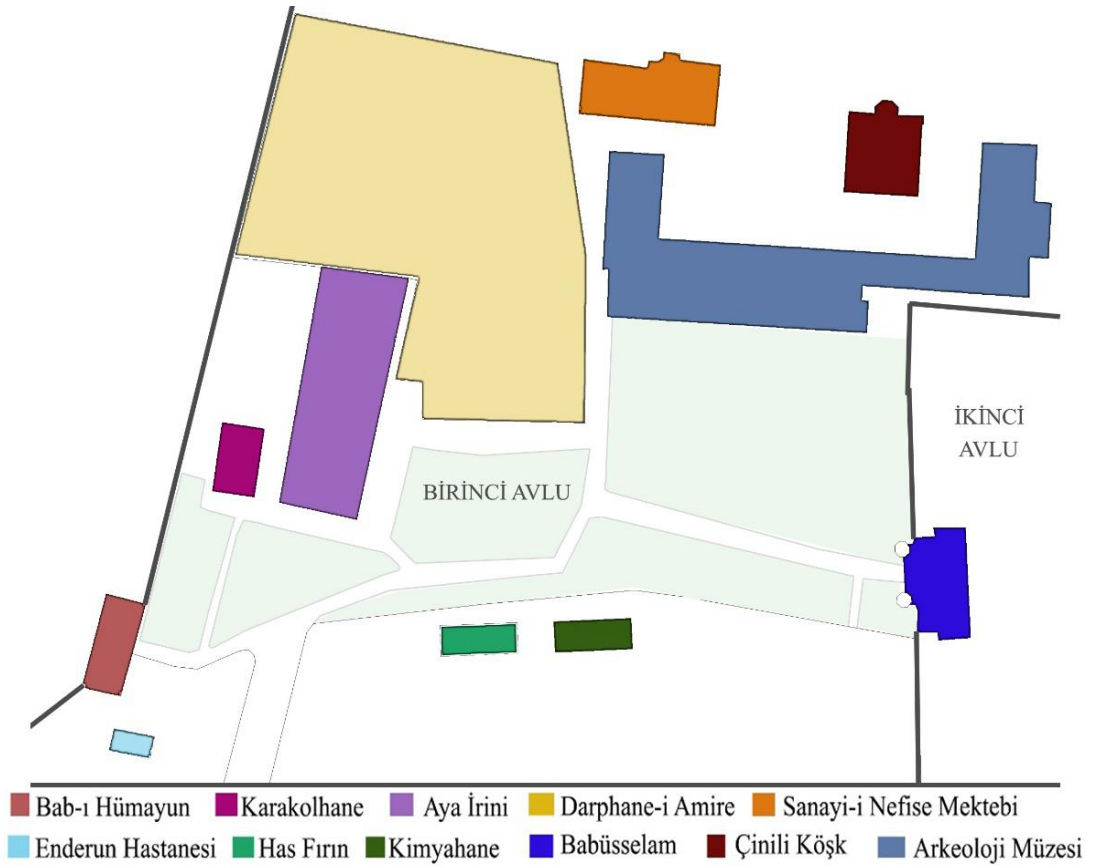
Sarayın sınırlarını belirleyen Sur-i Sultani'nin tamamlanmasıyla Birün ve Alay Meydanı olarak da adlandırılan Birinci Avlu oluşmuştur (Görsel 1.2). Giriş kapısı Bab-ı Hümayun'dan orta kapı Babüselam'a uzanan yolun iki yanında yapılar sıralanmaktadır.

Divan-ı Hümayun'un toplandığı günler, her hafta salı günleri sarayın günlük hayatıyla ilgili esnaf, tüccar, sarayın dış ocaklarıyla Enderun-ı Hümayun'da

¹¹ Elif Sağdıç, **Topkapı Sarayı'nın İkinci Avlusunun Dönüşümü ve Kayıp Mekanları**, (Yüksek Lisans Tezi, s.22.

¹² Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimarî, Tören ve İktidar**, s.39

yakınlarını görmeye gelenler gerekçesini belirterek Birinci Avlu'ya girebilmekteydi.¹³ Sahip olduğu geniş meydan, toplanma ve bekleme alanı olarak kullanılmaktaydı. Soğuk günler dışında her cuma günü, bayramlarda padişah, saray, ordu ve yönetim hizmetlilerinden oluşan grup bu avluda toplanarak camilerden birine namaz için yola çıkmaktaydı. Özel günlerde, padişahın yeni doğan çocukları için yapılan kutlamalarda bu avludaki binalar süslenirdi. Ölen devlet erkânının cenazesini oluşturan alay buradan türbeye giderdi. Halkın dahil olduğu birçok siyasi ayaklanma bu avludan yükselmiştir.¹⁴

Görsel 1.2: Topkapı Sarayı Birinci Avlu Yapıları, 2021

Dış hizmet binalarını barındıran avlunun, iki kapı arasında uzanan yol ayrım olarak kabul edildiğinde batısında sırasıyla Karakolhane, Aya İrini ve Darphane-i

¹³ Reşad Ekrem Koçu, **Topkapı Sarayı**, s.24

¹⁴ Necdet Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.57-60

Amire sıralanmaktadır (Görsel 1.3). Avlunun doğusunda Sur-i Sultani'ye yakın, hasta içoğlanların tedavi edildiği bugüne ulaşmayan Enderun Hastanesi bulunmaktaydı. Çizme Kapısı'ndan Babüsselam'a kadar devam eden duvar boyunca uzanan Has Fırın'da saray ekmekleri pişirilmekteydi.¹⁵ Fırın duvarına bitişik Su Terazisi'nden saraya verilecek su, Babüsselam yanındaki Dolab Ocağına akarak oradan saray dairelerine dağılmaktaydı.¹⁶

Görsel 1.3: Birinci Avlu'nun batı cephesinde Karakolhane ve Aya İrini (Kurtçu, 2021)

İsmi 16. yüzyılda alan Bab-ı Hümayun eski kaynaklarda '*Büyük Kapu*', '*Alay Kapısı*', '*Saltanat Kapısı*' ve '*Amire-i Cedide Bab-ı Saltanat*' adlarıyla geçmektedir.¹⁷ Erken tarihli 16. yüzyıla ait minyatürlerde Bab-ı Hümayun'un üzerinde kırma çatılı ahşap bir köşk betimlenmiştir (Görsel 1.4). 1584 tarihli Hünername metninde bu köşk, odasında saltanat kayıtları için tapu ve tahrir defterlerinin korunduğu "*Mavefk-i Bâb-ı Muallâ Mahzen-i Defatir-i Hakaniye*" olarak geçmektedir.¹⁸

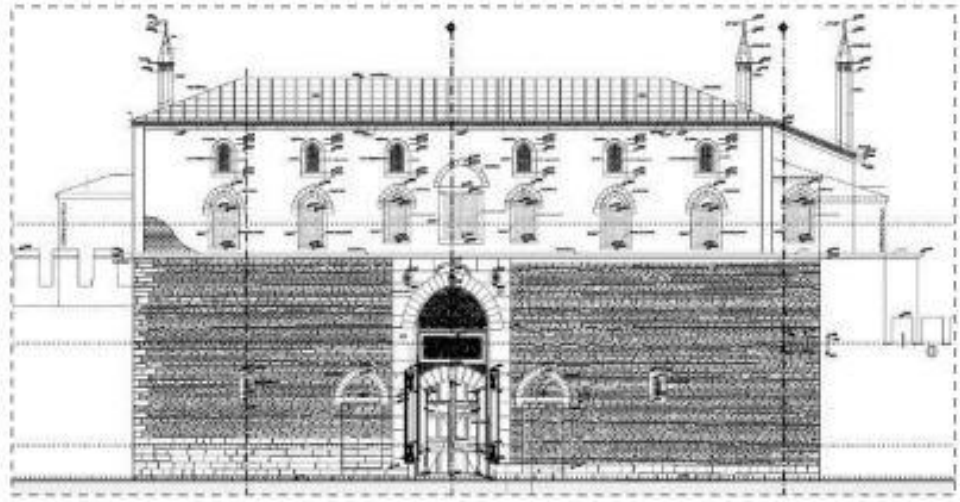
¹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı**, s.16.

¹⁶ Necdet Sakaoğlu, **a.g.e**, s.60

¹⁷ H. Canan Cimilli, **Topkapı Sarayı'nın Anıtsal Kapılarının İşlev ve Sembolizm Açısından İncelenmesi, Doktora Tezi**, s.94

¹⁸ Necdet Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun Topkapı Sarayı**, s.29

Bab-1 Hümayun, varisi olmayan malların korunduğu hazine olarak kullanılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman, I. Selim'in İranlı tüccarlardan alıkoyduğu dokumaları bu kapıda bulunan hazineden geri vermiştir. Meydana hakimiyeti nedeniyle seyir köşkü olarak kullanılmasının yanında, divanın halka kapalı olduğu sefer zamanlarında divanhane olarak kullanılmıştır.¹⁹ Günümüze ulaşmayan köşk 1867'de yıkılmıştır.²⁰ Bab-1 Hümayun'a 19. yüzyılda Sultan Abdülaziz'in (1861-1876) emriyle kapının iki cephesine mermerden niş ve kemer düzeni eklenmiştir²¹ (Görsel 1.5). Ön cephede bulunan kemer kilit taşıdaki Sultan II. Mahmud (1809-1839) tuğrası yapılan diğer onarımı göstermektedir.

Görsel 1.4: Bab-1 Hümayun Güney Cephesi'nin cephe restitüsyonu²²

Köşkün oturduğu teras çevresine 1922 yılında koyulan mermer korkuluk (Görsel 1.6) 1951-1954 yılları arasındaki onarımlarda kaldırılmıştır. Bab-1 Hümayun'un cephelerinde atmosferik koşullar nedeniyle oluşan bozulmaları gidermek amacıyla 1998-2000 yılları arasında restorasyon çalışmaları yapılmıştır (Görsel 1.7). Bu tarih aralığına ait fotoğraflarda (Görsel 1.8) ilk kapı arasına yerleştirilmiş prefabrik güvenlik kulübesi ve duvar yüzeylerindeki kirlilik ve bozulmalar görülmektedir. '*Topkapı Sarayı Bab-1 Hümayun ve Arabalar Kapısı 2002*

¹⁹ Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimarî, Tören ve İktidar**, s.66

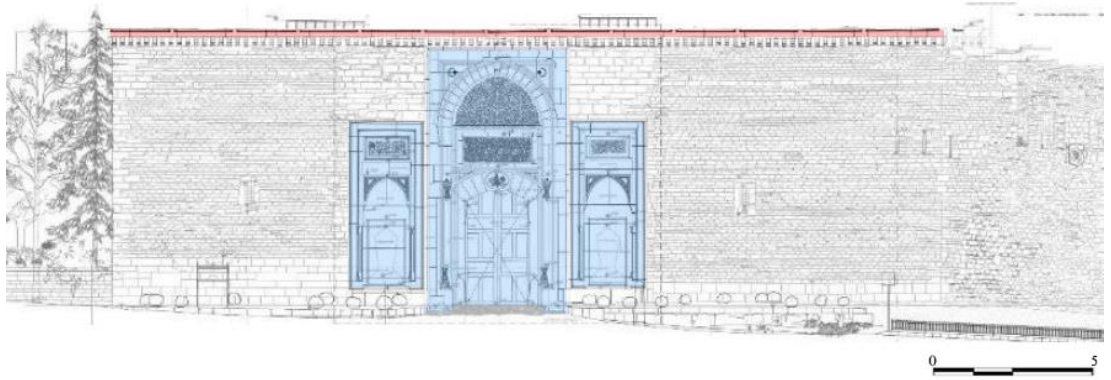
²⁰ Semavi Eyice, **Topkapı Sarayı**, s. 7

²¹ H. Canan Cimilli, **a.g.e**, s.97

²² Cephe restitüsyon çizimi İRAMA'dan edinilmiştir. Proje müellifi: Marin Mimarlık.

Onarımı ve Çevre Düzenleme İşi Koruma Çalışmaları' kapsamında kapının iki cephesinde mermer kaplama, kitabe, sütun, sütunçe, tuğra, söve gibi mimari elemanlar onarılarak temizlenmiştir.²³

Aya İrini, sarayın Birinci Avlusu'nda mevcudiyetini koruyan en eski yapıdır. Fetih sonrasında silahların depolandığı İç Cebehane olarak işlevlendirilen Aya İrini, Darü'l Eslaha sergisiyle müzecilik alanında atılan ilk adıma ev sahipliği yapmıştır.²⁴ Sarayın Birinci Avlu'sunun batısındaki diğer yapılar Çinili Köşk, Eski Şark Eserleri Müzesi (Sanayi-i Nefise Mektebi) ve Arkeoloji Müzesi 'dir.

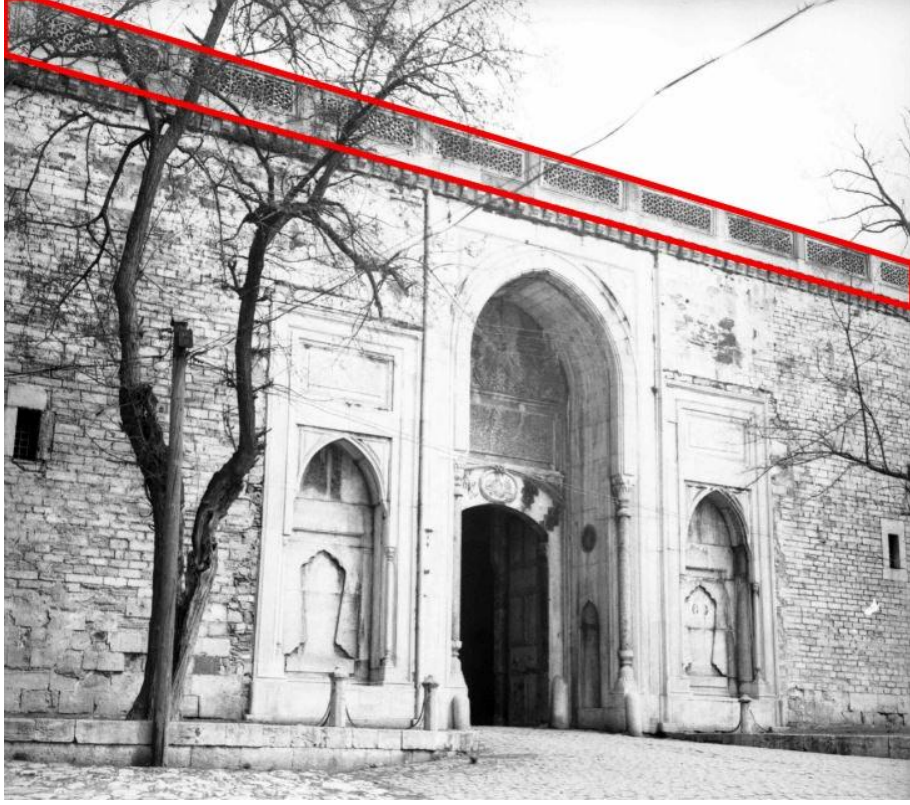
■ 1861-1876	■ 1922'de yapılan korkuluk 1951-1954 onarımlarında kaldırılmıştır.	BAB-I HÜMAYUN GÜNEY CEPHESİ RÖLÖVESİ
-------------	--	---

Görsel 1.5: Bab-ı Hümayun Güney Cephesi'ndeki onarımların tarihlendirilmesi²⁵

²³ İffet Billur, *Türkiye'de Kültürel Mirası Koruma Çalışmaları Bağlamında İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü'nün Rolü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.182

²⁴ Müller-Wiener, *İstanbul Topoğrafyası*, s. 114.

²⁵ Cephe rölöve planı İRAMA'dan edinilmiştir.

Görsel 1.6: Bab-ı Hümayun'un mermer korkuluğunun koyulması, İRAMA, 1949

Görsel 1.7: Bab-ı Hümayun'un mermer korkuluğunun kaldırılması (Kurtçu, 2021)

Görsel 1.8: 1998-2000 onarımı öncesinde Bab-ı Hümayun, İRAMA

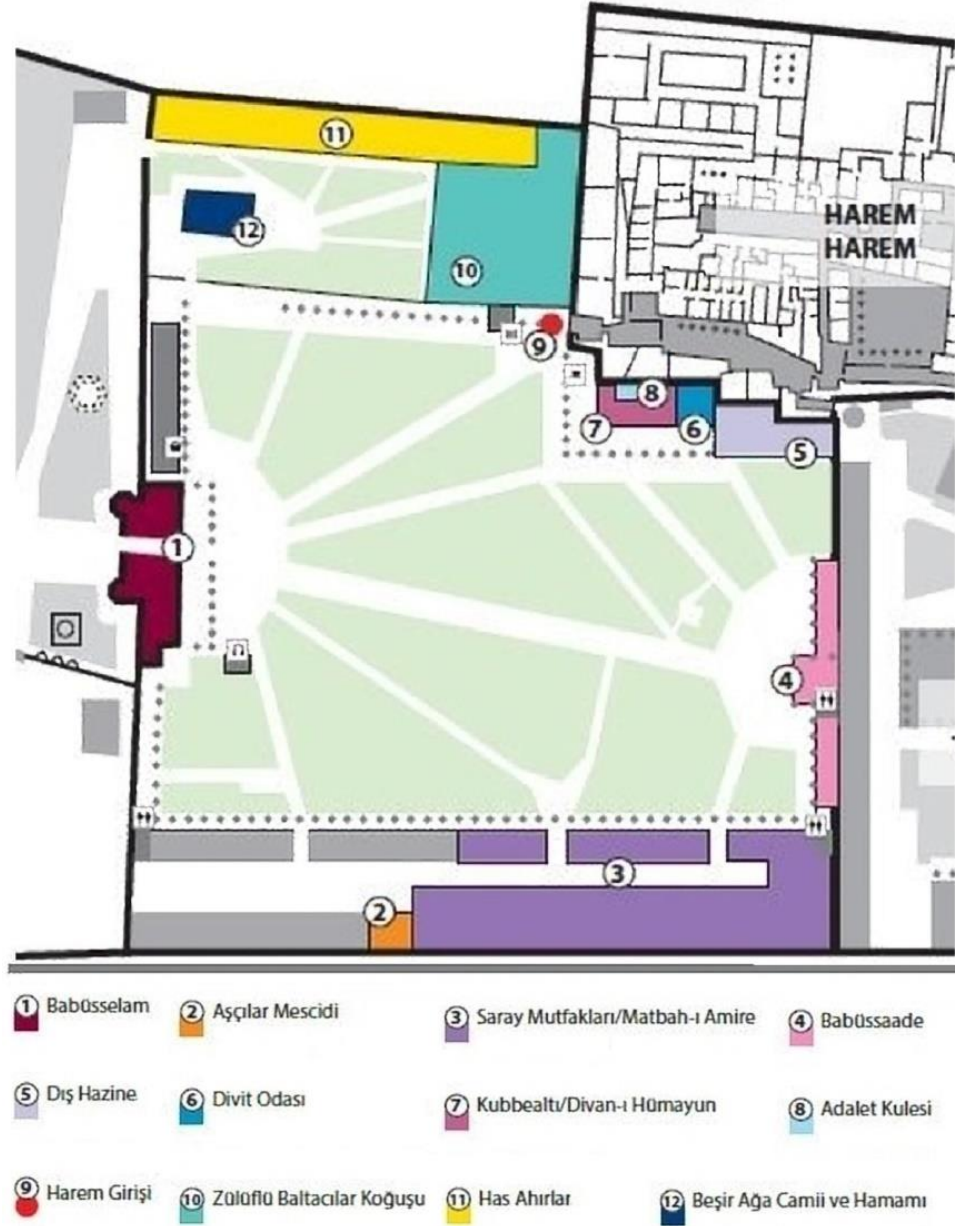
1.3.2. İkinci Avlu

Babüselam ve Babüssaade arasında yönetim ve saray hizmet yapılarından oluşan avlu, Divan Meydanı olarak adlandırılmaktadır (Görsel 1.9). Bu meydana ulufeler dağıtılmakta ve bayram törenleri yapılmaktaydı.²⁶ Babüselam'da kapıcılara ayrılmış odalar ve vezir gibi büyüklerin gerektiğinde tutuklandığı 'kapı arası' bulunmaktaydı.²⁷ Kömürçiyân burayı “... paşalar, vezirler, defterdarlar, idam mahkumları ve borçluların hapsedildiği, hesap sorulduğu, kapıcıların muhafazası altında iki burc...” olarak betimlemiştir.²⁸

²⁶ Semavi Eyice, **Topkapı Sarayı**, s. 11

²⁷ Sedat Hakkı Eldem, Feridun Akozan, **Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma**, s.15

²⁸ Eremya Çelebi Kömürçiyân, **İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul**, s.12

Görsel 1.9: İkinci Avlu yapıları, 2021²⁹

Avlunun kuzeybatısında yer alan Kubbealtı, divan günlerinde toplanılarak devlet işlerinin görüşüldüğü mekandır.³⁰ Geniş saçakların çevrelediği kubbeli üç bölümden oluşmaktadır. Kubbealtı duvarına bitişik, giriş kapısı Darüssaade Ağası Dairesi taşıdığından olan Adalet Kulesi, sivri külah örtüsüyle sarayın en yüksek yapısıdır(Görsel 1.10). Kulenin Kubbealtı'na bakan penceresinin ardından padişahlar

²⁹ www.kulturenvanteri.com Erişim Tarihi: 05.04.2021

³⁰ Semavi Eyice, **Topkapı Sarayı**, s.15

divan toplantılarını denetleyebilmekteydi.³¹ Bu cephede sıralanan kubbe örtülü diğer odalar Divan-ı Hümayun kalemî ve Sadrazam dairesidir. Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılan Dış Hazine, I. Süleyman döneminde yıktırılarak Divanhane ve Adalet Kulesi ile birlikte 1526-1528 yılları arasında yeniden yaptırılmıştır.³² Bu mekanın teşhiri 2011 yılında silah koleksiyonunun sergilenmek üzere yenilenmiştir.³³

Görsel 1.10: Divanhane, Adalet Kulesi, Dış Hazine (Sağdıç, 2018)³⁴

Avlunun Marmara Denizi cephesinde Matbah-ı Amire yapıları sıralanmaktadır. Buraya Divan Avlusu'ndan Kılar-ı Amire, Has Mutfak ve Helvahâne'ye açılan üç kapıyla ulaşılmaktadır. Dönemin seyyahlarından Tavernier, mutfaklarda hanedan ve saray çalışanları için farklı yemeklerin hazırlandığından bahsetmiştir.³⁵ Her gün beş bin kişi için yemek yapılırken özel günlerde bu sayı on

³¹ Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimarî, Tören ve İktidar**, s.154

³² Gülru Necipoğlu, **a.g.e.**, s.121

³³ Hasan Fırat Diker, **Topkapı Sarayı Müzesi'nde Güncellenmiş Bir Sergi Mekanı**, Yapı Dergisi, Sayı: 409, 2015, s. 76.

³⁴ Elif Sağdıç, **Topkapı Sarayı'nın İkinci Avlusunun Dönüşümü ve Kayıp Mekanları**, Yüksek Lisans Tezi, s.38

³⁵ Jean-Baptiste Tavernier, **17.yüzyılda Topkapı Sarayı**, s.56-59

bine ulaşmaktaydı.³⁶ Bu kısım günümüzde saray mutfağına ait araç gereçlerin sergilendiği mekanlar olarak kullanılmaktadır (Görsel 1.11).

İkinci Avlu'nun batısında, hükümdar, şehzadeler ve hanedan mensuplarının atlarının bakıldığı, inşası 15. yüzyıla tarihlenen Has Ahırlar yer almaktadır.³⁷ Bu ahırların Raht Hazinesi denilen bölümünde padişahların kullandıkları koşum takımları bulunmaktaydı. Maliyenin bozulmaya başladığı 17. yüzyıldan itibaren burada bulunan altın ve gümüş bazı eserler para basılması için darphaneye gönderilmiştir. Sonrasında Raht Hazinesi, Baltacılar Mescidi olarak kullanılmıştır.³⁸

Görsel 1.11: Matbah-ı Amire (Kurtçu, 2021)

Yapımı 18. yüzyıla tarihlendirilen Beşir Ağa Cami ile hamamı ahırların güneyindedir. Dikdörtgen planlı, iki katlı, taş ile tuğla almaşık duvar örgülü, kirpi saçaklı, yalın bir görünüme sahiptir. Kuzeydoğusunda yer alan Zülüflü Baltacılar Koğuşu, kitabesine göre III. Murad döneminde 1586 senesinde inşa edilmiştir.³⁹

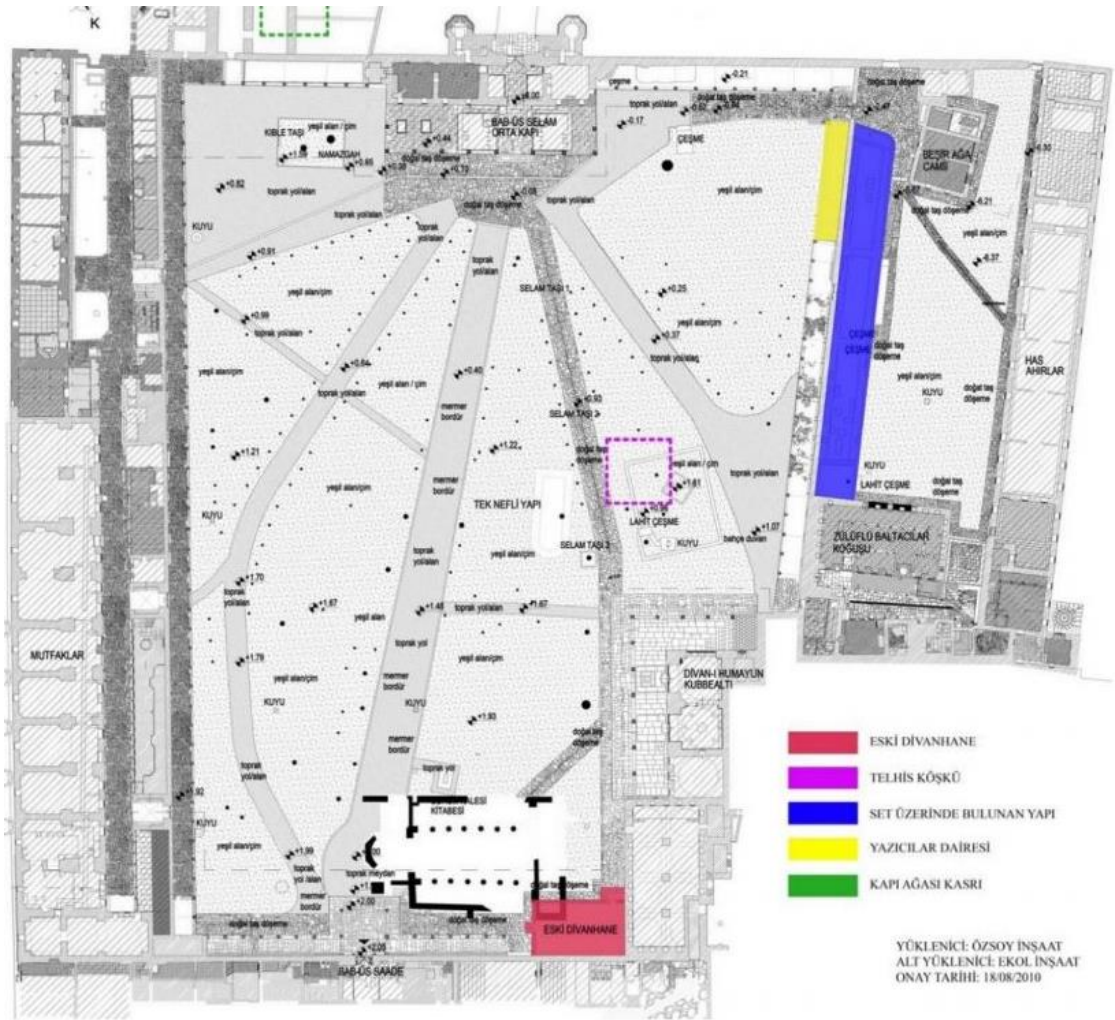
³⁶ Semavi Eyice, **Topkapı Sarayı**, s.12.

³⁷ Necdet Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.91.

³⁸ İlber Ortaylı, **Osmanlı Sarayında Hayat**, s.59.

³⁹ Necdet Sakaoğlu, **a.g.e**, s.95.

Zülüflü Baltacılar, divanhanenin temizliği ve muhafazasından, haremde çıkabilecek bir yangının söndürülmesinden, padişahın mutfağının denetlenmesinden, bayramlarda tahtın çıkarılmasından, cenaze törenlerinin hazırlanmasından, hareme odun getirmesi gibi saray hizmetlerinden sorumluydular.⁴⁰ İkinci Avlu'da Sağdıç tarafından yapılan tespitte göre Osmanlı Dönemi'ne ait kayıp mekanlar; Telhis Köşkü, Eski Divanhane, Yazıcılar Dairesi, Kapı Ağası Kasrı ve batıda set üzerinde bulunan yapıdır (Görsel 1.12).

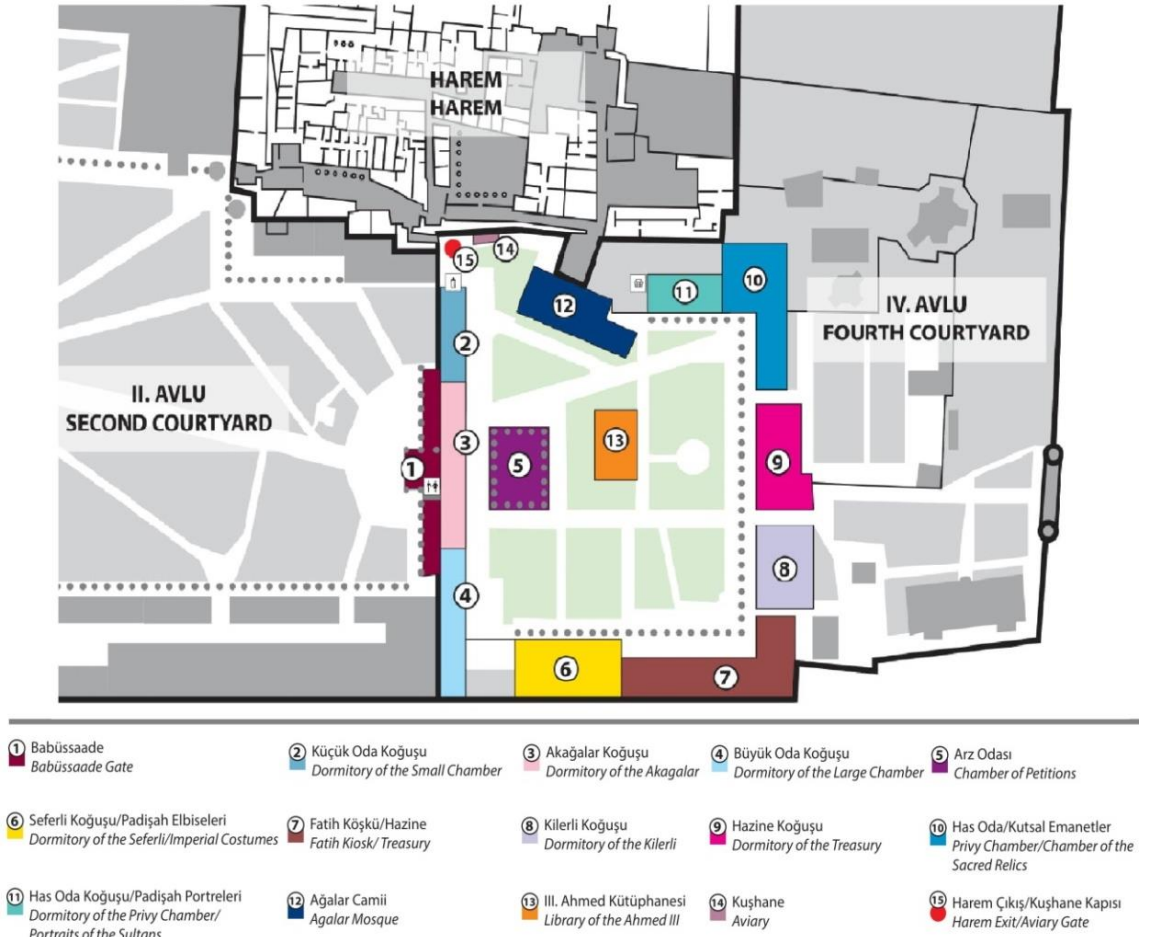
Görsel 1.12 : İkinci Avlu'daki Osmanlı Dönemi kayıp mekanların gösterimi, 2010⁴¹

⁴⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı**, s.418-419.

⁴¹ Elif Sağdıç, **Topkapı Sarayı'nın İkinci Avlusunun Dönüşümü ve Kayıp Mekanları**, Yüksek Lisans Tezi, s.144.

1.3.3. Üçüncü Avlu

Enderun Avlusu olarak da adlandırılan Üçüncü Avlu, içoğlanların saraya hizmette bulunmak için eğitim gördüğü yapılarından oluşmaktadır (Görsel 1.13). Bu avluya geçişi sağlayan Babüssaade'nin geniş saçaklı revağının altına bayram, cülus gibi törenlerde padişahın tahtı konulmaktaydı.⁴² Babüssaade'nin iki cephesinde bulunan kapı arasındaki dehlizin iki yanından, devşirilen içoğlanların eğitim odalarına ulaşılmaktadır. Kapıdan girildiğinde sağda Büyük Oda solda ise Küçük Oda yer almaktadır. Ayrıca bu kısımlar işlev değiştirdikten sonra Akağalar Koğuşu, Kapağası Dairesi ve Enderun Mektebi olarak adlandırılmıştır.

Görsel 1.13: Üçüncü Avlu yapıları, 2021⁴³

⁴² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, s.23

⁴³ www.kulturenvanteri.com Erişim Tarihi: 05.04.2021

Babüssaade'den avluya girildiğinde karşıda elçilerin ve vezirlerin padişah tarafından kabul edildiği mekan Arz Odası'dır. Giriş cephesinde iki kapı karşısında avlunun kot farkından dolayı üstte kalan bir çıkış kapısı ve çift inişli merdiven yer almaktadır. Dört cephesinde geniş saçaklı revaklara sahiptir. III. Ahmed'in ismiyle anılan kütüphane Arz Odası'nın kuzeyindedir. Merkezi kubbe ve tekne tonozların örttüğü yapı, çinileriyle Lale Devri mimarisinin özelliklerini taşımaktadır. Yapıya merdivenle ulaşılan dört sütunun taşıdığı üç kubbe örtülü revaktan girilmektedir. (Görsel 1.14).

Görsel 1.14: Arz Odası (arkada) ve III. Ahmed Kütüphanesi (önde), (Kurtçu, 2021)

Avlunun kuzeyinde sarayın ilk yapılarından kabul edilen Has Oda 1517 yılında Yavuz Sultan Selim'in kutsal emanetleri saraya getirmesiyle Hırka-i Saadet Dairesi adını almıştır. Bitişindeki mekan kutsal emanetlerin korunmasından ve padişaha hizmetten sorumlu Has Oda Koğuşu'dur⁴⁴ (Görsel 1.15).

⁴⁴ Semavi Eyice, **Topkapı Sarayı**, s.24;

15. yüzyılda Fatih Sultan Mehmed tarafından inşa ettirilen Fatih Köşkü, avlunun Sarayburnu'na hakim noktasındadır.⁴⁵ Birçok nişin bulunduğu dört oda, manzaraya hakim şadırvanlı terası, şahnişini ve avlu cephesindeki biri yarım on iyon başlıklı sütunların taşıdığı kubbeli revakı bulunmaktadır. İç Hazine olarak da kullanılan köşkün içerisinde bulunan ocaklar ve bitişik yapılan hamam yapının konut işlevinde kullanıldığını göstermektedir.⁴⁶

Görsel 1.15:Has Odalılar Koğuşu ve Has Oda (Kutsal Emanetler) (Kurtçu, 2021)

Fatih Köşkü'ne bitişik Seferli Koğuşu, 17. yüzyılda Sultan IV. Murad'ın koğuştaki ağaları sefere götürmesinden sonra bu adı almıştır. Seferli Koğuşu kuruluşunun ilk yıllarında Enderun halkının ve padişahın çamaşırlarının yıkanmasından sorumlu içoğlanlar, daha sonrasında mesleki alana ve sanata yönlendirilince kemankeş, pehlivan, hanende, berber olarak yetiştirilmiştir. Fatih Sultan Mehmed tarafından kurulan Kilerliler Koğuşu ve Hazine Koğuşu avlunun kuzeydoğusunda yer almaktadır. Padişaha en yakın olan saray görevlilerinin bulunduğu Kilerli Koğuşu, Harem'in yiyecek ihtiyacının karşılanmasından,

⁴⁵ Asile Yaman, **Topkapı Sarayı'nın Üçüncü Avlusundaki Yapısal Dönüşümler**, Yüksek Lisans Tezi, s.110

⁴⁶ Asile Yaman, **a.g.e**, Yüksek Lisans Tezi, s.115

padişahın yemeğinin pişirilmesinden, sofrasının hazırlamasından, Hırka-i Saadet Dairesi'ndeki mumların temininden ve yakılmasından sorumluydular.⁴⁷

Avlunun batısında yer alan Ağalar Cami'de, saray içoğlanları ve zülüflü ağalar namaz kılmaktaydı⁴⁸ (Görsel 1.16). Kibleye yönlendirilmiş yapı dikdörtgen planlı beşik tonoz örtülüdür. Caminin yanında bulunan Kuşhane, biri balkonlu iki kattan oluşmaktadır. Kuşhane'nin yerinde olan 1917'de yıktırılan binanın arkasındaki odada padişahlara özel yemeklerin yapıldığı bir bölüm vardı.⁴⁹ İsmi görünümünden ve bu mutfaktan alan yapının revaklı bölümündeki Kuşhane Kapısı'ndan Harem'e geçilmektedir.

Görsel 1.16: Ağalar Cami (Kurtçu, 2021)

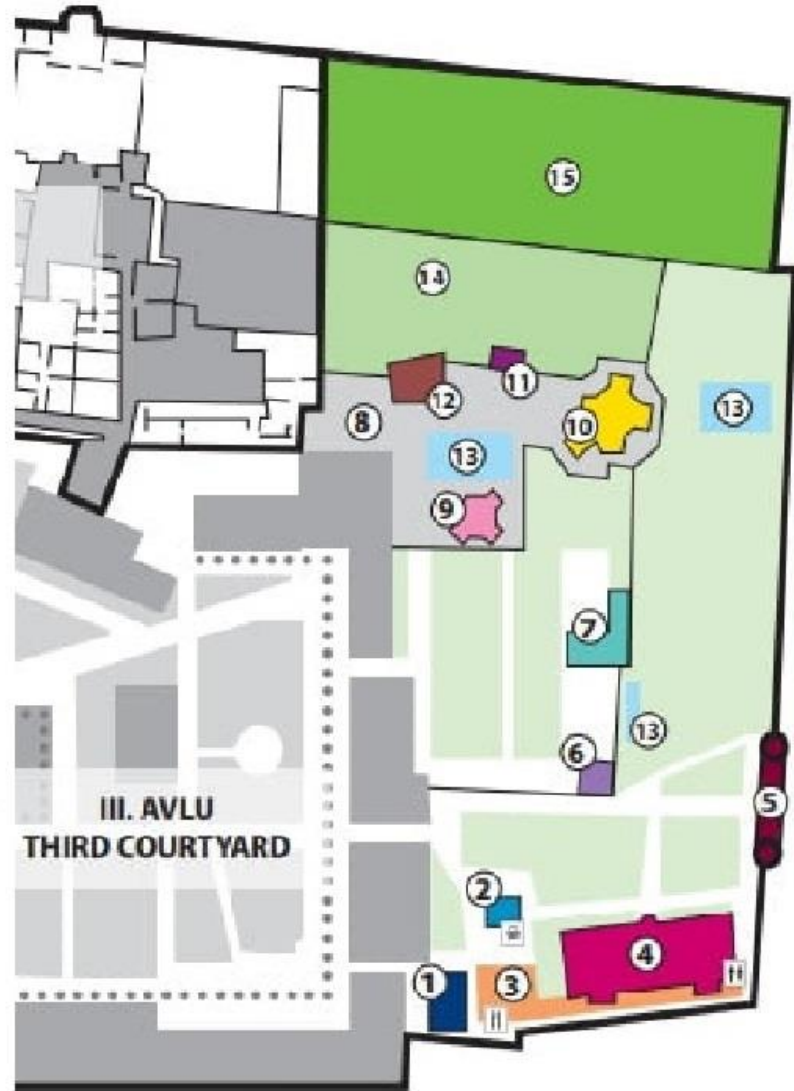
1.3.4. Dördüncü Avlu

Dördüncü Avlu teras bahçeler içerisinde konumlanan padişaha özel köşklerden oluşmaktadır. '*Sofa-i Hümayun*' adıyla da tanınan avluya Has Oda ile Hazine Koğuşu, Hazine Koğuşu ile Kilerli Koğuşu arasındaki geçitlerden ve Kemeraltı dehlizinden ulaşılmaktadır (Görsel 1.17).

⁴⁷ İlber Ortaylı, *Mekanlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı*, s. 137-139

⁴⁸ Reşad Ekrem Koçu, *Topkapı Sarayı*, s.91

⁴⁹ Semavi Eyice, *Topkapı Sarayı*, s. 26

① Sofa Camii
Sofa Mosque	② Esvap Odası
Wardrobe Room	③ Lokanta
Restaurant
④ Mecidiye Köşkü
Mecidiye Kiosk	⑤ Kule/Gülhane Kapısı
Tower/Gülhane Gate	⑥ Hekimbaşı Kulesi
Tower of the Head Physician
⑦ Kara Mustafa Paşa/Sofa Köşkü
Kara Mustafa Pasha Kiosk/Sofa Kiosk	⑧ Mermer Sofa
Marble Terrace	⑨ Revan Köşkü
Revan Kiosk
⑩ Bağdat Köşkü
Baghdad Kiosk	⑪ İftariye Kameriyesi
Bower of the Fast Break	⑫ Sünnet Odası
Circumcision Room
⑬ Havuz
Pool	⑭ İncirlik
Fig Garden	⑮ Fil Bahçesi
Elephant Garden

Görsel 1.17: Dördüncü Avlu yapıları, 2021⁵⁰

⁵⁰ www.kulturenvanteri.com Erişim Tarihi: 05.04.2021

Haliç tarafında avlunun en yüksek yeri Mermer Sofa'dır. Sünnet Odası, Bağdat Köşkü ve Revan Köşkü bu terastadır. Ortasında havuzu bulunan mermer döşemeli bu taşlığın Gülhane yönünde İncirlik Bahçesi ve Fil Bahçesi vardır. Bakır-bronzdan yapılan padişaha ait oturma mekanı İftariye Kameriyesi, bu bahçeleri görmektedir (Görsel 1.18). Bugünkü halini 1640 yılında Sultan İbrahim zamanında alan Sünnet Odası'nın bu ismi almasının iki nedeninden biri padişahların burada namazının sünnetini kılarak Ağalar Camii'nde ya da Hırka-i Saadet Dairesi'nde cemaate katılmaları diğeri şehzadelerin sünneti sırasında bu odayı kullanılmasıdır.⁵¹ Pencerelerinde bulunan mermer çeşmeleriyle, çinilerle kaplı iç duvarlarıyla özgün görünümündedir.

Mermer Sofa'da yer alan Revan Köşkü, IV. Murat tarafından 1636 yılında Revan Seferi'nin anısına yaptırılmıştır.⁵² Üç eyvana sahip köşkte Hırka-i Saadet Dairesi'ne bakan eyvansız cephesinde ocak yer almaktadır. Çinilerle kaplı iç mekanda pencereler önünde sedirler, nişler ve dolaplar bulunmaktadır. Taşıktaki diğeri yapı Bağdat Köşkü IV. Murad'ın Bağdat Seferi anısına 1639 yılında inşa edilmiştir.⁵³ Dört eyvanlı simetrik plana sahip köşke eklenen güneyindeki oda bu güçlü simetriyi bozmaktadır. Geniş saçaklarıyla ve çift cidarlı kubbesiyle, iç mekan düzenlemesiyle Revan Köşkü'ne benzemektedir. Bu iki köşk 18. yüzyıl ortalarında sarayın değerli yazmalarının ve kitaplarının bulunduğu Has Oda Kütüphanesi'ne dönüştürülmüştür.⁵⁴

Fatih dönemi yapılarından Baş Lala Kulesi⁵⁵ olarak da anılan Hekimbaşı Odası, Lale Bahçesi ile Aslanlı Bahçe'nin arasında bulunan kare planlı iki katlı bir yapıdır. Cephesi sıvalı, kirpi saçağının altında sıralı küçük üst pencereleriyle yalın bir görünüme sahiptir. Burada hekimbaşların daireleri ve ilaçları tertip ettiği eczaneleri yer almaktaydı.⁵⁶ Hekimbaşı Odası ile Bağdat Köşkü arasındaki sette kuzeydeki havuzlu bahçeye paralel iki ayrı kütle olarak tasarlanan Sofa (Mustafa Paşa) Köşkü bulunmaktadır (Görsel 1.19). Köşkün büyük olan kütle Divanhane, diğeri

⁵¹ İlber Ortaylı, **Osmanlı Sarayında Hayat**, s.126

⁵² Metin Sözen, **Devletin Evi Saray**, s.66

⁵³ Necdet Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun Topkapı Sarayı**, s.260

⁵⁴ H.Fırat Diker, **Topkapı Sarayında Revan ve Bağdat Köşkleri**, Yüksek Lisans Tezi, s.48

⁵⁵ Semavi Eyice, **Topkapı Sarayı**, s.30

⁵⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı**, s.353

köşklere farklı yıldızlı çiçek motifleriyle bezenmiş yoğun ahşap işçiliği olan iç mekana sahiptir.

Görsel 1.18: İftariye Kameriyesi ve Bağdat Köşkü (Kurtçu, 2021)

Avlunun kuzeydoğu uç kısmında yer alan Mecidiye Köşkü saraya en son eklenmiştir. Sultan Abdülmecid tarafından 1858 yılında harabe durumdaki Çadır Köşkü'nün yerine inşa edilmiştir.⁵⁷ 19. yüzyıl Fransız mimarisinin etkisi görülmektedir. Dikdörtgen planlı yapının ortasındaki giriş geniş karşılama holünden büyük salona ve odalara geçilmektedir. Diğer köşklere farklı, Avrupa tarzında mobilyalarla donatılmıştır. Marmara Denizi'ne bakan cephesinde, mermer döşemeli geniş teras uzanmaktadır. Yapının kuzeybatı köşesinde benzer cephe süslemelerinin görüldüğü tek katlı, kırma çatılı kare planlı küçük yapı Esvap Odası'dır. Saraya gelenler bu odayı, sultanın huzuruna çıkmadan önce hazırladıkları, tören elbiselerini giydikleri özel mekan olarak kullanılmaktaydı.⁵⁸

Avlunun güneyinde yer alan Sofa Cami, Sultan Abdülmecid tarafından 1859 yılında yaptırılmıştır. Cami, kitabesine göre arkasında yer alan Hazine Kethüdâlığı

⁵⁷ İlber Ortaylı, **Osmanlı Sarayında Hayat**, s.143

⁵⁸ Necdet Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.271

ve Hazine Koğuşu birimlerine hizmet vermekteydi.⁵⁹ Tek şerefeli dikdörtgen planlı, tonoz çatılıdır. Sivri kemerli sıralı pencereleriyle yalın bir mimari görünüme sahiptir.

Görsel 1.19: Sofa Köşkü, 2015⁶⁰

⁵⁹ Necdet Sakaoğlu, **a.g.e**, s.268

⁶⁰ <http://wikimapia.org/7236342/tr/Sofa-Köşkü> Erişim Tarihi: 22.05.2021

İKİNCİ BÖLÜM

2. BİRİNCİ AVLU BATI KISMININ TARİHSEL SÜRECİ

Topkapı Sarayı Birinci Avlusu'nda Bab-1 Hümayun ve Babüselam arası uzanan yol ayırım kabul edildiğinde batısında kalan yapılar bu tezin kapsamını oluşturmaktadır. İlk olarak dönem yapıları mevcut rölöve planı⁶¹ üzerinde gösterilmiştir. Minyatürlerden, gravürlerden, planlardan ve fotoğraflardan edinilen bilgiler doğrultusunda yüzyıllara göre hipotetik restitüsyon planları çizilmiştir. Günümüze ulaşmayan, boyutları bilinmeyen hizmet binaları kesik çizgilerle şematik olarak işlenmiştir. Her döneme ait en güvenilir kaynağın önceliği olmakla birlikte güvenilirlik lejantlı hipotetik restitüsyon planı yapılmıştır.

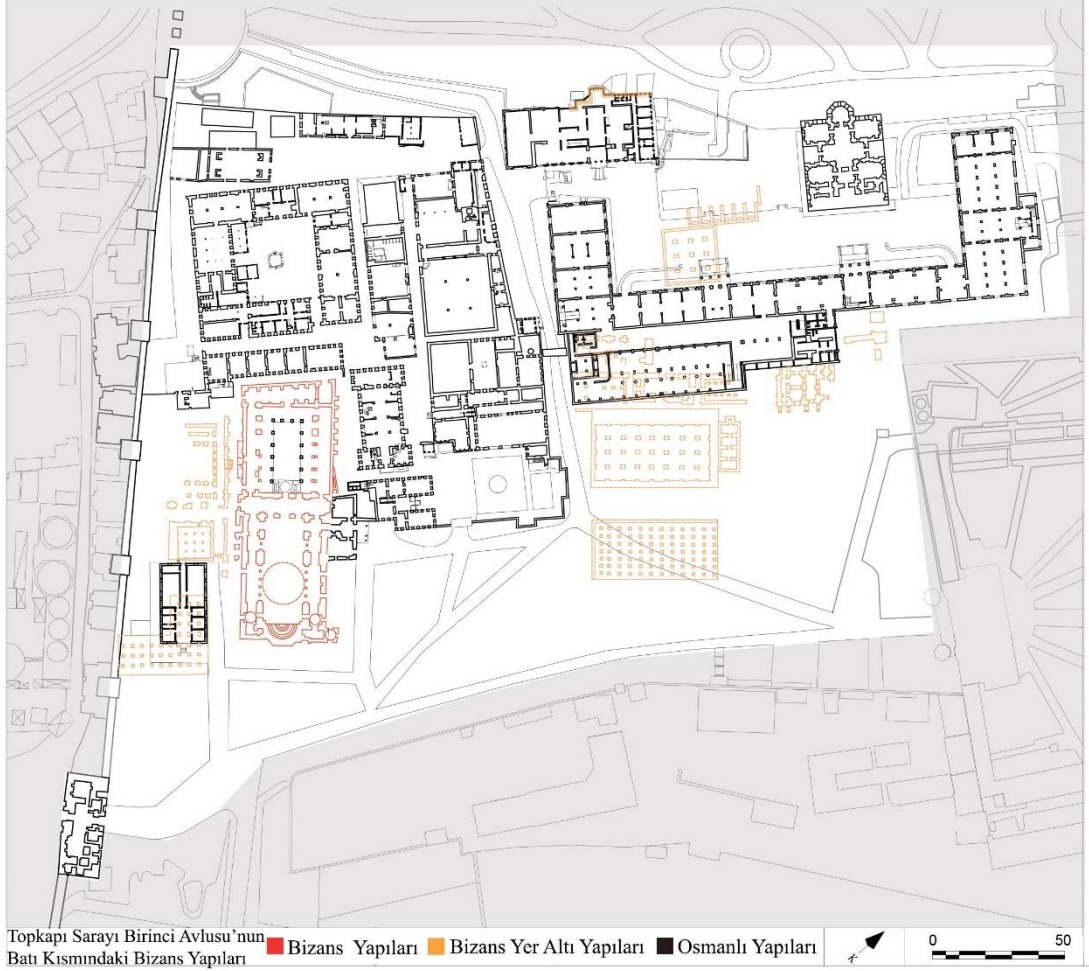
2.1. BİZANS DÖNEMİ

Topkapı Sarayı sınırları içerisinde yapılan araştırma kazıları neticesinde Bizans Dönemi'ne (395-1453) ait birçok yapı kalıntısına rastlanmıştır (Görsel 2.1). Bölgeyi anlatan birçok yazıda zeytinlik olarak belirtilmesinin aksine, sarnıç ve diğer mimari yapıların varlığı bu bölgede yerüstü yerleşimin olduğunu işaret etmektedir.

Bizans Dönemi'ne ait Birinci Avlu'nun batı kısmında günümüze ulaşan yapılardan biri Aya İrini'dir. Çevresinde ilk kazı Ayasofya Müzesi Müdürü Muzaffer Ramazanoğlu tarafından 1946-1947 tarihleri arasında yapılmıştır. Yaptığı sondaj çalışmaları sonucunda yapıda Iustinianus tarafından 558 yılında deprem sonrasında yapılan onarım izlerini, narteks ile atriumda 564 tarihli yangının izlerini tespit etmiştir.⁶²

⁶¹ Seçkin Mimarlık'tan edinilen plandan Darphane ve Arkeoloji Müzeleri'nin bir kısmı, İffet İzgi Bolouri'nin vaziyet planından ve yeraltı yapılarında Hülya Tezcan'nın çizimlerinden faydalanarak tamamlanmıştır.

⁶² Muzaffer Ramazanoğlu, **Sentiren ve Ayasofyalar Manzumesi**, s.6

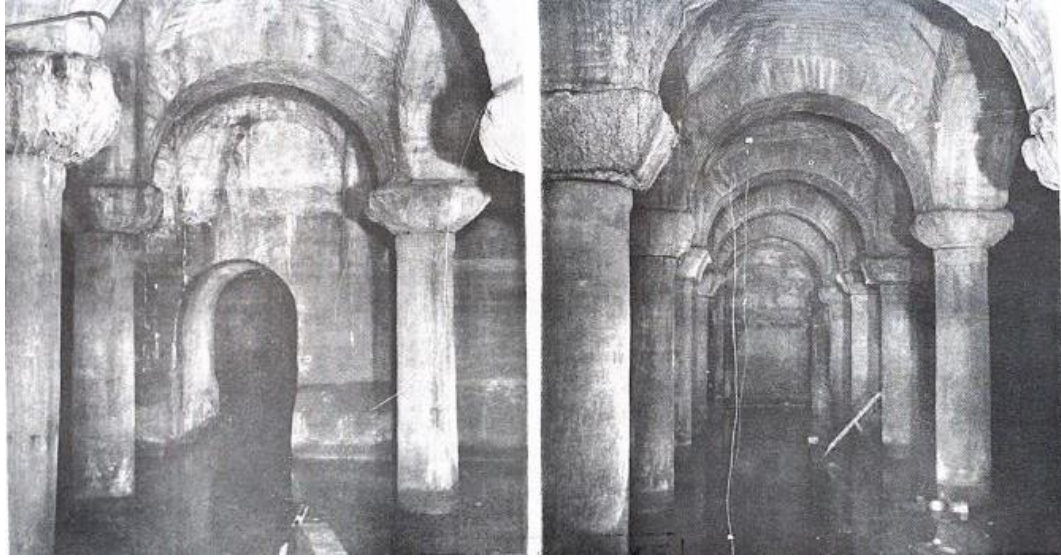

Görsel 2.1: Birinci Avlu'nun batı kısmındaki Bizans yapılarının vaziyet planında gösterimi (Kurtçu, 2021)

Aya İrini'nin güneydoğusunda Sur-i Sultani'nin alt kotundan Soğukçeşme Sokağı'na uzanan üç sıra sütunlu, L planlı bir sarnıç yer almaktadır (Görsel 2.2). 3.5 m yükseklikte çapı 0.56 m olan kare başlıklı granit sütunların taşıdığı çapraz tonozları ve kalker taşından duvarları bulunmaktadır⁶³. Kuzeydeki kısa kanat, ana mekandan, tek kemerli geçiş bulunacak şekilde duvarla örülü payelerle ayrılmaktadır. Geçidin güneybatı köşesinde giriş olarak kullanılmış on üç basamaklı,

⁶³ Ayten Erder, **St. İrenin Güney Doğusundaki Bizans Sarnıcı**, Ayasofya Müzesi Yıllığı, No:2, s. 22-23.

küçük sahanlıklı merdiven konumlanmaktadır. 840 m²'lik sarnıç 3750 m³ su kapasitesine sahiptir.⁶⁴

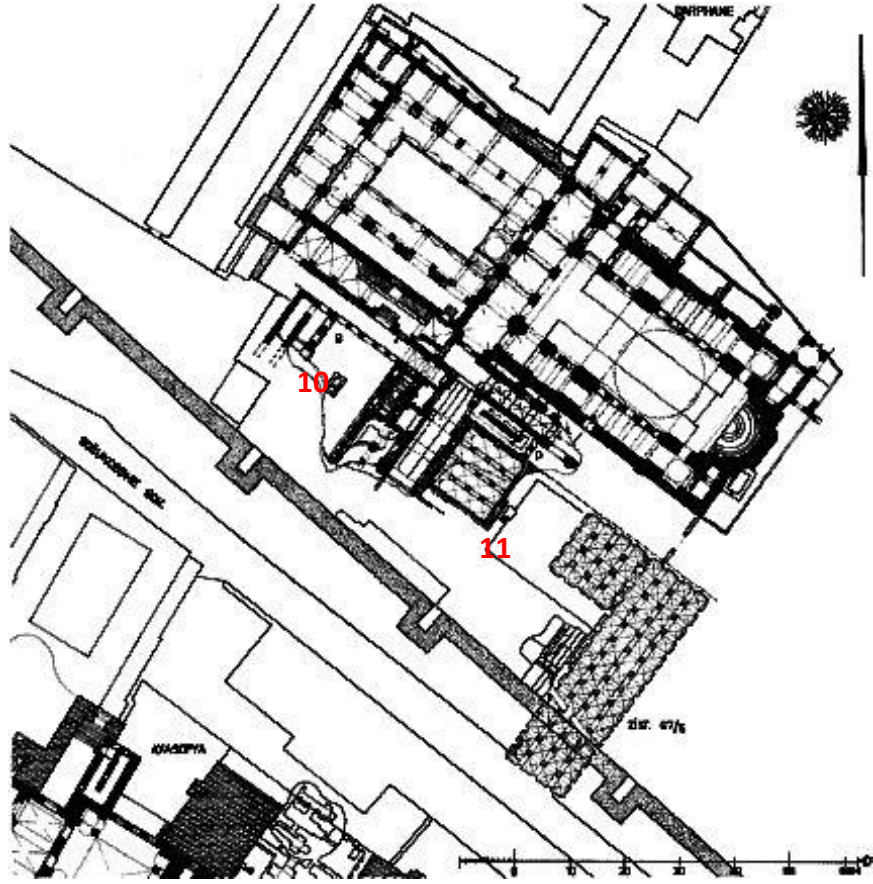
Görsel 2.2: Aya İrini'nin güneydoğusunda bulunan L planlı sarnıç⁶⁷

1958-1960 yılları arasında Feridun Dirimtekin tarafından yapılan kazıda 10 numarayla gösterilen sarnıcın (Görsel 2.3-2.4) üst örtüsü bugün mevcut değildir. Arkeolog Mahmut Akok'un raporuna göre sarnıcın taban seviyeleri etrafındaki bölmeler taban seviyeleriyle aynı olması ve etrafındaki inşa unsurlarının büyük kısmında kullanılan malzeme farklılığından, sarnıcın sonradan yapıldığı kanaatine varılmıştır. 11 numarayla işaretlediği sarnıç (Görsel 2.5) 17.5 m x 12.5 m ebatlarında en az 12 sütunlu, 2.7 m kemer açıklıklı, çapraz tonoz örtülüdür.⁶⁵ Plan şemasıyla ve sarnıçlarda uygulanan sıvaya rastlanması nedeniyle ilk işlevinin sarnıç olduğu sonrasında yapılan onarımlarla birlikte işlevinin değiştirildiği tespit edilmiştir.⁶⁶

⁶⁴ Selim Sani Güngör, **Tarihi Yarımada'daki Roma ve Bizans Dönemi Sarnıçları**, (makale) s.65-66.

⁶⁵ Ayasofya Müzesi Yıllığı, No:2.

⁶⁶ Feridun Dirimtekin, **Les fouilles faites en 1945-1947 et en 1958-1960**, entre Sainte-Sophie et Sainte-Irène à Istanbul, CA, 13, s.167.

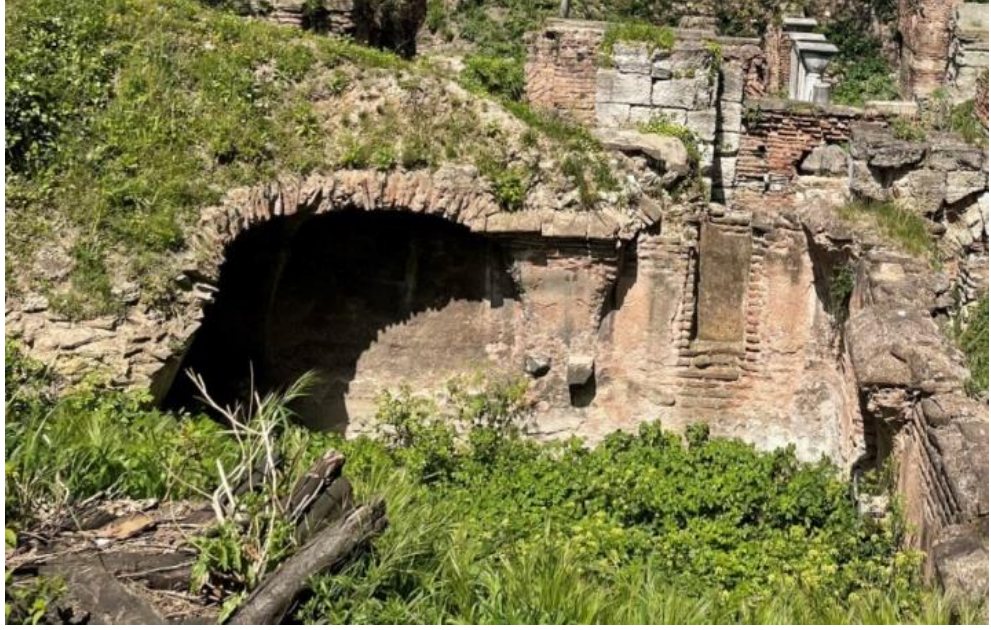

Görsel 2.3: Aya İrini ve çevresi⁶⁷

Görsel 2.4: Aya İrini güneybatısında 10 numaralı sarnıç (Altuğ, 2013)⁶⁸

⁶⁷ Müller-Wiener, *İstanbul Topoğrafyası*, s.110.

Görsel 2.5: Aya İrini güneybatısında 11 numaralı sarnıç (Kurtçu, 2021)

Aya İrini'nin güneyinde, bu iki sarnıcın arasındaki kalıntıların hangi yapıya ait olduğuna dair birçok yorum yapılmaktadır. Prokopius, I. Iustinianus döneminde yangın geçirmiş olan Aya İrini ve Ayasofya ile arasındaki yoksullara ve hastalara hizmet veren imarethanenin (ksenon-hospitalis domus) büyüterek yaptırıldığını anlatmaktadır. Ayrıca karşısına İsidoros'un Evi ve Arcadius'un Evi adlarını taşıyan iki imaret (ksenon-xenodochia) binası yaptırılmıştır.⁶⁹ Skarlatos D. Byzantios, bu bölgede hastane değil, gezginlerin kaldığı adını yaptırandan kişiden alan Sampson misafirhanesi olduğunu ve Prokopius gibi karşısına yapılan iki misafirhaneden bahsetmiştir.⁷⁰ Müller, bu görüşlerden farklı olarak Nika İsyanı'ndan sonra Aya İrini'nin genişletilmesiyle birlikte güneyine iç avlulu Sampson Hastanesi yapılmış olabileceğini söylemiştir.⁷¹

Piskoposların diğer din adamları ve yardımcılarıyla birlikte yaşadığı konaklama odalarının, vaftizhanenin ve idari odalardan oluşan tesise episkopeion yapı topluluğu (Piskoposluk Sarayı) denilmektedir. Episkopeion dini kaideler gereği

⁶⁸ Kerim Altuğ, **İstanbul'da Bizans Dönemi Sarnıçlarının Mimari Özellikleri ve Kentin Tarihsel Topografyasındaki Dağılımı**, (doktora tezi), İTÜ s.120

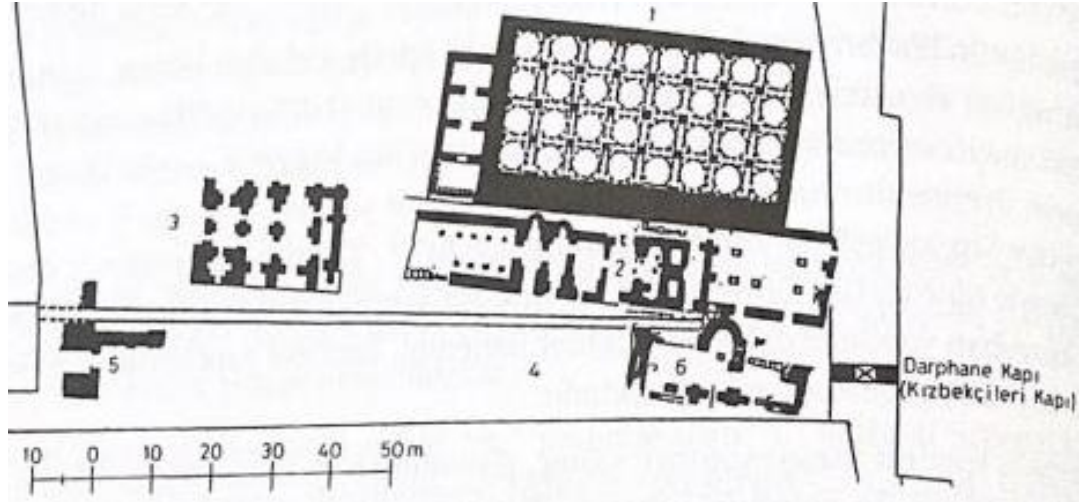
⁶⁹ Prokopius, **İstanbul'da Iustinianus Döneminde Yapılar I**, s.25-26

⁷⁰ Skarlatos D. Byzantios, **Constantinople**, vol1, s.703

⁷¹ Müller-Wiener, **İstanbul Topoğrafyası**, s.112

piskoposluk kiliselerine bitişik olarak yapılmaktaydı. Tezcan bu kalıntıları episkopeion olarak değerlendirerek Sampson Hastanesi'nin ise Soğukçeşme Sokağı'nın altında kalmış olduğunu savunmaktadır.⁷² 2009 yılında bu bölgede kazı çalışmaları yapan Doç. Dr. H. Ferudun Özgümüş, kalıntıların Aya İrini'nin güney duvarına bitişik episkopeion yapıları olduğunu söylemektedir.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri doğusunda 1968 ve 1973 yıllarında yapılan kazılarda ortaya çıkarılan kalıntılarda haritada işlenen numaralara göre(Görsel 2.6) 1 numaralı yapı 5. yüzyıla ait, duvarları sıvalı ve büyük bir sarnıçtır. 2 numaralı yapı iki sıra sütunlu salonlar arasındaki thermae-balneum/hamamın altyapısıdır. Buranın kuzey uzantısı saray/sivil mimari yapı olarak belirtilen 3 numaralı kalıntıda, güney uzantıları ise Osman Hamdi Bey Yokuşu'nda bitmektedir. 4 numaralı bölge iyi yapılmış bir drenaj sistemine sahip caddedir. 5 numaralı bölgede kemerli bir kapı yolu bulunmuştur. 6 numaralı apsisli yapı kilise olarak düşünülmektedir. Genel anlamda sarnıçlar tarafından su ihtiyacının karşılandığı bir yapılar kompleksi görülmektedir.⁷³

Görsel 2.6: İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin doğusundaki kalıntıların planı, 1973⁷⁴

⁷² Hülya Tezcan, **Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi**, s.146

⁷³ Fırat Düzgüner, **Iustinianus Dönemi'nde İstanbul'da yapılar**, s.65

⁷⁴ Fırat Düzgüner, **a.g.e.**, s.64

Görsel 2.7: İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin doğusundaki kalıntılar (Kurtçu,2021)

İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin avlusunda, ek binanın altındaki sarnıçla mimari benzerlik gösteren diğer sarnıç yer almaktadır. Bizans Dönemi'ne ait sarnıca, müze avlusundaki mermer bir kapaktan ulaşılmaktadır. Geçirdiği onarımlardan anlaşılacağı gibi Osmanlı Dönemi'nde de kullanılmıştır⁷⁵ (Görsel 2.8).

Görsel 2.8: İstanbul Arkeoloji Müzeleri avlusunda sarnıca inen kapak (Kurtçu, 2021) ve sarnıcın iç görünümü, 2008⁷⁶

⁷⁵ Hülya Tezcan, **Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi**, s.223

⁷⁶ Kerim Altuğ, **İstanbul'da Bizans Dönemi Sarnıçlarının Mimari Özellikleri ve Kentin Tarihsel Topografyasındaki Dağılımı**, (doktora tezi), İTÜ s.189

Müze avlusundaki sarnıca bitişik, altı bölmeli beşik tonozlu galeriler bulunmaktadır (Görsel 2.9). Gülhane Parkı'ndan açık galerilerin genişliği 4-4.65 m., iki galeri arası 1.35 m., 7.5 m. yüksekliğinde belirtilmiştir. 1955 yılında ve 1957-1958 yılları arasında onarılmıştır.⁷⁷

Görsel 2.9: Çinili Köşk ve Sanayi-i Nefise Mektebi arasındaki galeriler, 2017, İRAMA

2.2. OSMANLI DÖNEMİ

2.2.1. 15. Yüzyıl

Sarayı çevreleyen sur inşa edilerek birinci avlu oluşturulmadan önce saray iki avludan oluşmaktaydı. Cenevizli tüccar Iacopo de Promontorio, 1475'te sarayı anlatırken iki avludan bahsetmiş olmasının nedeni, Sur-u Sultani'nin henüz bitirilmemiş olmasıdır.⁷⁸ Birinci Avlu'nun batı kısmında yer alan, sarayın dış bahçe köşklerinden Çinili Köşk'ün inşası 1472 yılındadır. Ortaylı'ya göre, köşk inşa edildikten sonra sarayın yapımına başlanmıştır.⁷⁹ Eldem ise sarayın Hazine Dairesi ve Arz Odası'yla aynı tarihlerde inşa edildiğini söylemiştir.⁸⁰

⁷⁷ Hülya Tezcan, **Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi**, s.132

⁷⁸ Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimarî, Tören ve İktidar**, s.30

⁷⁹ İlber Ortaylı, **Osmanlı Sarayında Hayat**, s.21

⁸⁰ Sedat H. Eldem, **Köşkler ve Kasırlar I**, s.66

Buondelmonti haritasında, Birinci Avlu'nun batı cephesini, Aya İrini'nin avluya bakan cephesini kullanarak, Bab-ı Hümayun'dan Babüsselam'a kadar uzanan bir duvarla kapatmıştır. Bu duvarların dikey çizgilerle bölünerek betimlenmesi bu kısımlarda yer yer açıklıkların olduğunu düşündürmektedir (Görsel 2.10). Hardtmann Schedel'in 1493 tarihli tasvirinde ise bu kısım revaklı gösterilmiştir. İki harita avlunun diğer unsurlarından olan iki kapı ve Aya İrini tasvirleri yönünden örtüşmektedir (Görsel 2.11). Gravürün sağ üstünde Latince 'Domus Magni Turci' ile saray, 'Büyük Türk'ün Evi' olarak isimlendirilmiştir.⁸¹ Yanında yer alan 'S. Johannes Crisostoma' yazısı ile bu yapının Aya İrini olduğu ve aziz röliklerinin kiliseye gömülmesi ile ilişkilendirilmiş olabilir.⁸² Düzgüner, iki yanındaki kulesiyle muhtemelen Babüsselam'ın tasvir edildiğini, ortasında yüksek kemerin olduğu yapının Moukhroutas Sarayı olduğu görüşündedir.⁸³

1502 tarihinde Theodore Katakouzenos saraya girişini anlatırken Bab-ı Hümayun'un kapıcılar tarafından muhafaza edildiğini, kapıdan girdikten sonra büyük bir avlunun solunda bir kilisenin olduğunu, sağında padişah bahçesi olduğunu söylemiştir.⁸⁴ Avludan bahçelerin görünmesini engelleyecek bir yapılaşma olmadığı kabul edilirse bu duvarların bir kısmı revak düzeninde açık yapılmış olabilir. (Görsel 2.12). Buondelmonti ve Schedel'in gravürlerinde ve Katakouzenos'un anlatımında avludaki hizmet binalarından bahsedilmemesi, henüz bitirilmemiş olduğunu göstermektedir.

⁸¹ Sedat Bornovalı, **Hartmann Schedel'in İstanbul Görünümleri**, makale, s.40

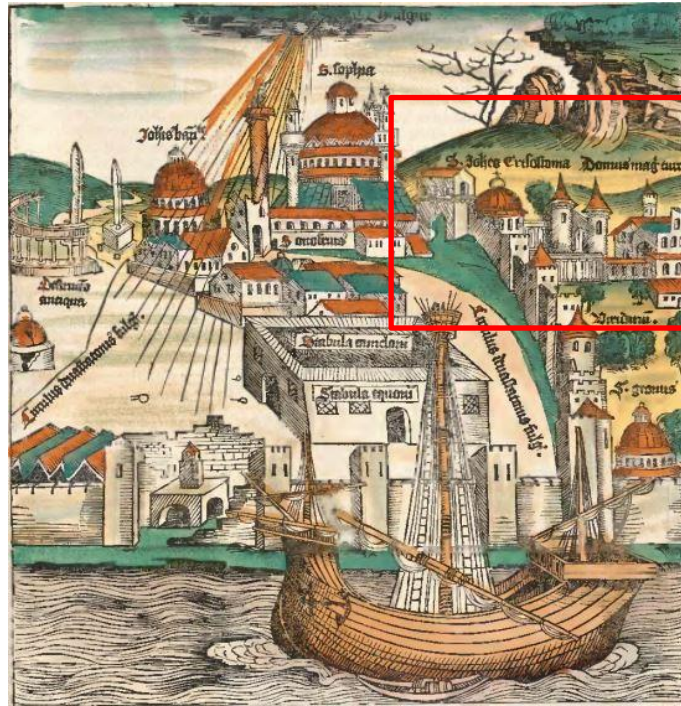
⁸² İlkgül Kaya Zenbilci, **Schedel'in Dünya Tarihi/Nürnberg Kroniği'nde (Liber Chronicarum) Konstantinopolis Tasvirleri**, makale, s.1125

⁸³ Fırat Düzgüner, **Iustinianus Dönemi'nde İstanbul'da yapılar**, s.65

⁸⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı**, s.10-11.

Görsel 2.10: Cristoforo Buondelmonti'nin İstanbul haritasından detay, 1481⁸⁵

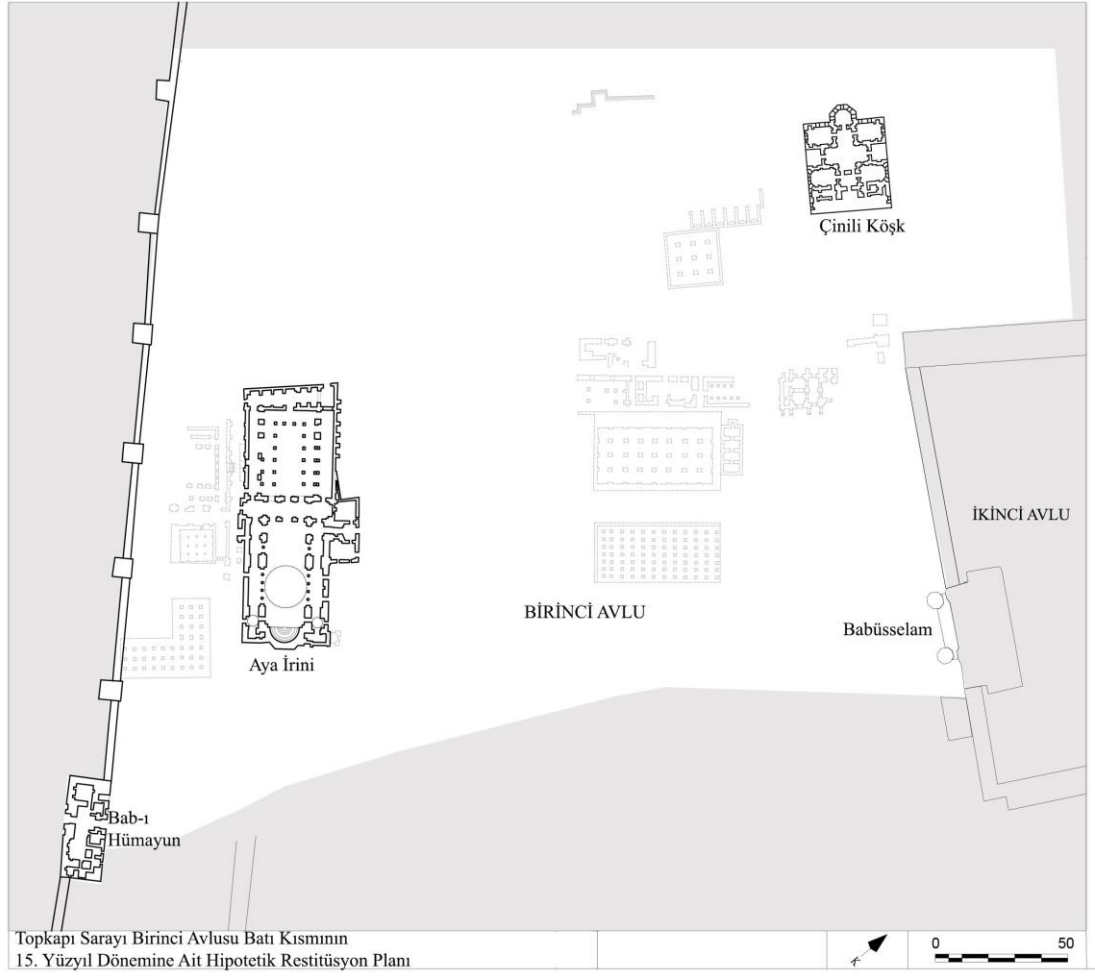
Görsel 2.11: Hardtmann Schedel'in tahta baskı resmi, 1493⁸⁶

⁸⁵upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/12/Map_of_Constantinople_by_Cristoforo_Buondelmonti%2C_Düsseldorf_copy.png Erişim Tarihi: 01.05.2021

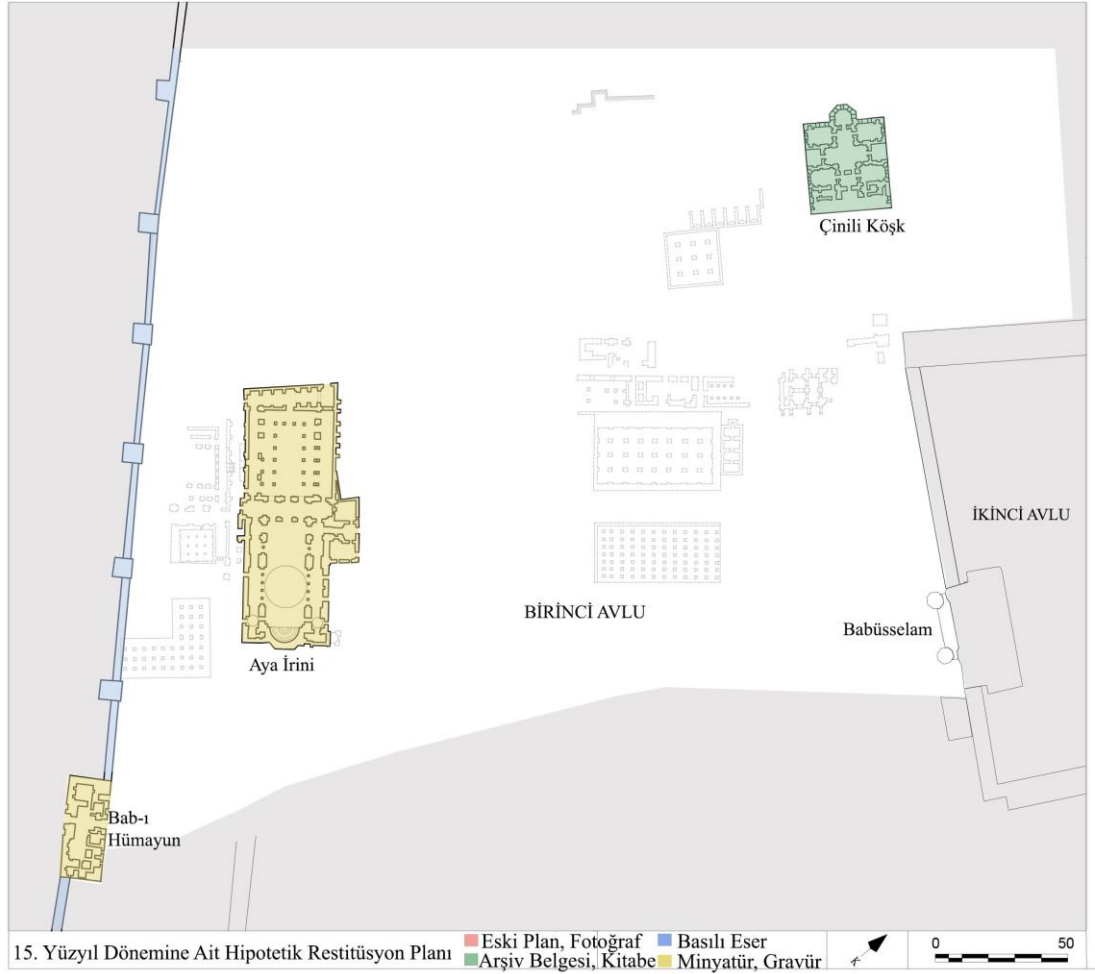
⁸⁶ Schedel Hartmann, **Liber Chronicarum**, s.586

Görsel 2.12: Topkapı Sarayı Birinci Avlusu'nun Batı Kısımının Rölöve Planı Üzerinde 15. Yüzyıldaki Mevcut Yapıların Gösterimi (Kurtçu, 2021)

Görsel 2.13: Topkapı Sarayı Birinci Avlusu Batı Kısımının 15. Yüzyıl Hipotetik Restitüsyon Planı (Kurtçu, 2021)

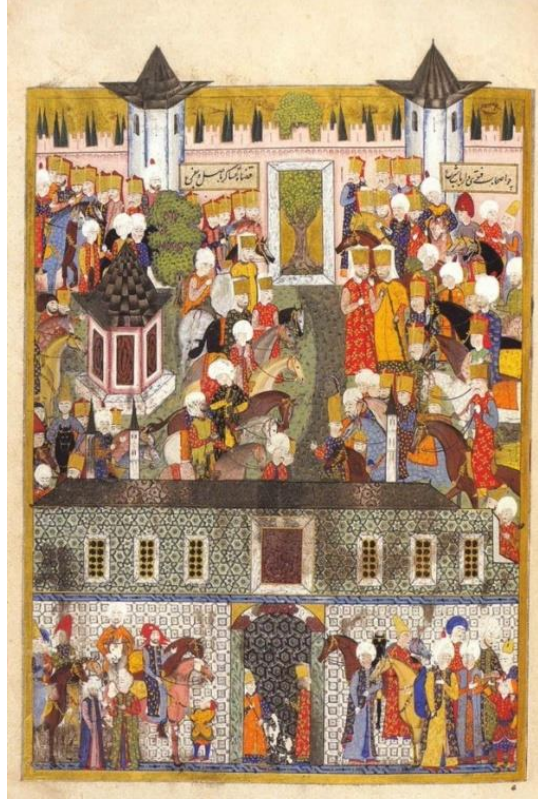

Görsel 2.14: Topkapı Sarayı'nın Birinci Avlusu Batı Kısmının 15. Yüzyıl Hipotetik Restitüsyon Planı Güvenilirlik Lejantı (Kurtçu, 2021)

2.2.2. 16. Yüzyıl

Birinci Avlu'nun batı kısmı 16. yüzyılda sonraki yüzyıllarda düzenini koruyacağı dış hizmet yapılarıyla dolmuştur. Aya İrini ve Deavi Kasrı haricinde gösterişsiz, ahşap ya da moloz taştan yapılmış, kiremit çatılı işleve yönelik yapılar bulunmaktaydı. Avlunun doğu ve batı cephelerinde uzanan yapılar topluluğu, kendi kendilerine yeten işlikler, hamam, mescit, mutfak ve koğuş mekanlarını barındırmaktaydı.⁸⁷ Toplanma ve bekleme alanı olarak kullanılan avlu meydanı Sultan I. Süleyman'ın culüs töreninde atlı askerlerin olduğu kalabalık bir mekan olarak görülmektedir (Görsel 2.15).

⁸⁷ Gülrü Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimarî, Tören ve İktidar**, s.68

Görsel 2.15 : I. Süleyman'ın cülus töreni, Süleymanname, 1557⁸⁸

1574 tarihli Lambert Wyts albümündeki resimde Avusturya elçi heyeti Birinci Avlu'da sağır duvarlar boyunca yürüdüğü görülmektedir (Görsel 2.16). Bir açıklık bulunmayan duvarların arkasındaki ağaç yoğunluğu dikkat çekmektedir. Necipoğlu'nun aktarımına göre 16. yüzyılda yaşayan Antibesli bir rahip olan Jérôme Maurand Babüselam'a uzanan yolu dar bir taşlık olarak görselle örtüşen bilgi vermiştir.⁸⁹

16. yüzyılın sonlarına doğru avlunun batı kısmında hizmet binalarının tamamlandığı düşünülmektedir. Bu yapılar; Odun Anbarı (Anbar-ı Hime), Anbar-ı Amire (Şehremeni Anbarı, Anbar-ı Hassa), Hasırhane-i Hassa⁹⁰, Deavi Kasrı, Acemioğlanlar Koğuşu ve namazgahtır. Aya İrini bu dönemde kentin kuşatılması sırasında ele geçirilen silahların saklandığı, savaş ganimetlerinin toplandığı ve Hıristiyanlara ait kutsal emanetlerin bulunduğu Cebehâne-i Âmire olarak

⁸⁸ TSK, H. 1517, fol. 1 7a-1 8b.

⁸⁹ Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimarî, Tören ve İktidar**, s.72

⁹⁰ Necdet Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun Topkapı Sarayı**, s.62

kullanılmaktaydı.⁹¹ Hünername’de tartı ve odunlarla simgelen Anbar-ı Hime’nin, Aya İrini ve sur arasındaki alan olduğu çıkarılmaktadır (Görsel 2.17). Bu anbarın batısında ise işliklerin bulunduğu Hasırhane-i Hassa yer almaktaydı. Bab-ı Hümayun’un batısından anbarlara doğru uzanan sura bitişik saraya hizmet etmekle görevli oğlanlara ait Acemioğlanlar Koğuşu ve namazgah konumlanmaktaydı.

Lewenklaü albümünde taş döşeli yoldan ilerleyen elçilik alayı atlarını Babüsselam’dan önce bırakmaktadırlar (Görsel 2.18). Avluda görülen iki katlı kırma çatılı yapının Aya İrini’nin kuzeyinden bahçeye inen yokuş üzerinde inşaat malzemelerinin depolandığı Anbar-ı Amire olduğu düşünülmektedir. Bu yapının önünde Hünername’de de yer alan bir çeşme ve ağaç resmedilmiştir. Ayrıca Hünername’de Babüsselam’ın devamında tasvir edilen atların bekletildiği revaklar bulunmaktadır. And, 16. yüzyılda yaşayan Stephan Gerlach’a aktarımına göre avluda Aya İrini’nin yakınlarında zanaatkarların kendi ürünlerini sattıkları dükkanların bulunduğunu söylemiştir.⁹² Kaynaklarda bu dükkanlara ait bir bilgiye ulaşılamadığından bu dükkanların geçici olarak kurulan tezgahlar olabileceği düşünülmektedir.

Görsel 2.16: Avusturya elçi heyetinin Birinci Avlu’dan geçişi, Lambert Wyts, 1574⁹³

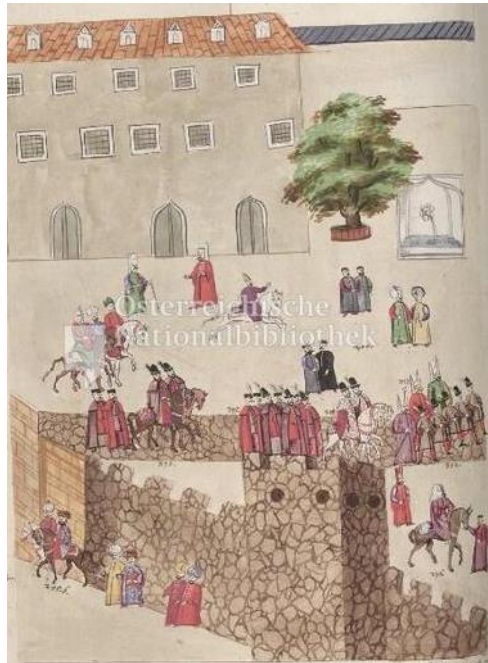
⁹¹ Wendy M.K. Shaw, **Osmanlı Müzeciliği**, s.21

⁹² Metin And, **16. Yüzyılda İstanbul Kent Saray Günlük Yaşam**, s.115

⁹³ Album Amicorum and Travel Log of Lambert Wyts, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 3325 Han, fol. 163r.

Görsel 2.17: Birinci Avlu, Hünername, 1584⁹⁴

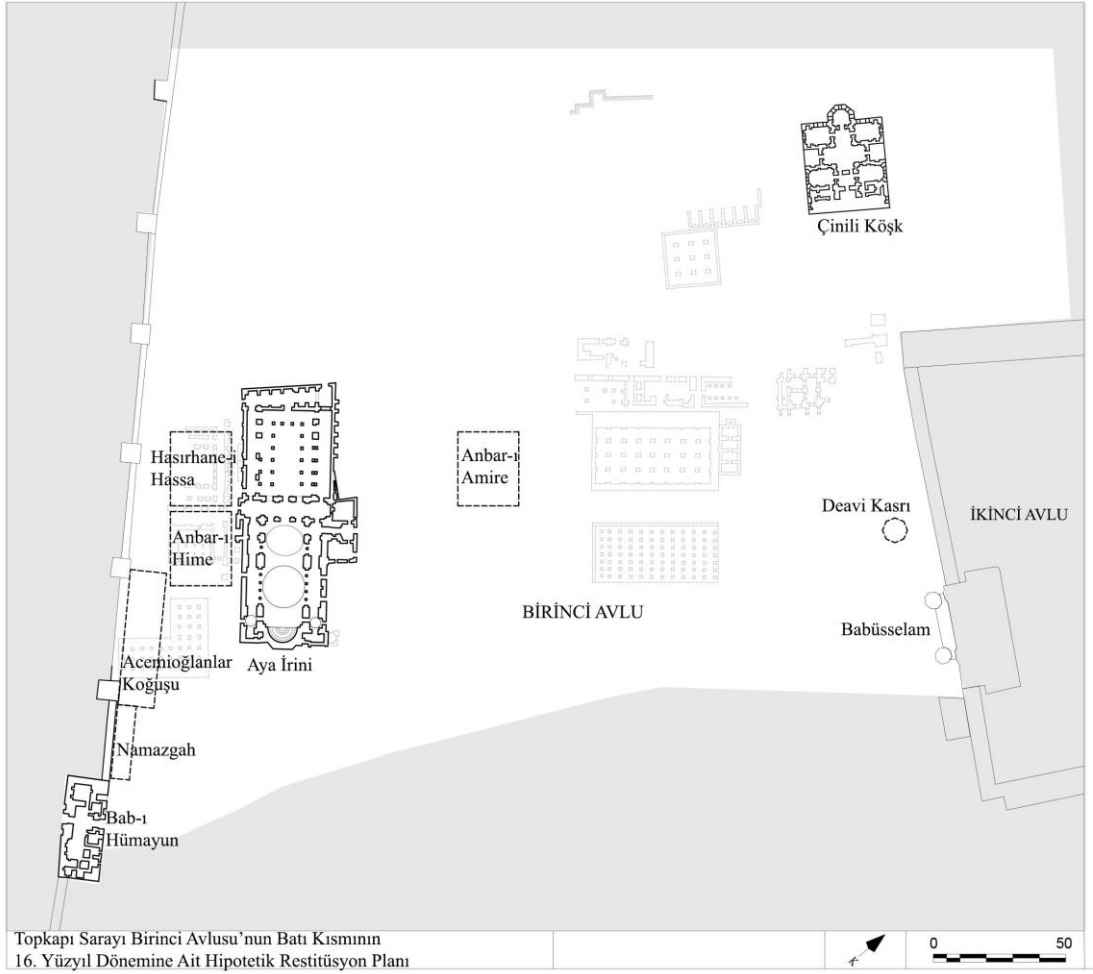
Görsel 2.18 : Birinci Avlu'dan geçen elçilik alayı, Lewenklau, 1586⁹⁵

⁹⁴ T. S. K., H. 1523, fol. 15b.

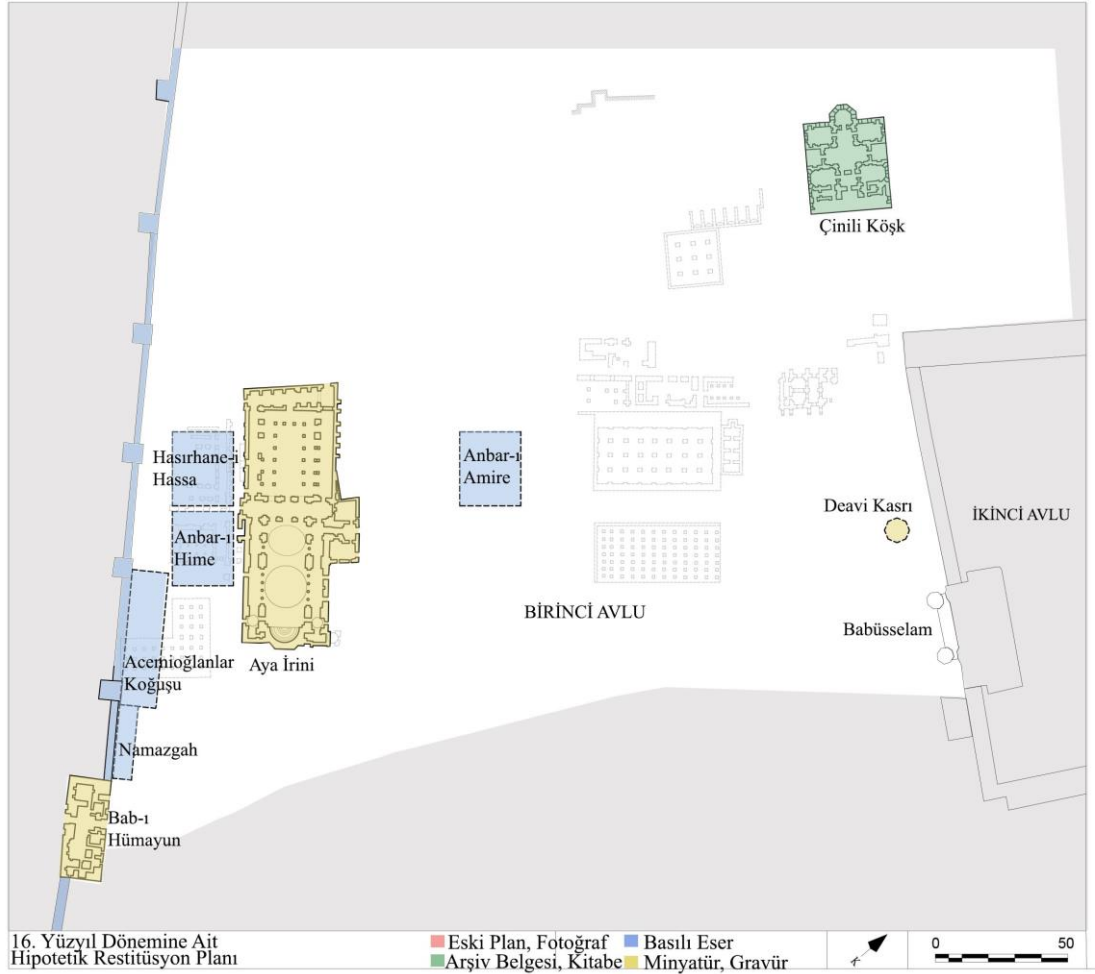

Görsel 2.19: Topkapı Sarayı Birinci Avlusu Batı Kısımının Rölöve Planı Üzerinde 16. Yüzyıldaki Mevcut Yapıların Gösterimi (Kurtçu, 2021)

⁹⁵ Lewenklaue, Österreichische Nationalbibliothek, no. 8615, dosya no. 132r1. www.onb.wg.picturemaxx.com Erişim Tarihi: 13.02.2021.

Görsel 2.20: Topkapı Sarayı Birinci Avlusu'nun Batı Kısmının 16. Yüzyıl Hipotetik Restitüsyon Planı (Kurtçu, 2021)

Görsel 2.21: Topkapı Sarayı'nın Birinci Avlusu Batı Kısmının 16. Yüzyıl Hipotetik Restitüsyon Planının Güvenilirlik Lejantı (Kurtçu,2021)

2.2.3. 17. Yüzyıl

Hizmet binalarının işlevlerine devam ettiği 17. yüzyılda avluda önemli bir değişim gözlenmemiştir. Bu dönemde yaşayan ve saray hakkında önemli bilgiler veren Albert Bobovius, avlunun yaklaşık yedi sekiz yüz adım uzunluğunda, iki yüz adım genişliğinde olduğunu, herkesin avluya atlı olarak serbestçe girebildiğini söylemiştir.⁹⁶ Scarella, panoramasında Aya İrini'yi duvarlarla çevirmiş ve avlunun batı kısmı boyunca burayı meydandan ayırmıştır. Aya İrini'yi çevreleyen duvarı yapının atriumu olarak da düşünmüş olabilir. Ağaçsız ve boş olarak betimlenen avluda hizmet binalarından sadece Deavi Kasrı'na yer verilmiştir(Görsel 2.22). Diğer

⁹⁶ Albertus Bobovius, *Saray-ı Enderun Topkapı Sarayı'nda Yaşam*, s.30

hizmet binalarını betimlenecek kadar nitelikli görmemiş olduğu anlaşılmaktadır. 1698 tarihli Cornelius Bryun'nun(Görsel 2.23) İstanbul panoramasında Aya İrini yüksek kasnaklı ana kubbesi ve batıdaki ikinci kubbesi ve atrium duvarlarıyla detaylı şekilde işlenmiştir. Ağaçların yoğun olarak çizildiği panoramada yapının batısında Çinili Köşk'e de yer verilmiştir. 17. yüzyılda Scarella ve Bryunn'a ait görsel kaynaklardan Aya İrini, Deavi Kasrı ve Çinili Köşk'e dair bilgi edinilirken diğer hizmet binalarına ait veriye rastlanmamıştır.

Görsel 2.22: Francesco Scarella'nın panoramasından detay, 1665-1685⁹⁷

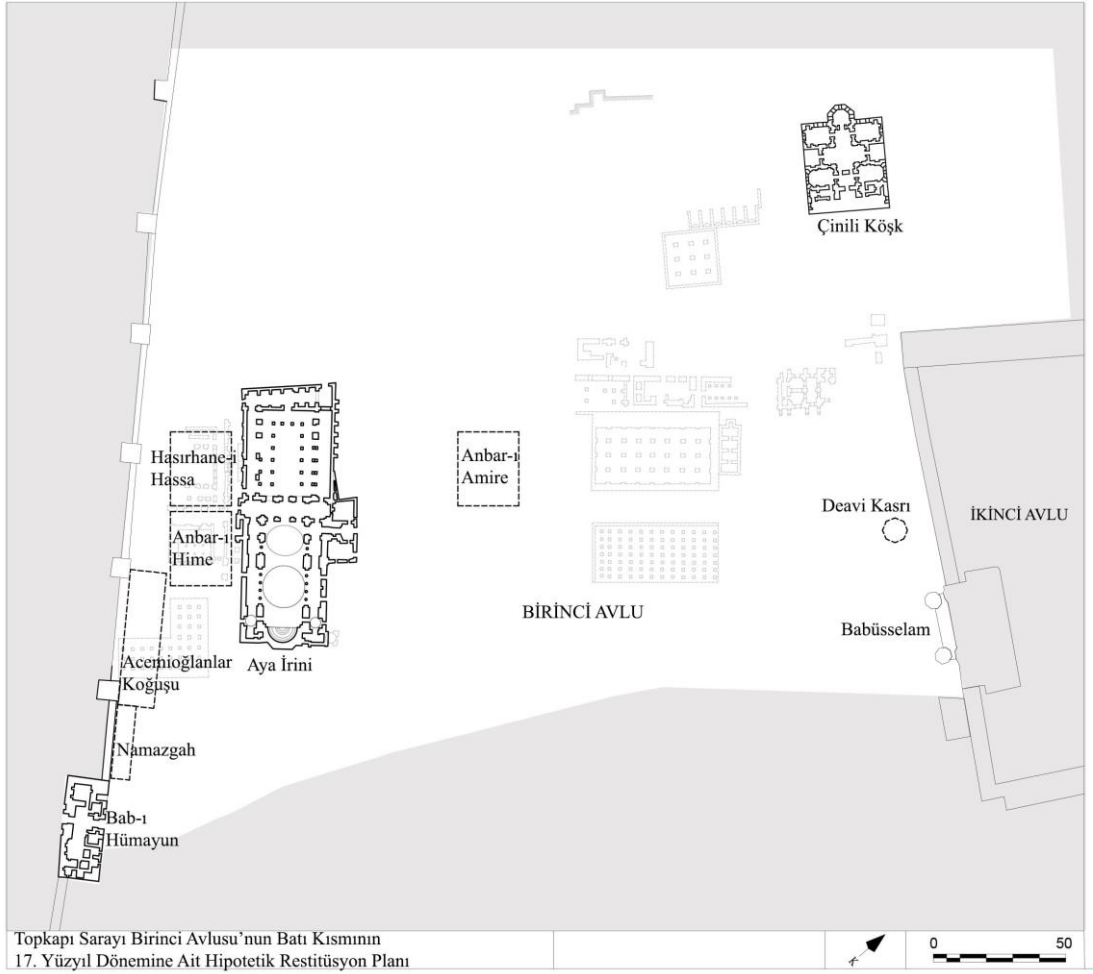
Görsel 2.23: Cornelius Bryun'nun İstanbul panoramasından detay, 1698⁹⁸

⁹⁷ Sedad H. Eldem, Akozan, **Topkapı Sarayı**, s.271

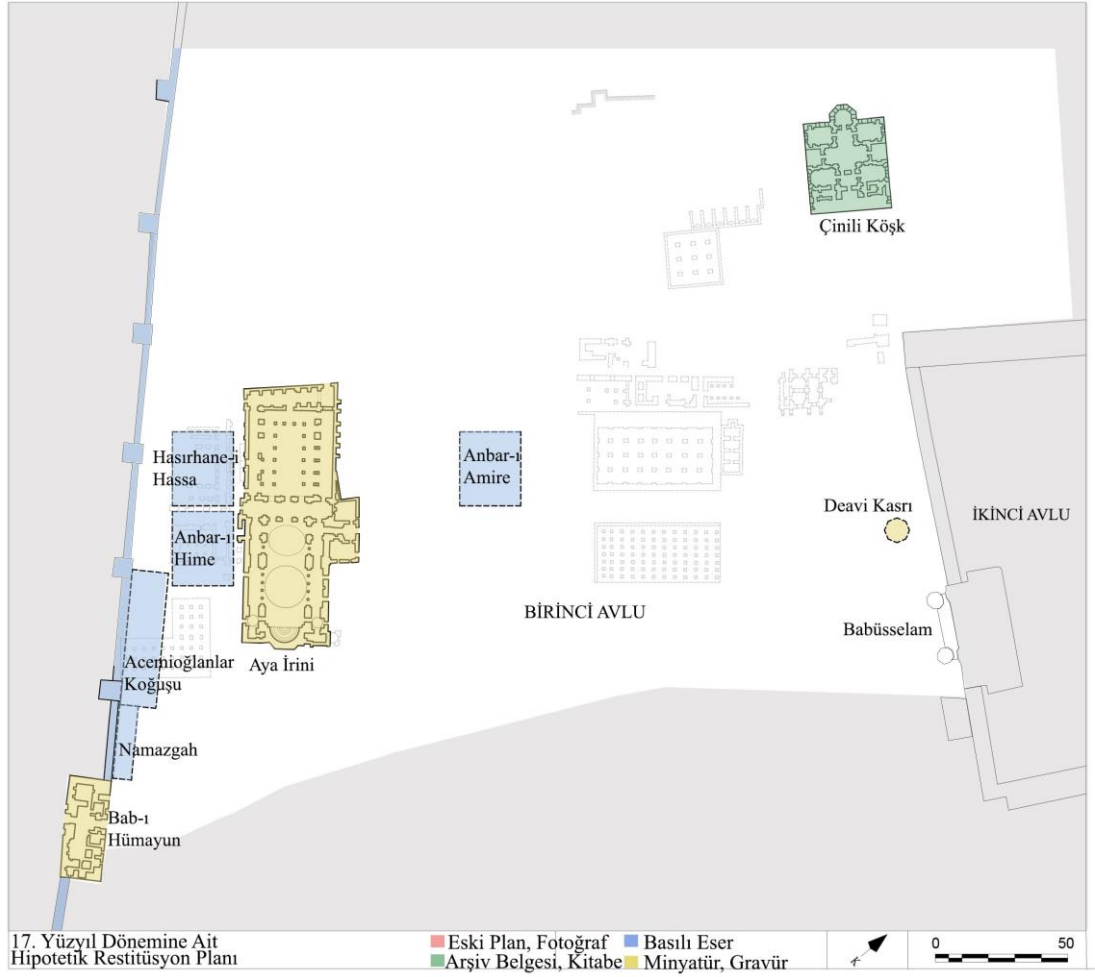
⁹⁸ <http://turkeyistanbul.com/galeri/displayimage.php?pid=4789&fullsize=1> Erişim Tarihi: 02.05.2021

Görsel 2.24: Topkapı Sarayı Birinci Avlusu Batı Kısmının Rölöve Planı Üzerinde 17. Yüzyıldaki Mevcut Yapıların Gösterimi (Kurtçu, 2021)

Görsel 2.25: Topkapı Sarayı Birinci Avlusu'nun Batı Kısmının 17. Yüzyıl Hipotetik Restitüsyon Planı (Kurtçu, 2021)

Görsel 2.26: Topkapı Sarayı'nın Birinci Avlusu Batı Kısmının 17. Yüzyıl Hipotetik Restitüsyon Planının Güvenilirlik Lejantı (Kurtçu, 2021)

2.2.4. 18. Yüzyıl

18. yüzyılın ilk yarısında Haliç'teki ve Boğaz'daki saraylar hanedanın kullanımında olsa da Topkapı Sarayı'nda onarım ve yapım faaliyetleri sürmekteydi. Yüzyılın ikinci yarısında III. Selim'in Çırağan Sarayı'nda kalmasından dolayı bu dönemde inşa çalışmaları yavaşlamıştır.⁹⁹ Darphane kurumunun faaliyeti 17. yüzyılda saray halkının genellikle Edirne'de olması nedeniyle bir süre durdurulmuştur. 18. yüzyılda saray halkının İstanbul'a dönmesiyle 1726-1727 yılları arasında Aya İrini ile dış bahçeye inen yokuş arasındaki yere darphane inşa edilerek tekrar faaliyete geçirilmiştir.¹⁰⁰ III. Ahmed döneminde (1703-1730) inşaat malzemelerinin depolandığı ve birçok atölyeyi barındıran Anbar-ı Amire'nin içinde olduğu araziye Darphane Köşkü ile Sikkiken ve Teksirhane eklenmiştir.¹⁰¹ Mevcut rölöve planında bu yapılar gösterildiğinde (Görsel 2.29) günümüz Darphane binalarının bir kısmının bu dönemde inşa edildiği görülmektedir. Yeni yapılar eskilerinin genişletilmesiyle ya da yeniden düzenlenmesiyle inşa edilmiş olabilir. Dış bahçe yapılarından Çinili Köşk'ün ise ahşap revakları 1737 tarihinde yanmıştır.¹⁰² Bu dönemde Aya İrini, Darü'l Esliha olarak düzenlenmiş, giriş revakı ve taht odası bu dönemde yapılmıştır.¹⁰³ Cornelius Loos 1710 yılına ait panoramasında ağaçlıklı bir arazi içinde Aya İrini ve Çinili Köşk'ü ayrıntılarıyla göstermiştir (Görsel 2.27). Philipp Ferdinand von Gudenus'un 1740 tarihli panoramasında darphane binalarına yer verilmemiş, Aya İrini ile batısındaki Çinili Köşk kırma çatılı tekil yapı olarak resmedilmiştir (Görsel 2.28). İki panoramadan anlaşıldığı üzere 18. Yüzyılda, Aya İrini ve Çinili Köşk dışında hizmet binalarına dair görsel bir kaynağa ulaşılamamıştır.

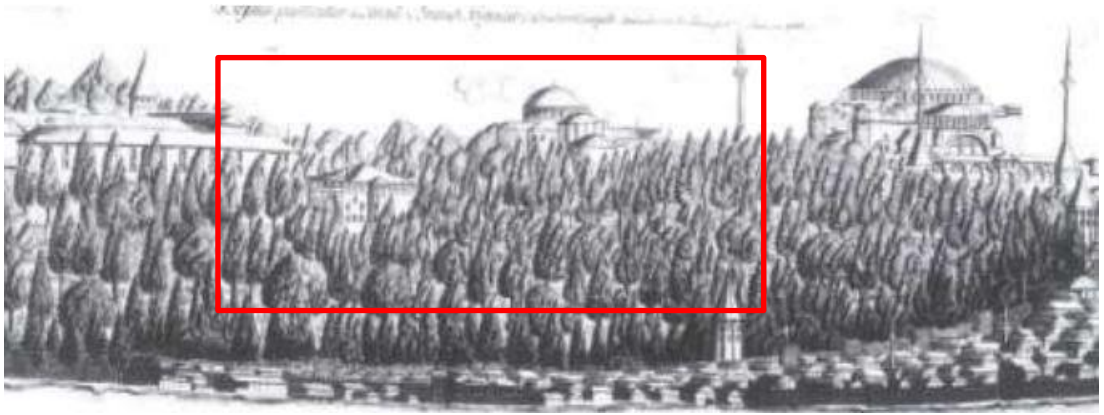
⁹⁹ Müller-Wiener, *İstanbul Topoğrafyası*, s.501

¹⁰⁰ Gülru Necipoğlu, *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimarî, Tören ve İktidar*, s.76

¹⁰¹ Gülşen Albuz Geren, *İstanbul Topkapı Sarayı Darphane-i Amire Binaları Yapı Malzemelerinde Arkeometrik Çalışmalar*, Yüksek Lisans Tezi, s.11

¹⁰² Sedat H. Eldem, *Köşkler ve Kasırlar I*, s.74-75

¹⁰³ Bilge Ar, *Osmanlı Döneminde Aya İrini ve Yakın Çevresi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s.171

Görsel 2.27: Cornelius Loos İstanbul panoramasından detay, 1710¹⁰⁴

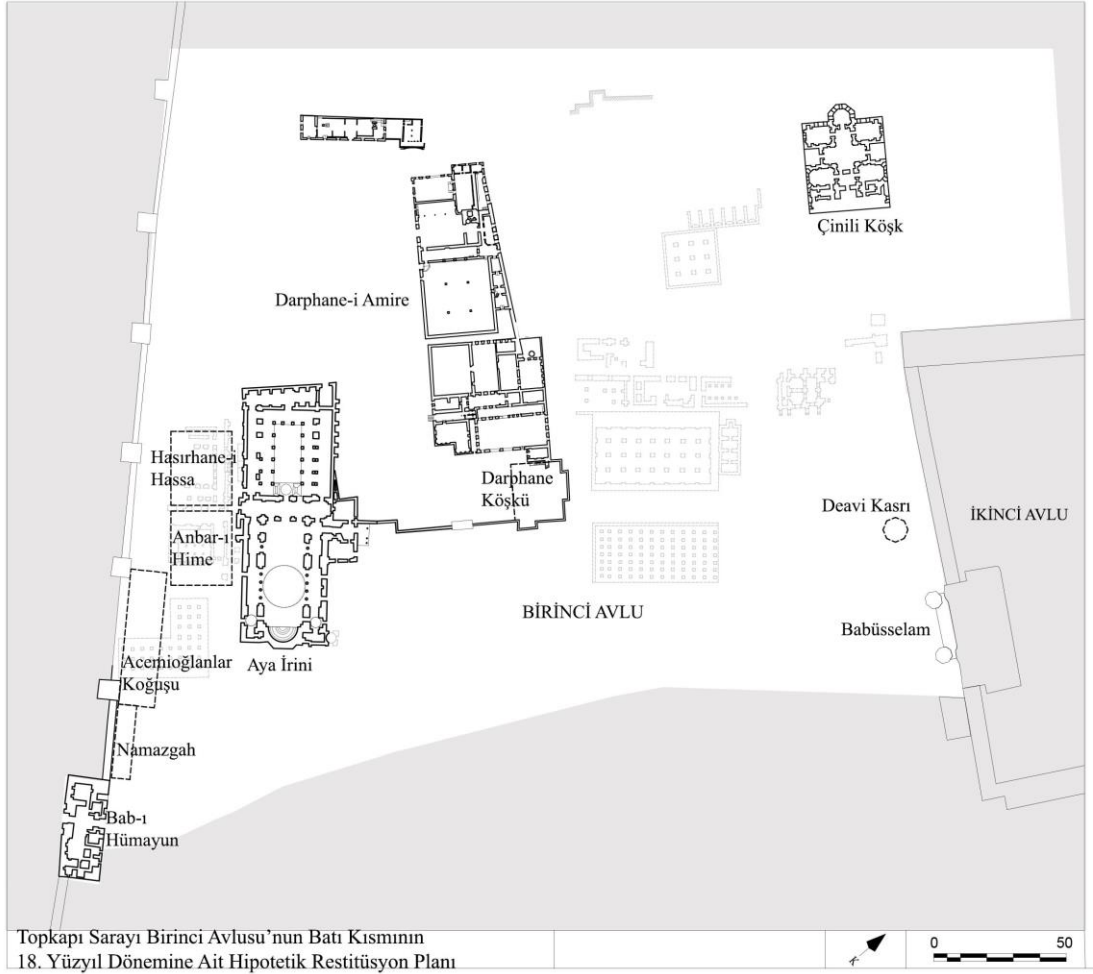
Görsel 2.28: Philipp Ferdinand von Gudenus'un İstanbul panoramasından detay, 1740¹⁰⁵

¹⁰⁴ Bilge Ar, **Osmanlı Döneminde Aya İriği ve Yakın Çevresi**, (Doktora Tezi), s.110

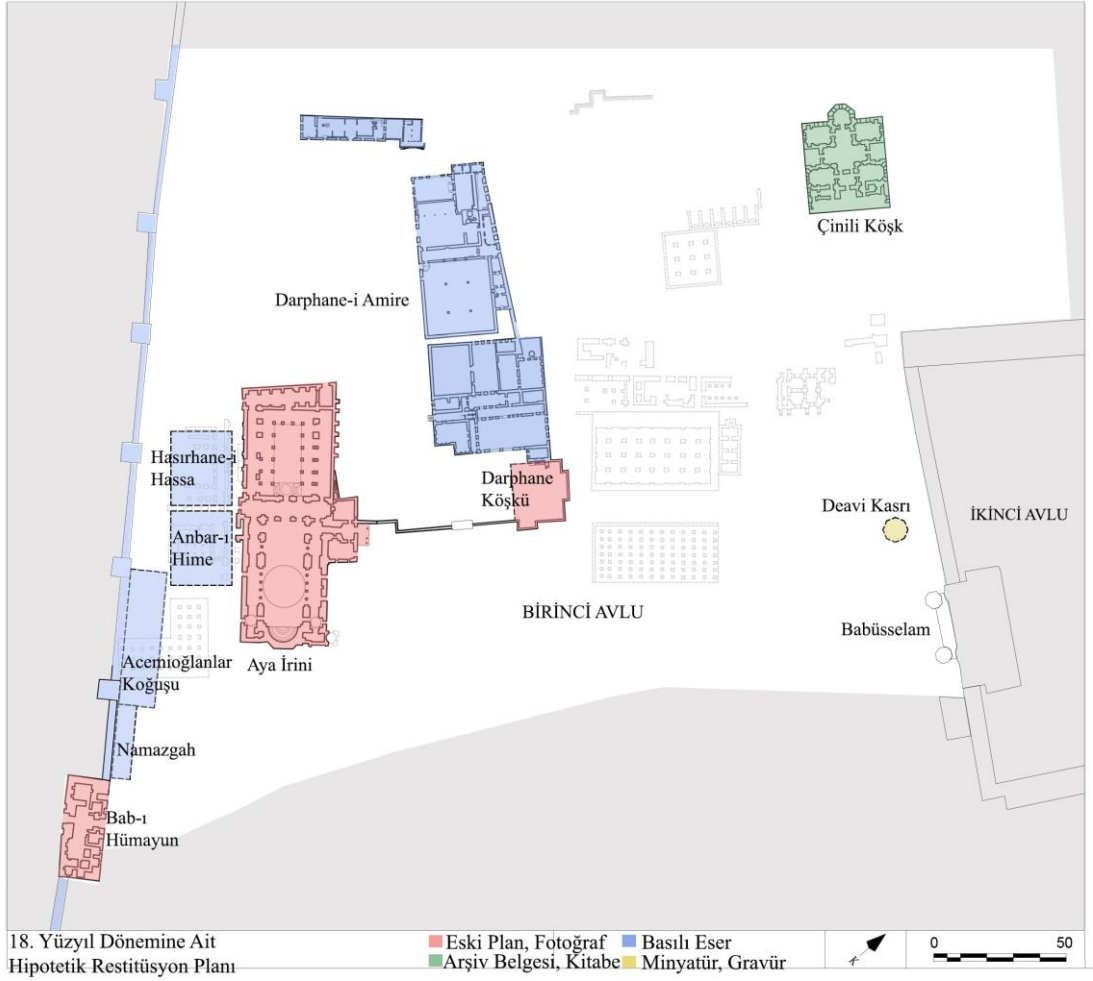
¹⁰⁵ tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Philipp_Ferdinand_von_Gudenus_Panorama_of_Constantinople.jpg
Erişim Tarihi: 02.05.2021

Görsel 2.29: Topkapı Sarayı Birinci Avlusu'nun Batı Kısımının Rölöve Planı Üzerinde 18. Yüzyıldaki Mevcut Yapıların Gösterimi (Kurtçu, 2021)

Görsel 2.30: Topkapı Sarayı Birinci Avlusu'nun Batı Kısmının 18. Yüzyıl Hipotetik Restitüsyon Planı (Kurtçu, 2021)

Görsel 2.31: Topkapı Sarayı'nın Birinci Avlusu Batı Kısmının 18. Yüzyıl Hipotetik Restitüsyonu Planının Güvenilirlik Lejantı, (Birgül Kurtçu,2021)

2.2.5. 19. Yüzyıl

II. Mahmud döneminde (1808-1829) hanedanın Beylerbeyi ve Beşiktaş'taki yeni saraylarda ikamet etmesine rağmen Topkapı Sarayı'nda onarım çalışmaları sürmekteydi. 1832 yılında Darphane'ye yeni binalar eklenmiş ve Darphane Köşkü yeniden yapılmıştır. Sultan Abdülmecid'in 1856 yılında Dolmabahçe Sarayı'na taşınmasından sonra saray, hizmetkarların ikametine bırakılmıştır. 1867 yılında Bab-ı Hümayun'un üstündeki köşk bölümü yanmıştır.¹⁰⁶ 1878 yılında sarayı ziyaret eden Edmondo de Amicis, birinci avluyu birbirine uyumsuz binalarla çevrili aralarında ağaç öbekleriyle sağda Aya İrini'nin, solda saray hastanesi, hazine dairesi, limonluklar, saray ahır, mutfaklar, kapıcı koğuşları, darphane ve sarayın yüksek rütbeli askerlerin dairelerinin bulunduğunu söylemiştir.¹⁰⁷ Bu anlatımda yer olarak doğru ifade edilmese de darphane yapıları ve koğuşlar avludan farkedilir olduğu anlaşılmaktadır. Melling'in ve Fossati'nin bu dönemde yapmış olduğu resimler avlu hakkında önemli görsel kaynaklardır. Melling, ağaçsız düz bir avluyu ikiye bölen taş yolu, çalışan hizmetlileri, Aya İrini yanında Darphane yapılarını göstermiştir (Görsel 2.32). Önemli bir görsel belge sunan Fossati ise avluyu ve avlu içindeki yapıları geniş bir çerçevede resmetmiştir (Görsel 2.33).

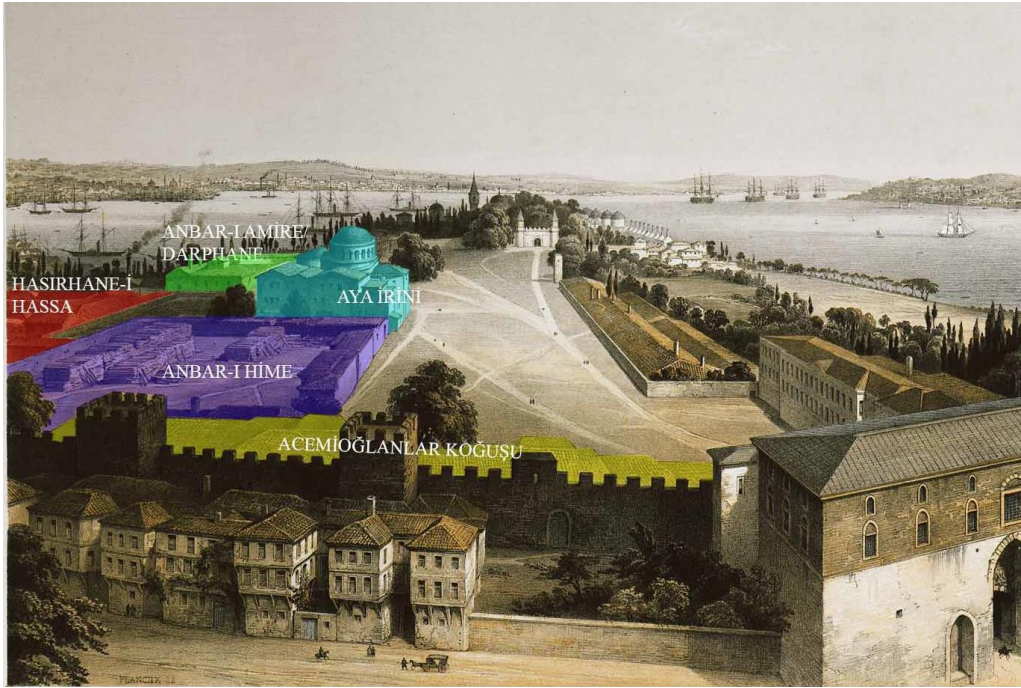
Osmanlı hanedanının Topkapı Sarayı'nı terketmesiyle saray sınırları içerisinde yeni yapılaşmalar başlamıştır. Mevcut planda görüldüğü üzere (Görsel 2.34) 1882 yılında Ağavekili Bahçesi'ne Sanayi-i Nefise Mektebi, 1891 yılında doğusuna Arkeoloji Müzesi'nin ana binası inşa edilmiştir. 1892 yılında ihtiyaçlar doğrultusunda Sanayi-i Nefise Mektebi'nin güneyine ek bina yapılmıştır (Görsel 2.35). Hasırhane-i Hassa, Anbar-ı Hime, Anbar-ı Amire, Acemioğlanlar Koğuşu görsel kaynakta yer alsalar da bu dönemin sonlarına doğru işlevlerini kaybettiği düşünülmektedir.

¹⁰⁶ Müller-Wiener, *İstanbul Topoğrafyası*, s.504

¹⁰⁷ Edmondo de Amicis, *Costantinopoli*, s.249-250

Görsel 2.32 : Topkapı Sarayı Birinci Avlu, Melling, 1819¹⁰⁸

Görsel 2.33 : Fossati resminde Birinci Avlunun batı kısmının hizmet yapılarının gösterimi¹⁰⁹

¹⁰⁸ eng.travelogues.gr/item.php?view=50248 Erişim Tarihi: 06.02.2021

¹⁰⁹ Fossati resmi(1852) üzerinden düzenlenmiştir. eng.travelogues.gr/item.php?view=50985 Erişim Tarihi: 06.02.2021

Görsel 2.34: Topkapı Sarayı Birinci Avlusu'nun Batı Kısımının Rölöve Planı Üzerinde 19. Yüzyıldaki Mevcut Yapıların Gösterimi (Kurtçu, 2021)

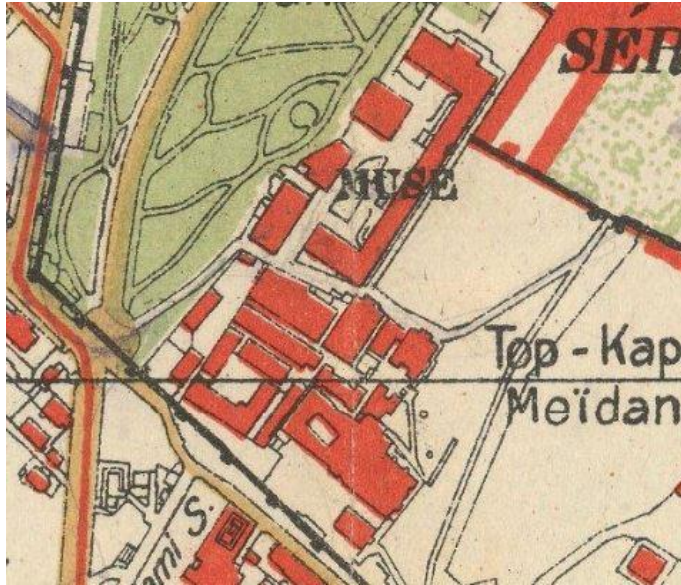

Görsel 2.35: Topkapı Sarayı Birinci Avlusu'nun Batı Kısmının 19. Yüzyıl Hipotetik Restitüsyon Planı (Kurtçu, 2021)

devam eden işlevine müzeye dönüştürülmüştür. 1970-1976 yılları arasında arkeoloji müzesinin klasik binasına bitişik betonarme ek bina yapılmıştır.

Görsel 2.37: Birinci Avlu kuşbakışı görünümü, 1918¹¹⁰

Görsel 2.38: Birinci Avlu, Gedik Paşa , 1922¹¹¹

¹¹⁰ www.eskiistanbul.net Erişim Tarihi: 25.05.2021

¹¹¹ <https://iif.lib.harvard.edu/manifests/view/ids:15497126> Erişim Tarihi: 06.06.2021

Görsel 2.39: Topkapı Sarayı Birinci Avlusu'nun Batı Kısmının Rölöve Planı Üzerinde 20. Yüzyıldaki Mevcut Yapıların Gösterimi (Kurtçu, 2021)

2.2.7. 21. Yüzyıl

1988 yılında Bâb-1 Hümayun'un trafiğe kapatılmasına, Sur-u Sultani'nin Otluk Kapısı ile demiryolu arasındaki yıkık bölümünden otoparka giriş yapılması kurul kararıyla onaylanmıştır.¹¹² Bu yıllarda otopark olarak kullanılan avluya girişin kapatılması kararına varılsa da trafik akışı engellenmemiştir. 27 Aralık 2005 tarihinde yürürlüğe giren '*Topkapı Sarayı Bütünleştirme ve Sur-u Sultani Kapsamında Düzenleme Projesi*' ile 2006 yılından itibaren araç trafiğine

¹¹² İstanbul 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu 20.5.1998 tarihli, 9967 sayılı kararı.

kapatılmıştır.¹¹³ Bu proje kapsamında avluya drenaj sistemi yapılmıştır. Yol döşeme kaplaması uygulanarak çim alanlar düzenlenmiştir. Peyzaj düzenlemeleri sürerken doğalgaz boru hattı döşenmesi kurul tarafından uygun görülmüştür.

Arkeoloji Müzeleri'nin 2007 yılı çevre düzenleme çalışmaları dahilinde yer döşeme malzemesi arnavut kaldırımı olarak yenilenmiştir. Tescillenen Kozbekçiler Kapısı 2011 yılında restore edilmiştir.¹¹⁴ Kapının doğusuna yapıldığı yere zarar vermeyen, ahşap yükselti gibi çözümler bulmak yerine betonarme platform üzerine güvenlik kulübeleri eklenmiştir (Görsel 2.40).

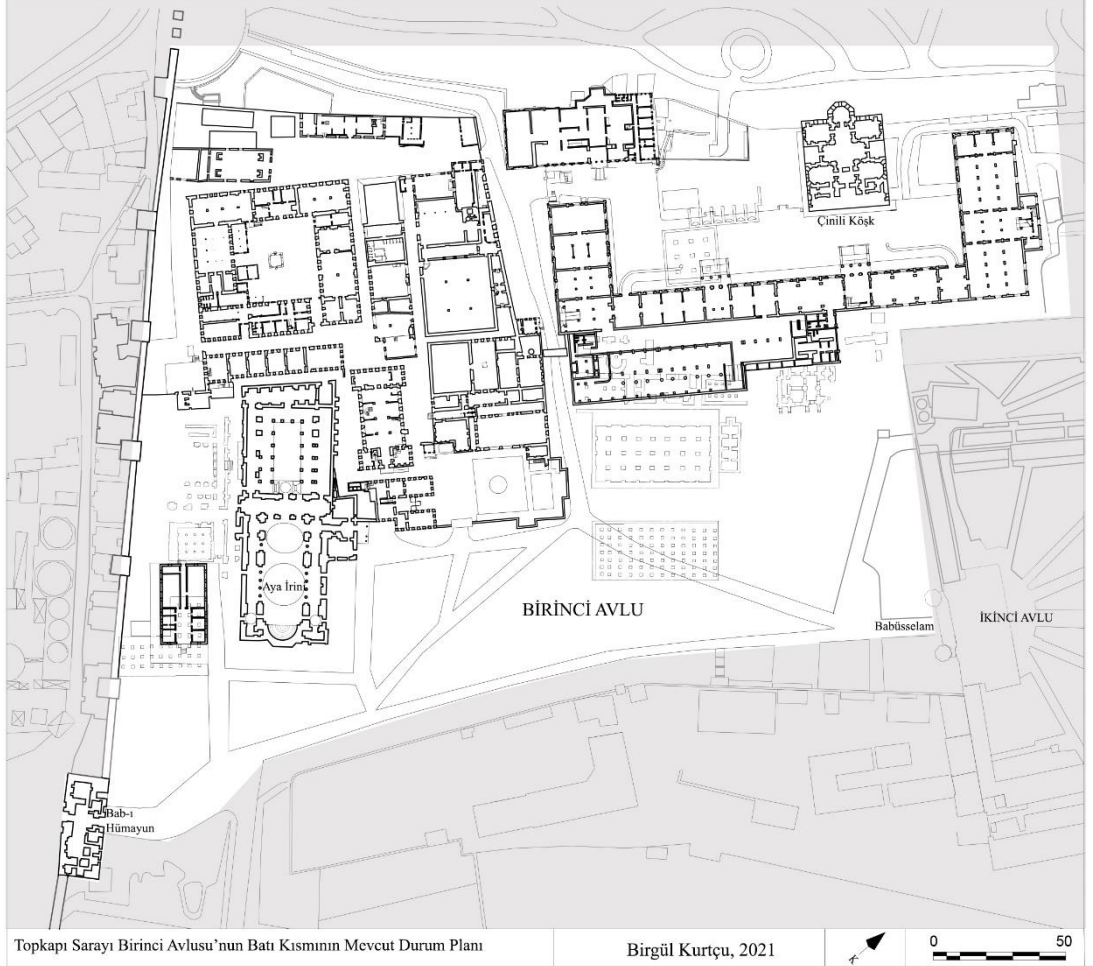
Görsel 2.40: Kozbekçiler Kapısı'nın doğusundaki güvenlik kulübeleri (Kurtçu, 2021)

Birinci Avlu'nun bahçe sulama ve yangın tesisat projeleri 2017 yılında koruma kurulunca onaylanarak gerçekleştirilmiştir. Günümüzde müze olarak işlevine devam eden Topkapı Sarayı'nda restorasyon çalışmaları sürmektedir. 2019 yılında

¹¹³ <https://v3.arkitera.com/h10511-topkapi-sarayi-bab-i-humayun-kapisi-arac-trafigine-kapatiliyor.html> Erişim Tarihi: 04.05.2021

¹¹⁴ İstanbul IV Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 27.01.2010 tarih ve 3545 sayılı kararıyla tescillenmiştir.

Topkapı Sarayı Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı'na devredilmiştir.

Görsel 2.41: Topkapı Sarayı'nın Birinci Avlusu Batı Kısımının Mevcut Planı (Kurtçu, 2021)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BİRİNCİ AVLU BATI KISMININ YAPI ÖLÇEĞİNDE DÖNÜŞÜMLERİ

3.1. MEVCUT YAPILAR

Üçüncü bölümde Topkapı Sarayı Birinci Avlusu'nun batı kısmında bulunan mevcut yapılar mimari özellikleri, geçirdiği onarımlar ve kullanım değişiklikleri

başlıkları altında ele alınmıştır. Yok olan, günümüze ulaşmayan yapılar görsel ve yazılı kaynaklara dayandırılarak mimarisi ve işlevleri hakkında bilgi verilmiştir.

3.1.1. Aya İrini

Millingen'in aktarımında tarihçi Sokrates'e göre Konstantinopolis'in kuruluşundan önce de Aya İrini'nin yerinde bir tapınak bulunmaktaydı. Bu nedenle kilise '*Antik*' ve '*Eski Kilise*' olarak anılmaktaydı. 360 yılına kadar '*Patrikhane*' olarak da bilinen Aya İrini şehrin öne çıkan katedraliydi. Ayasofya'nın yapımıyla aynı din adamlarının hizmet ettiği bu yapılar tek kutsal mekan olarak görülmüştür.¹¹⁵

Fetihten sonra II. Mehmed, yeni başkentten mevcut yapılarından Bizans kiliselerini camiye dönüştürürken bazılarını da depo olarak kullanılmayı uygun görmüştür.¹¹⁶ Aya İrini bu bağlamda önemli malzeme ve silahların saklandığı bir yapı olarak değerlendirilmiştir. Bu görevi sürdürürken çeşitli değerli eşyaların sergilenmesine karar verilerek müzeciliğin ilk adımları atılmıştır. İşlev değişikliğinden doğan müdahaleler dışında Aya İrini yüzyıllardır özgün görünümünü korumaktadır (Görsel 3.1).

Görsel 3.1 20: Aya İrini (Kurtçu, 2021)

¹¹⁵ Millingen, *Byzantine Churches in Constantinople*, s.84-85

¹¹⁶ Bilge Ar, *Osmanlı Döneminde Aya İrini ve Yakın Çevresi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s.287

3.1.1.1. Mimari Özellikleri

Aya İrini, üç nefli bazilika planlıdır. Ana mekan, narteks ve atriumdan oluşan Aya İrini'nin Bizans mimarisi yönünden ele alındığında atriumlu tek kilisedir. Ana mekan dört paye ile taşınan ana kubbe ve ondan daha küçük çaplı elips şeklindeki diğer kubbe ile örtülüdür. Ana kubbe kasnağında on dördü tuğla ile kapatılan yirmi pencere yer almaktadır. Yapının tuğla ve kesme taş duvar örgüsü genel olarak okunmakla birlikte ana kubbe kasnağında sıvalı kısımlar bulunmaktadır.

Görsel 3.2: Aya İrini apsisi (Kurtçu, 2021)

Yapının apsisi, yıldızlı zemin üzerine haç tasvirinin olduğu yarım kubbe ile örtülüdür (Görsel 3.2). Apsisin içinde bulunan basamakların altındaki tünellerle iki yandaki mekanlara geçilmektedir. Yan nef açıklıkları orta neften dört sütunla ayrılmaktadır. Narteks önünde bulunan ahşap merdiven ile yan galeri katına ulaşılmaktadır. Yapının batı bölümünde tuğla tonozlu ve sütunlu iç içe iki sıra revaktan oluşan atrium yer almaktadır (Görsel 3.3).

Görsel 3.3: Aya İrini atriumu (Kurtçu, 2021)

3.1.1.2. Onarımlar

Aya İrini, 4. yüzyılda I. Constantin tarafından genişletildikten sonra 532 tarihinde Nika ayaklanması sırasında büyük ölçüde yanmıştır.¹¹⁷ Çevresinde bulunan Alexander Hamamı, Eubulus Düşkünler Evi ve Sampson Hastanesi de bu yangınla yıkılmıştır.¹¹⁸ Bu olaydan sonra Justinianos tarafından onarılan kilise, 564 yılında atriumu ve narteksinin bir kısmının yandığı ikinci bir yangın geçirmiştir.¹¹⁹ Kilise 740 senesindeki depremle de hasarlar alarak bezeme düzeninden anlaşıldığı üzere ikonoklastik dönemde depremden sonra onarılmıştır.¹²⁰

Ar'ın aktardığı üzere Walter S. George, Aya İrini'nin 6. yüzyıla nefin alt korniş ile birinci kat pencerelerinden alçakta kalan kısımlarını tarihlemiştir. Bu yüzyıla tarihlenen diğer kısımlar narteks ve atriumun Bizans döneminde yapılan bölümleri, atriumun batısındaki strüktür, narteks galerisinin uç kısımlarının duvarlarının büyük bölümü, güney galerinin batısındaki kireç taşı ayak ve yapının

¹¹⁷ Millingen, **Byzantine Churches in Constantinople**, s.84-85

¹¹⁸ Millingen, **a.g.e.**, s.84-85

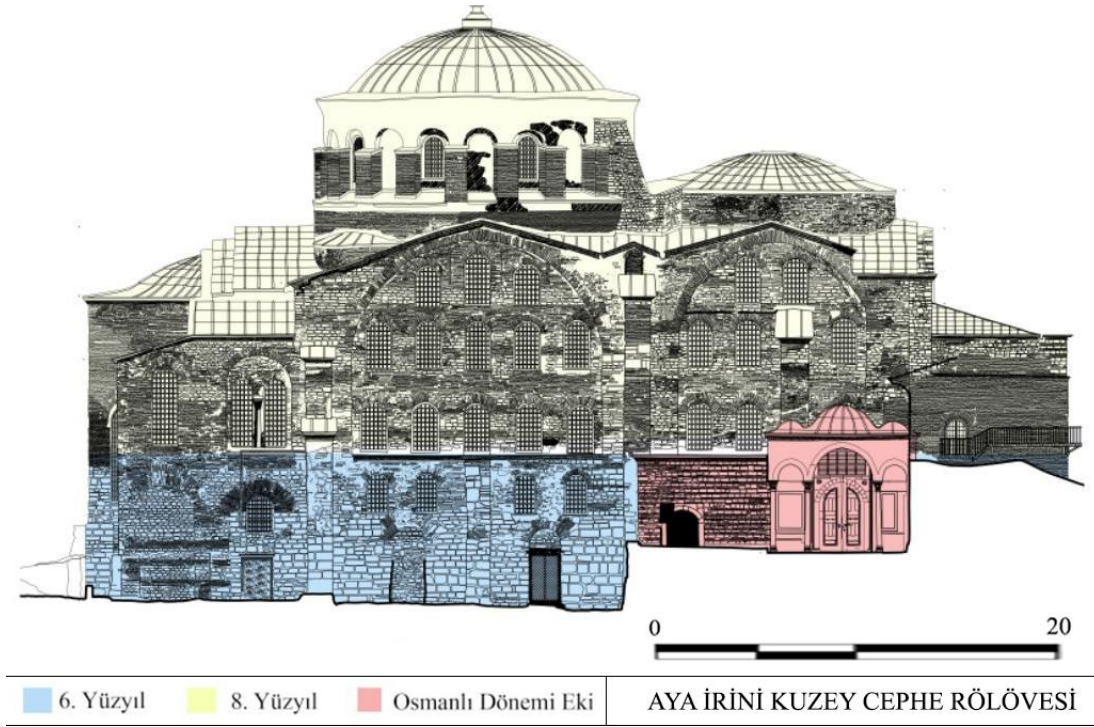
¹¹⁹ Müller-Wiener, **İstanbul Topoğrafyası**, s.113

¹²⁰ Müller-Wiener, **a.g.e.**, s.113

güneydoğu köşesindeki odanın doğusunda bir girişin kalıntılarıdır. Apsiste yer alan synthronon, nef arkadlarının üst kısımları, kuzeydoğu ve güneydoğudaki odalar ve kuzeydeki giriş ve rampa 8. yüzyıla ait olduğu belirtilmiştir. Deichmann ve Peschlow gibi araştırmacılar orta nefin iki yanında galerileri taşıyan sütun ve kaidelerinin değiştirildiğini söylemektedir. Devşirme olarak kullanılmak istenen sütunlar yapıda çökme tehlikesi oluşturunca vazgeçilmiştir. Bu sütunlar Osmanlı Dönemi'nde ahşaplarla kaplanmış, 1955 tarihi onarımlarında ahşap kaplamaları sökülmüştür. Osmanlı döneminde yapının içinde kullanımdan doğan yıpranmaların tamirleri, açıklıkların kapatılması, çatı örtülerinin yenilenmesi gibi küçük müdahalelerde bulunulmuştur. Bu dönemdeki büyük ölçüde değişiklikler atrium bölümünde yapılmıştır.¹²¹

Günümüze ulaşan kilisenin bir bölümünün Nika ayaklanmasında yandıktan sonra yapıldığı, büyük bölümünün 740 depreminden sonra inşa edildiği sonucuna varılmaktadır. Yapının Osmanlı Dönemine kadar geçirdiği onarımların nedenlerinin siyasi olaylar ve doğal afetler olduğu görülmektedir. Osmanlı Dönemi'ndeki değişikliklerin yapının yeniden işlevlendirilmesinden kaynaklı olduğu ortaya çıkmaktadır. (Görsel 3.4).

¹²¹ Bilge Ar, **Osmanlı Döneminde Aya İri ve Yakın Çevresi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s.17

Görsel 3.4 21: Aya İrini kuzey cephesi dönem tarihlendirilmesi¹²²

Yapının Bizans Dönemi'ne ait narteksi atriuma bağlayan beş adet kapı açıklığı vardır. İki açıklık Osmanlı döneminde simetrik olarak korniş hizasına kadar örülmüştür. Atriumdan görünümü göre tasvir edilen 1584 tarihli Hünername minyatüründe narteksin atriuma açılan iki açıklığın kapatıldığı görülmektedir. Ar, çalışmasında nartekse bitişik olan atriumun doğu koridoru 16. yüzyılın ortalarında inşa edildiğini tespit etmiş, Türk üçgenli sütun başlıkları ve Hünername'deki bu cephenin tasviriyle görüşünü doğrulamıştır (Görsel 3.5).¹²³

¹²² Cephe rölöve çizimi İRAM'dan edinilmiştir.

¹²³ Bilge Ar, a.g.e, s.138

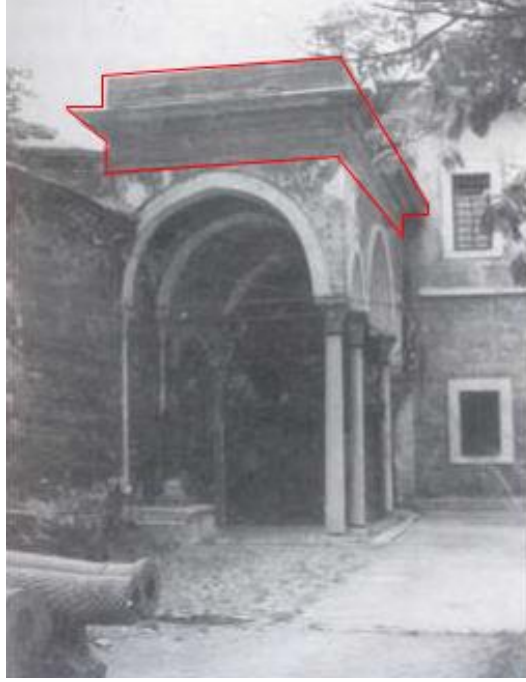

Görsel 3.5: Hünername¹²⁴'den kapanan kemer altı boşluklarını gösteren detay

Yapının güney girişin iki yanında bulunan tonozlu odalar ve giriş revakı duvar örgü sisteminden, sütunlarından anlaşıldığı üzere Osmanlı dönemi ekleridir. Giriş revakı kitabelerde açık bir şekilde ifade edilmese de 1744 yılında I. Mahmud döneminde Darü'l-Esliha olarak düzenlendikten sonra eklenmiş olabilir. Bu tarihte yapılan onarımlardan bahseden kitabede '*...ahşapları çürüyen yapının kargir olarak inşa edilmesi...*' bilgisinden bu giriş revakının bu yıllarda düzenlenerek eklendiği anlaşılmaktadır.¹²⁵ 1955 tarihinde yapılan onarımlarda Görsel 3.6 ve Görsel 3.7'de farkedildiği üzere revakın kirpi saçağının üzerinde uzanan duvar seviyesi indirilmiştir. Ayrıca onarım sonrası çekilen fotoğrafta revak içinde bir kulübenin olduğu görülmektedir.

¹²⁴ Topkapı Sarayı Kütüphanesi, H. 1523, fol. 15b.

¹²⁵ Bilge Ar, a.g.e, s.138

Görsel 3.6: 1955 tarihli onarım öncesi kuzey giriş revakı¹²⁶

Görsel 3.7: 1955 tarihli onarım sonrası kuzey giriş revakı¹²⁷

¹²⁶ Cahide Tamer, **İstanbul Bizans Anıtları ve Onarımları**, s.194

¹²⁷ Cahide Tamer, **a.g.e** s.194

Aya İrini'nin narteks duvarına bitişik atriuma bakan taht odasının eski görünümüne dair bilgi edinilememekle birlikte 1726 tarihinde Dar-ül Esliha düzenlemesiyle inşa edilmiş olabilir. Fethi Ahmed Paşa'nın sergi düzeni yaptığı 1846 yılında taht odasında yenileme yapılarak son halini almıştır.¹²⁸ Aynalı tonoz tavanı, duvarları ahşap oyma çerçevelerle kaplı, yıldızlı zengin kalem işlerine sahiptir. Taht odasının zemini avlu zemininden iki basamakla ayrılmaktadır.

Atriumun avluya açılan kuzey ve güneyindeki karşılıklı kapıların sövesindeki iki kitabede, sergilerin bölümlerini anlatan 'Mecmua-i Asar-ı Atika' ve Mecmua-i Esliha-i Atika' yazıları bulunmaktadır. O yıla ait fotoğrafta görüldüğü üzere Fethi Ahmed Paşa 1846 yılında sergi mekanlarını düzenlerken doğu koridoru haricinde, atriuma bakan kemer açıklıklarının üst kısmını camla kapattırarak, alt kısmını duvar ördürmüştür(Görsel 3.8). Bu kısımlar Cahide Tamer yönetimindeki onarımlarda kuzey kısım hariç, atriuma bakan bütün kemerlerin altında kalan boşlukların açıldığı 1955 tarihli fotoğraflardan öğrenilmektedir. (Görsel 3.9). Fotoğrafta görülmeyen batı kısmının da bu onarıma dahil olduğunu düşünülmektedir.

1973 yılında kilisenin dış duvarlarında tehlike arz eden sıvaların raspasına, iç duvarlarda boyalı veya başka dekorasyon kalıntısı olup olmadığına dikkat edilerek özenle raspa edilmesine, ana kubbenin kurşunla kaplanmasına karar verilmiştir.¹²⁹ 1972-1973 yılları arasında yapılan onarımların neticesinde kontrol mimarı tarafından hazırlanan raporda atrium kısmı revakların önceden kurşunla kaplanmış olmasına rağmen yapılan onarımlarda kurşunların kaldırılarak tonoz üstlerinin dolgu malzemesiyle doldurularak iki tarafa eğimli kiremit örtülüyle çatı yapıldığını ve bu çatının harap durumda olduğu belirtilmektedir. Bu restorasyon öncesinde kurşun taklidi şap yapılması önerilmiştir.¹³⁰

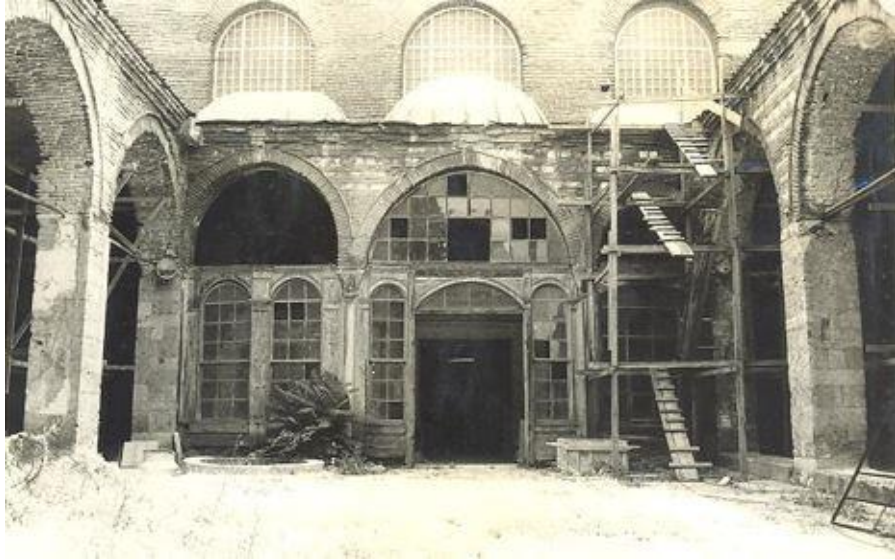
¹²⁸ Bilge Ar, a.g.e, s.171

¹²⁹ GEEAYK'nin 10.02.1973 tarihli 6948 sayılı karar.

¹³⁰ Ek-3

Görsel 3.8: Aya İrini atriuma bakan kemer boşluklarının kapatılmış hali, Abdullah Frères, 1891

Görsel 3.9: Aya İrini atriuma bakan kemer boşluklarının açılması, İRAMA, 1955

Görsel 3.10: Aya İrini atriuma bakan kemer boşluklarının ahşap doğrama yapılmış hali,İRAMA, 2000

Görsel 3.11: Aya İrini atrium kemer boşluklarının doğramasız camlı hali, İRAMA, 2017

İlban Öz'ün hazırladığı 'Aya İrini Anıtı Onarım ve Sergi Yapımı' 1982-1983 yılı iş programından anlaşıldığı üzere¹³¹ 18. Sanat Sergisi, Anadolu Medeniyetleri Sergisi'ne ev sahipliği yapacak Aya İrini'de onarımlar yapılmıştır. Çatı ve kubbe kurşun tamirleri, galeriye çıkan ahşap merdivenin tamiri ve boyanması ile kalem işlerinin Yüksek Kurul tarafından onarımı istenmiştir. Atriuma bakan kemer boşluklarına ahşap doğramalar bu dönemde İlban Öz tarafından eklenmiştir¹³²(Görsel 3.10). Atriumun doğu koridorunda özgün kalan ahşap doğramaların referans olarak alındığı görülmektedir. Görsel 3.8'de görülen taht odasının elips doğraması, özgün görünümünden farklı olarak yenilendiği farkedilmektedir.

Nisan 1992'de hazırlanan hasar tespit tutanağında narteks önündeki galeriye çıkan ahşap balkonun yangın sonucu zarar gördüğü yazmaktadır.¹³³ Aslına uygun olarak yeniden projelendirilerek restorasyonu yapılmıştır (Görsel 3.12).

Görsel 3.12: Aya İrini'nin galeri katına çıkan yanan ahşap merdiveni, 1992, İRAMA

2000 yılında Net Yapı tarafından müteahhitliğinin yapıldığı onarım ve teşhir tanzim işinde, revaklarda bulunan ahşap doğramaların yağmur sularının etkisi ile

¹³¹ Ek-5

¹³² Ek-1

¹³³ Ek-4

zarar gördüğü, atrium iç mekanının döşemesi çimento harçlı kaplamasının, sondajlar sonucunda bulunacak izler doğrultusunda tuğla ya da mermerle değiştirilmesi önerilmiştir. Atriumun avluya bakan revaklarının onarımıyla ilgili Prof. Dr. Metin Ahunbay ve Prof Dr. Zeynep Ahunbay'ın raporunda¹³⁴ revakları kapatan ahşap doğramalı sistemin yenilenmesi '*tarihi bir üslubu taklit etmek*' olarak yorumlanmış, '*yeni olduğu belirgin çağdaş olanaklardan yararlanılarak, hafif bir ayırıcı*'nın kullanılması önerilmiştir. Aralık 2000'de kontrol amiri tarafından imzalanan raporda zamanla bakımı yapılmayan ahşap doğramaların çürüdüğü ifade edilmiştir.¹³⁵ 2001 tarihli Kurul kararında atrium revaklarının günümüzdeki doğramasız cam ile kapatılmasının uygun olacağına karar verilmiştir.¹³⁶ (Görsel 3.11).

2008 yılında atriumun kuzey kanadının çatı örtüsü kısmi olarak, önceki onarımda koyulan özgün olmayan yalıtım malzemesi kaldırılarak aslına uygun kurşunla yenilenmiştir.¹³⁷

Görsel 3.13: Aya İrini'nin atriumunda yer alan dikdörtgen camların zemine paralel doğrultuda konulması sonucunda, üst camın ağırlığı sebebiyle alt cam zarar görebilmektedir.

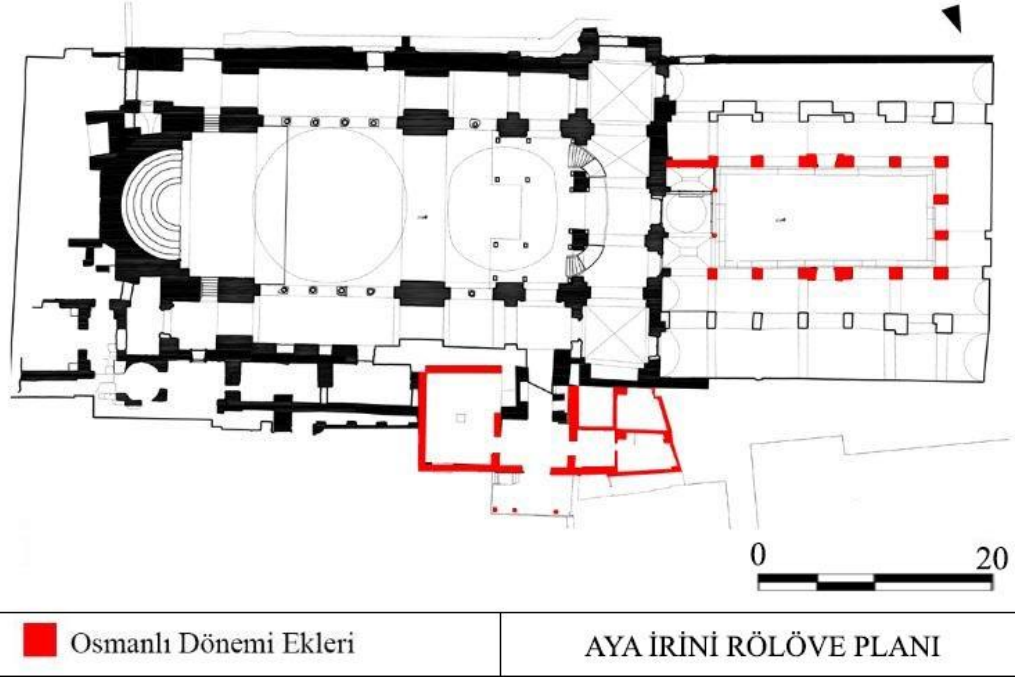
Camların düşey doğrultuda yapılması daha uygun olacaktır.

¹³⁴ Ek-1

¹³⁵ Ek-2

¹³⁶ İstanbul 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 24.01.2001 tarihli 12559 sayılı kararı.

¹³⁷ Doç. Dr. Hasan Fırat Diker'den edinilen bilgiye göre.

Görsel 3.14 22: Aya İrini zemin kat planında Osmanlı Dönemi Ekleri¹³⁸

3.1.1.3. Kullanım Değişiklikleri

Kilise olarak yapılan Aya İrini fetih sonrasında silahların ve Bizans'tan alınan savaş ganimetlerinin toplandığı '*İç Cebehane*' işlevinde kullanılmaya başlanmıştır.¹³⁹ Çevresindeki diğer hizmet binalarından Osmanlı ordusunun kendi mensuplarının bile izinle girebildiği bir yapı olarak ayrılmıştır. Osmanlı padişahlarından III. Ahmed döneminde Batı'ya ilgi duyulmaya başlanmış ve askeri alanda reformlar yapılmıştır. Bu yeniliklerle birlikte yapıda bulunan silahların çoğu kullanımdan kaldırılması 1726'da yapıda biriken silahlar ve diğer eserlerle düzenleme yapılarak bir sergi açılmasına zemin hazırlamıştır.¹⁴⁰ Bu sergi dönemin Avrupa'da bulunan özel koleksiyonları gibi padişaha ve padişaktan izin alan bazı imtiyazlı kişiler içindir. İçinde barındırdığı eserlerle sergileme için uygun olan yapıda bir takım değişiklikler yapılarak bu dönemde müze olarak adlandırılmasa da bunun ilk adımı atıldığı sonucuna varılmaktadır.

¹³⁸ İRAM'dan edinilen plan düzenlenmiştir.

¹³⁹ Müller-Wiener, *İstanbul Topoğrafyası*, s.114

¹⁴⁰ Wendy Shaw, *Osmanlı Müzeciliği*, s.45

Görsel 3.15: Aya İrini'nin giriş revağındaki kitabe (Kurtçu, 2021)

Kuzey giriş revakında bulunan kitabede yapı 'Dar-ül Esliha' (Silahlar Evi) olarak adlandırılmıştır. Alt kısımdaki 1726 tarihli kitabede III. Ahmed'e övülmüş ve Dar-ül Esliha açılışından bahsedilmiştir. Üst bölümde yer alan I. Mahmud dönemine ait 1744 tarihli kitabede Aya İrini'nin 18. yüzyılda yapılan onarımlardan söz edilmektedir. Bu kitabede yapıdan Dar-ül Esliha yerine Cebehane olarak geçmesi yapının sergi işlevinin gerilediğini düşündürmektedir.¹⁴¹ (Görsel 3.15)

1846'da Harbiye Nezareti'nde Tophane-i Amire Müşiri olan Ahmet Fethi Paşa, Aya İrini'nin iç avlusunu iki mekana bölerek sağında 'Mecmua-i Esliha-i Âtika' adında Harbiye Ambarı'nda bulunan eski silah ve zırh koleksiyonunu, solunda 'Mecmua-i Âsâr-ı Âtika' adında Helenistik ve Bizans dönemlerine ait eserleri teşhir etmeye karar vermiştir. Yapının ana bölümünde teşhir edilen silahlar, armalar Osmanlı Devleti'nin gücünü simgelemektedir. (Görsel 3.16) Silahların yanında yirmi sene önce II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmasının ardından tarihi bir

¹⁴¹ Necdet Sakaoglu, *Saray-ı Hümayun Topkapı Sarayı*, s.65

öge gibi yeniçeri mankenleri yapının galerilerinde sergilenmekteydi. Bu mankenler 1852’de Elbise-i Atika denilen saray dışında yeni mekanına taşınmıştır.¹⁴²

1850 ve 1857 tarihli arşiv belgesine göre Çinili Köşk ve Aya İrini, Harbiye Anbarı adıyla anılarak yapılmış tamiratlardan bahsedilmiştir. Ahmed Fethi Paşa sergileme alanlarının yeterli olmadığını öne sürerek Çinili Köşkü yardımcı depolama mekanı olarak kullanmak istemiştir. 1873 yılında padişahın izni alınarak nakledilecek eserler için Çinili Köşk’ün müze olarak düzenlenmesine karar verilmiştir.¹⁴³ Fethi Ahmed Paşa ‘nın 1857’de ölümünden sonra Aya İrini’deki eserlerin bir kısmı Maçka Silahhanesi’ne götürülürken bir kısmı da Osman Hamdi Bey tarafından Çinili Köşk’e taşınmıştır.¹⁴⁴

Sadrizam Ali Paşa, 1869 yılında arkeolojik eserlerin yer aldığı Mecmua-i Asar-ı Atika’nın adını Müze-i Hümayun olarak değiştirmiş, Osmanlı’da ilk kez bir kurumun adı resmi olarak ‘müze’ ibaresi kullanılmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında müze kapatılarak tekrar silah deposuna dönüştürülmüştür. Mahmud Şevket Paşa’nın yardımıyla Ahmed Muhtar Paşa 1910’dan sonra askeri müze müdürlüğüne getirilerek müzenin yeniden kurulmasını sağlamıştır. Bu dönemde ‘Eslaha-i Askeriyye Müzesi’ adını alan müze Ahmed Muhtar Paşa’nın 1923 yılına kadar süren müdürlüğü boyunca adı Müze-i Askeri-i Osmani olarak değiştirilmiştir.¹⁴⁵ Sergi düzeninde değişiklik yapılarak eserler orta nefte masalar üzerinde, duvarlarda panolar içerisinde yoğun düzende sergilenmeye başlanmıştır. (Görsel 3.17)

¹⁴² Wendy M.K. Shaw, **Osmanlı Müzeciliği** , s.43

¹⁴³ Bilge Ar, **a.g.e**, s. 198

¹⁴⁴ Necdet Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun Topkapı Sarayı**, s.67

¹⁴⁵ Bilge Ar, **a.g.e**, s. 225

Görsel 3.16: Aya İrini sergi düzeni, Abdullah Frères, 1891¹⁴⁶

Görsel 3.17: Aya İrini’de yenilenen sergi düzeni, Sébah ve Joaillier, 1910 sonrası

¹⁴⁶ <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/717696> Erişim Tarihi: 30.05.2021

1954 yılında uzman komisyonu tarafından askeri müze işlevinden çıkarılan Aya İrini'deki¹⁴⁷ eserlerin Maçka Kışlası'na taşınmasından sonra tekrar geri getirilmesi talep edilse de izin verilmemiştir.¹⁴⁸ Eserlerin taşınmada zarar görebileceği ve yapının teşhire uygun olmadığı, tarihi ve mimari yönden önemli olan yapının kullanılması gerektiği vurgulanmıştır.

Aya İrini 1983 yılında Anadolu Medeniyetleri Sergisi, 1989 yılında 2. Uluslararası İstanbul Bienali ile etkinliklere ev sahipliği yapmaya başlamıştır (Görsel 3.18). 1990 yılında kısa süreli olarak Bizans eserleri sergilenmek üzere düzenlenmiştir. Bu tarihten sonra İstanbul Kültür Sanat Vakfı tarafından konserler ve etkinlikler için kiralanmıştır. Konser altyapısı için kurulan ekipmanların ve kullanıcı yükünün yapıya verdiği zararlarla birlikte bu etkinlikler devam etmektedir.

Görsel 3.18: Aya İrini'de 2. Uluslararası İstanbul Bienali, 1989¹⁴⁹

2006 yılında İstanbul Valiliği bünyesinde Dünya Bankası ve uluslararası fon kaynaklarından sağlanan bütçeyle yürütülen İstanbul Sismik Riskin Azaltılması ve

¹⁴⁷ GEEAYK'nın 09.01.1954 tarihli kararı.

¹⁴⁸ Ek-6

¹⁴⁹ <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/207391> Tarih: 02.10.2021

Acil Durum Hazırlık Projesi (İSMEP) kapsamında Arkeoloji Müzesi klasik ve ek binaları, Aya İrini ve Mecidiye Köşkü'nün deprem performansının değerlendirilmesi çalışmaları yapılmıştır.¹⁵⁰ Aya İrini'nin temel kısmına sismik izolasyon yapılması gibi gerçekleşmesi mümkün görünmeyen öneriler sunulmuştur.

Kayseri Kültepe-Kaniş'te yapılan kazı çalışmalarla ulaşılan eserlerden oluşan koleksiyon 2010 yılı aralık ayında Aya İrini'ye getirilerek 'Asurlular İstanbul'da' sergisi gerçekleştirilmiştir. Anakara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nden, Kayseri Müzesi'nden ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nden getirilen 496 adet eser, atrium duvarları ve orta teşhir ünitelerinde dört ay süreyle sergilenmiştir.¹⁵¹

2017 Ağustos ayında Topkapı Sarayı Müze Başkanlığı tarafından 'Aya İrini Restorasyonu ve Güçlendirilmesinde Uygulanacak Yöntemler ve Kullanılacak Malzemeler' konulu çalıştay gerçekleştirilmiştir. Çalıştayda ana kubbenin karbon elyaf, FRP, çelik halat gibi malzemelerle güçlendirmesi önerilerinde bulunulmuştur.¹⁵² Günümüzde Aya İrini bir sergi düzenlemesi olmadan ziyarete açıktır.

¹⁵⁰ https://www.ipkb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/ismep_dergi_turkce.pdf Erişim Tarihi: 08.06.2021

¹⁵¹ <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/yazdir?95B2340487598926A543ADB3DE44D7D1> Erişim Tarihi: 08.06.2021

¹⁵² <https://www.arkitera.com/haber/topkapi-sarayindaki-aya-irini-kilisesi-yenileniyor/> Erişim Tarihi: 07.06.2021

3.1.2. Çinili Köşk

Sırça Saray olarak bilinen Çinili Köşk, 1472 inşa tarihli Topkapı Sarayı'nın bahçe köşklerindedir (Görsel 3.19). Osmanlı Dönemi'nde köşkün bulunduğu yer, çevresinde 'Ağavekili Bahçesi' ve 'Kalfa Yeri'nin olduğu 'Kum Meydanı' olarak bilinmektedir.¹⁵³ O dönemde padişah ve yakınları bu köşkün revaklarından önündeki meydana oynanan cirit ve binicilik etkinliklerini izlemekteydiler.¹⁵⁴

Görsel 3.19: Çinili Köşk doğu cephesi (Kurtçu, 2021)

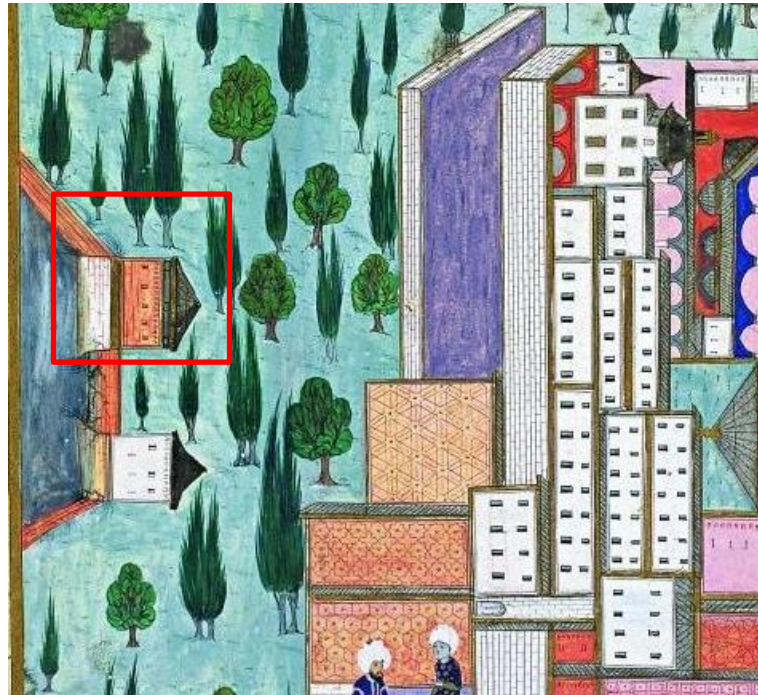
Topkapı Sarayı'nı betimleyen birçok eski kaynakta yer alan Çinili Köşk, en eski 1479 tarihli kayıp bir çizime dayanarak yapılan Giovanni Andrea Vavassore'nin 1520'de yaptığı haritada görülmektedir (Görsel 3.20). Köşk saray avlularının dışında, cephesinde revakları, teras çatısı ve kubbesiyle özgün biçiminde betimlenmiştir. Diğer görsel kaynak olan Hünernâme'de (1523) havuz içerisinde iki katlı, kırma çatılı olarak resmedilmiştir (Görsel 3.21).

¹⁵³ Sedad H. Eldem, **Köşkler ve Kasırlar I**, s.61

¹⁵⁴ Hülya Tuncay, **Çinili Köşk**, s.3-4

Görsel 3.20: Vavassore'ye ait çizimin detayında Çinili Köşk, 1479¹⁵⁵

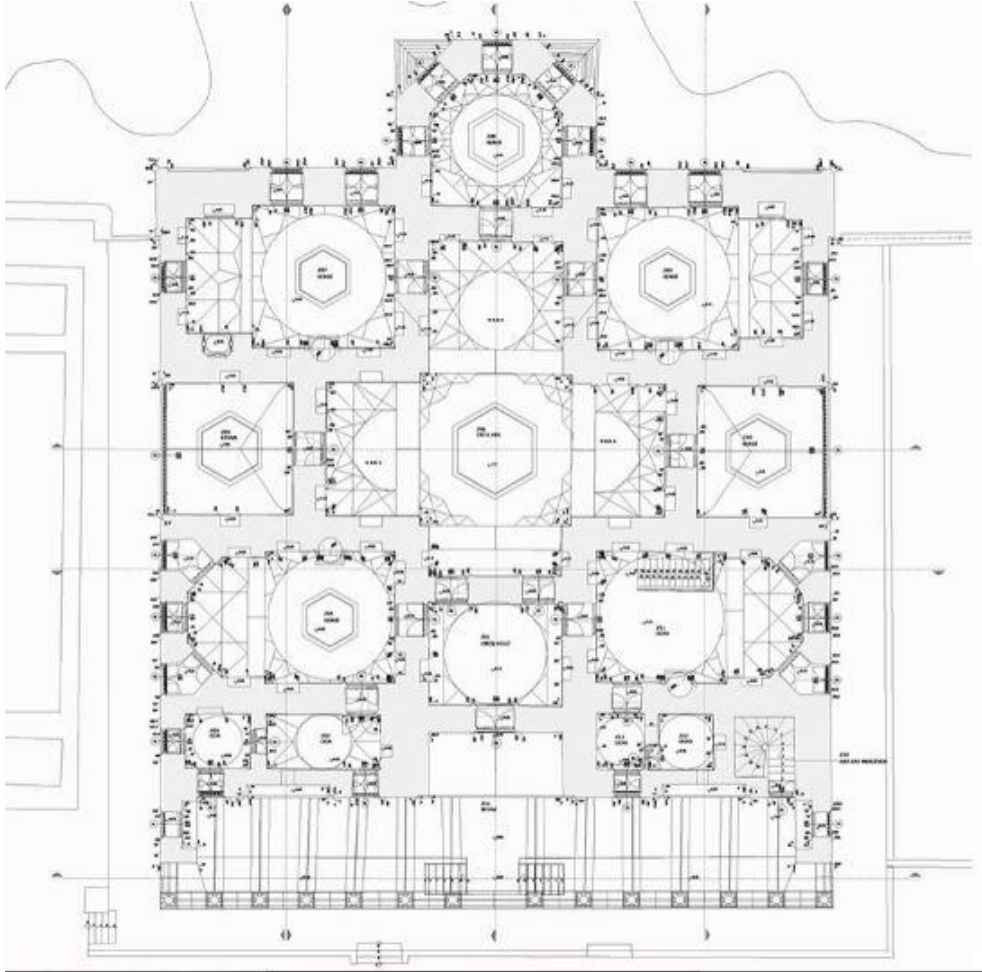

Görsel 3.21: Hünername'de Çinili Köşk, 1523

¹⁵⁵ www.akg-images.co.uk/ Erişim Tarihi: 23.03.2021

3.1.2.1. Mimari Özellikleri

Çinili Köşk, Orta Asya ve Selçuk mimari üslubunda inşa edilmiştir.¹⁵⁶ Eğimli arazide yer alan binanın doğu giriş cephesinden tek katı, güney cephesinden iki katı görünmektedir. İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin çevrelediği avluya bakan doğu cephesinden çift taraflı merdivenle mermer sütunların sıralandığı revak kısmına çıkılmaktadır. Orta aksta giriş eyvanının bulunduğu, ince sütunlu sivri kemerlerin sıralandığı revak, tüm cephede devam etmektedir. İç duvarda kemer gergilerin altından tüm cepheyi dolaşarak iki yandan aşağıya inen çini bordür yer almaktadır.

Görsel 3.22: Çinili Köşk rölöve planı, YD Mimarlık, 2017

¹⁵⁶ Sedad H. Eldem, **Köşkler ve Kasırlar I**, s.62; Ekrem H. Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri**, s.736

Giriş cephesine ortalanmış çini kaplı eyvandan iki yanda birer kubbeli orta mekana geçilmektedir. Bu kubbelere bitişik sekiz köşeli birer yarım kubbeli kısım eklenmektedir. Batı tarafındaki odadan alt kata merdiven inmektedir. Orta aksta devam edildiğinde köşkün merkezi sofasına ulaşılmaktadır. Sofanın yan mekanları birer eyvan şeklinde cepheye kadar uzanmaktadır. Merkezi sofaya simetrik yapının güneyinde biri yan cepheye bakan üçer pencereyi iki mekan vardır (Görsel 3.23). Bu iki mekanın ortasındaki mekan güney cephesinde beş kenarlı çıkıntılı sekizgen bir formdadır. Bodrum kat planı zemin katla benzerdir.

Köşkün iç ve dış duvarlarını geometrik ve bitkisel formlarda beyaz, sarı, firuze, lacivert, siyah, yeşil renklerde çiniler süslemektedir. Odaların duvarlarında altıgen ve üçgen formlu çinilerde, çin bulutu, palmet, rûmi ve hatayilerden ibaret ince motifler işlenmiştir.¹⁵⁷ 1432 tarihli Karamanoğlu İbrahim Bey İmaretine ait Erken Osmanlı dönemi sanatını yansıtan çini mirhabı, Halil Edhem Bey tarafından 20. yüzyılın başlarında köşke getirmiştir¹⁵⁸ (Görsel 3.24).

Görsel 3.23: Çinili Köşk'ün merkezi sofası (Kurtçu, 2021)

¹⁵⁷ Oktay Aslanapa, **Türk Sanatı**, s. 293-294.

¹⁵⁸ Çinili Köşk Rehberi, s.46

Görsel 3.24: Çinili Köşk'te Karamanoğlu İbrahim Bey İmaretî'ne ait mihrap (Kurtçu, 2021)

3.1.2.2. Onarımlar

Çinili Köşk'te bilinen ilk değişiklik 1590 yılında III. Murat döneminde köşe odalarından birinde yapılmıştır. Sekiliğin yan raflarından biri çeşme yapılmış, diğeri pencere olarak açılmıştır¹⁵⁹ (Görsel 3.25). Çeşme ayna taşında altın yaldızlı kalem işinde bitkisel motiflerin arasında tavus kuşu betimlenmiştir. Yan duvarlarında on iki beyitlik iki mermer kitabelerin birinde köşk 'Sırça Saray' olarak geçmektedir.¹⁶⁰

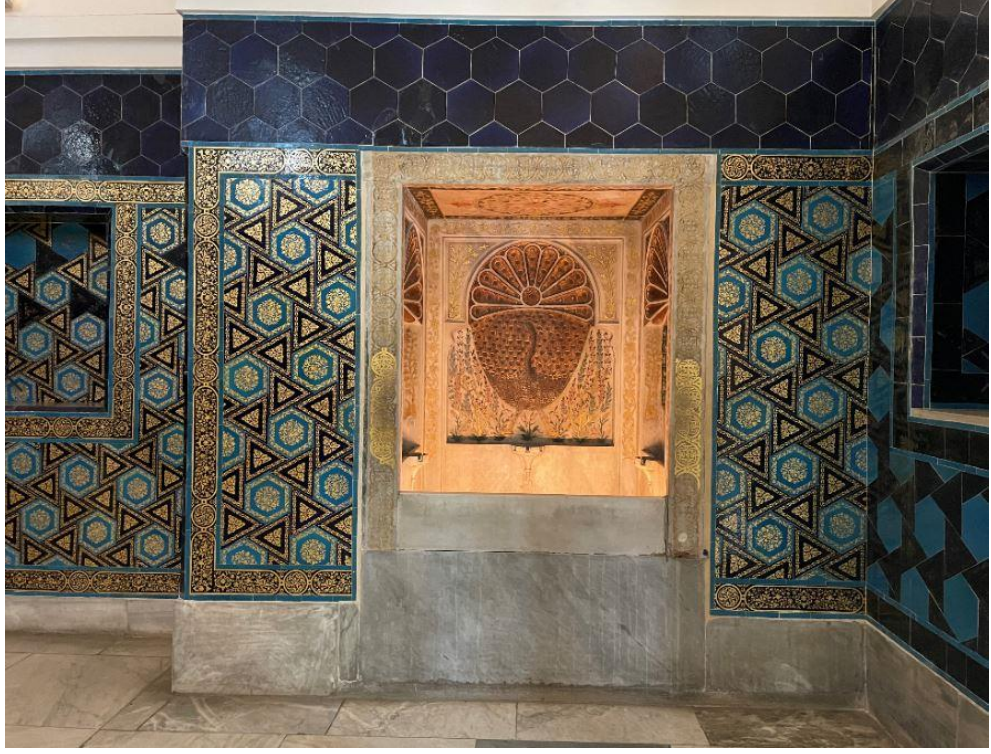
1881 yılında Osman Hamdi Bey müze müdürlüğü görevine geldiğinde ilk işlerinden biri köşkün çatı tamiri olmuştur. Bütçe yetersizliğinden dolayı çözülemeyen çatının rutubet sorunu devam etmiştir.¹⁶¹ Köşkün çatısının özgün görünümünde teras şeklinde iki sıra tuğla kaplama olduğu tespit edilmiştir. Bu çatı örtüsünün yalıtım problemleri giderilemeyince kubbe duvarını içine alacak şekilde çatının eğimi yükseltilerek kurşun örtü yapılmıştır.¹⁶²

¹⁵⁹ Sedad H. Eldem, **Köşkler ve Kasırlar I**, s.74

¹⁶⁰ Çinili Köşk Rehberi, s. 26

¹⁶¹ Mustafa Cezar, **Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi**, s.192

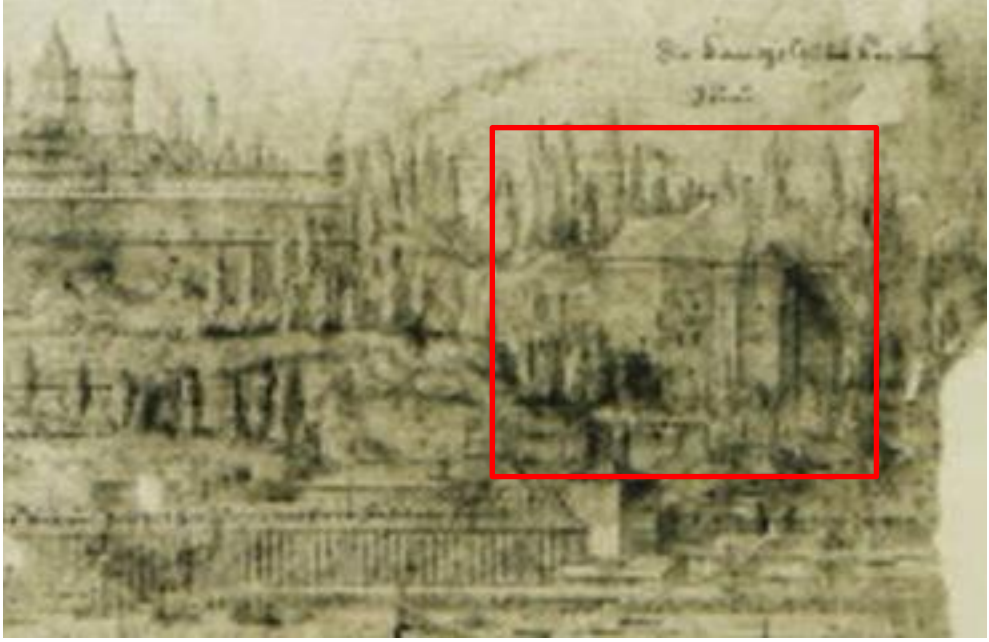
¹⁶² Tahsin Öz, **Fatih Sultan Mehmet II Köşklere ve Sanat Eserleri**, s.10

Görsel 3.25: III. Murad zamanında oda nişlerinden birinin sersebil şeklinde çeşmeye çevrilmiş hali (Kurtçu, 2021)

1559 tarihli Melchior Lorichs'in şehir panoramasında (Görsel 3.26) ve 1680 yılına ait Guillaume Joseph Grelot resiminde köşkün çatısını kubbeyi içine alacak şekilde yüksek eğimli göstermiştir (Görsel 3.27). 19. yüzyıl ressamlarından Eyüplü Cemal'in yağlıboya resminde köşk, kubbe kasnağını içine alan bir çatı örtüsüne sahiptir (Görsel 3.28). Tahsin Öz'ün yaptığı onarımlarda bu çatı örtüsü sökülerek özgün görünümünde kubbe pencere seviyesinin altında daha az eğimli çatı yapılmıştır. Çatının iki biçimde de kullanılmış olduğu bir belgeye rastlanmamıştır. Yüksek eğimli yapılsaydı ikincisinin yapılmasına gerek kalmayacaktır. Yalıtım sorunu olmayan kubbe örtüsünün çatı içine alınması anlamlı değildir.¹⁶³

¹⁶³ Ömer Tavacıgil, **Topkapı Sarayı Köşk Yapılarından 'Çinili Köşk'ün Onarımları Üzerine Bir Araştırma**, Yüksek Lisans Tezi, s.66

Görsel 3.26: Melchior Lorichs'in panoramasında Çinili Köşk, 1559

Görsel 3.27: Haliç tarafından çizilen panoramada Çinili Köşk, Grelot, 1680¹⁶⁴

¹⁶⁴ <http://eng.travelogues.gr/item.php?view=46701> Erişim Tarihi: 23.03.2021

Görsel 3.28: Çinili Köşk, Eyüplü Cemal,(1836-1898), İstanbul Resim ve Heykel Müzesi

Köşkün doğu cephesinde bulunan revakların özgün malzemesinin ahşap olduğu düşünülmektedir (Görsel 3.29). 1737 tarihinde yanan revaklar taş ve mermer malzemeyle yenilenmiştir.¹⁶⁵ Doğu cephesinin iki yanındaki duvarlar ahşap direklikleri taşıması için yapılmıştır. Ahşap revağın direkleri daha geride ve kaide duvarı üzerinde bulunmaktaydı. Kaidе duvarındaki silmenin merdiven kasmağının etrafında yükselerek dönmesinden, merdivenin eski olduğu anlaşılmaktadır. Alt duvardaki dikdörtgen bölüntüye uygun olarak direk sayısı kargir sütunların sayısından dört eksik ve daha geniş aralıktaydı. Revağı taşıyan kemerler cephede çinilerin üzerinde bitmektedir. Giriş eyvanının iki yanındaki kemerler çinilere zarar veren bir müdahale olmuştur (Görsel 3.30).

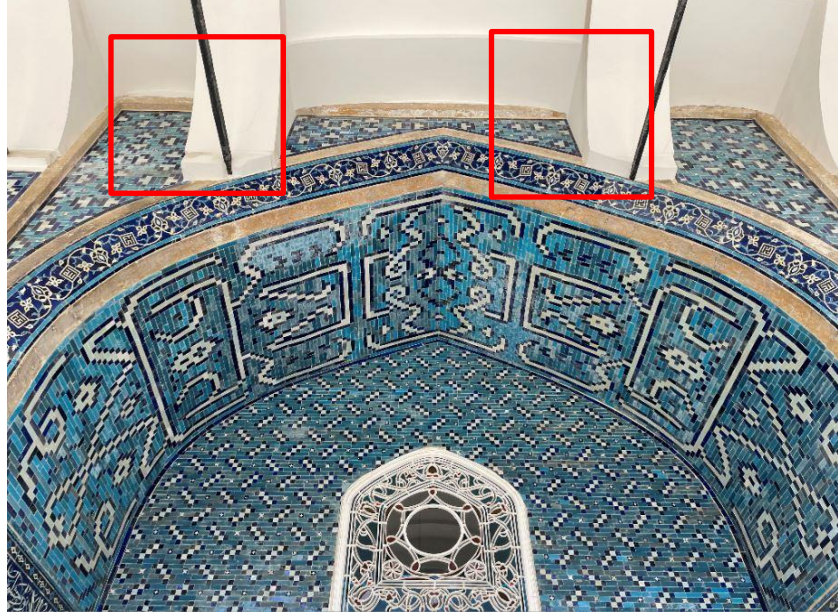
1875 yılında müze işlevi verilmek istenilen Çinili Köşk müze müdürü Dethier'in getirttiği mimar Monterano, köşte onarım adı altında faaliyetlerde bulunmuştur. Görsel 3.31'de Arkeolojik eserlerin yapıya taşınması için küçük görülen özgün merdiven kapatılarak revakın önüne yeni merdiven inşa edildiği anlaşılmaktadır. İki yanındaki eyvan duvarları yıktırılarak eyvanların üst örtüsünü taşıyan kemerlerin yerine sütunlar yapılmıştır. Zeminde bulunan tuğlalar kaldırılarak

¹⁶⁵ Sedad H. Eldem, **Köşkler ve Kasırlar I**, s.74-75

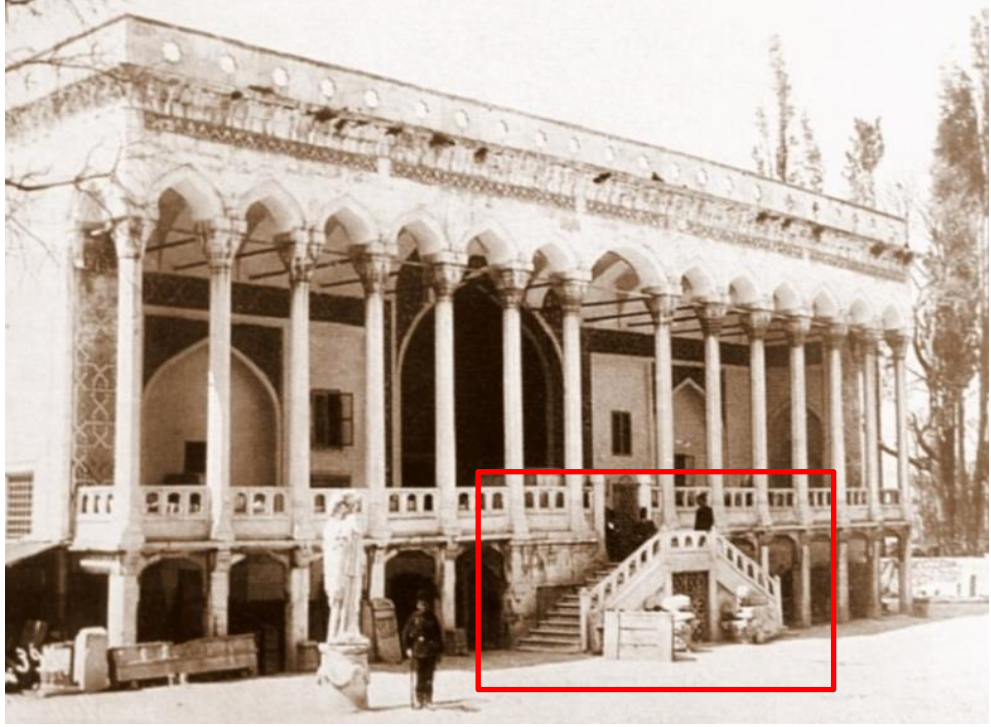
mermer döşenmiştir. Zemin kattaki odadan bodrum kata inen merdiven iptal edilerek katlar arası geçiş doğu cephesindeki kapıya dönüştürülen pencereye merdiven eklenerek sağlanmıştır. Tarihi eserlerin sergilenmesi için özgün görünümünden uzaklaştırılan tarihi köşke bu dönemde büyük müdahaleler gerçekleştirilmiştir. Bina içinde sergilenecek olan eserler korunmak istenirken tarihi yapıya karşı aynı tutum izlenmemiştir.

Görsel 3.29: Çinili Köşk'ün ahşap revaklı restitüsyon çizimi, Ayverdi

Görsel 3.30: Çinili Köşk giriş eyvanında çinilerin üzerine gelen kemerlerin eksik kalan formu (Kurtçu, 2021)

Görsel 3.31: Çinili Köşk'ün merdivenin revakların dışında olduğu fotoğraf, Sébah and Joaillier, 1890¹⁶⁶

1894 yılında Maarif Nezareti'ne gönderilen yazıya göre köşkün bazı kısımlarında çatlakların olduğu belirtilmiştir. O sene gerçekleşen İstanbul depreminin etkisi olabileceği söylenebilir. 1910'lu yıllarda eksik bazı çiniler Kütahya'dan getirilerek onarım yapılmıştır. 1942 ve 1948-1952 onarımlarında Monterano'nun yaptığı değişiklikleri kaldırılarak özgün görünümüne kavuşturulmaya çalışılmıştır. Eyvan duvarları eski haline getirilmiş, örülen kapılar yeniden açılmış, ahşap çatı tuğla döşemedeki eğime uyularak ahşap üzerine kurşun kaplama yapılmıştır¹⁶⁷ (Görsel 3.32-3.33).

¹⁶⁶ www.sebahjoaillier.com Erişim Tarihi: 05.04.2021

¹⁶⁷ Ömer Tavacıgil, **Topkapı Sarayı Köşk Yapılarından 'Çinili Köşk'ün Onarımları Üzerine Bir Araştırma**, Yüksek Lisans Tezi, s.78

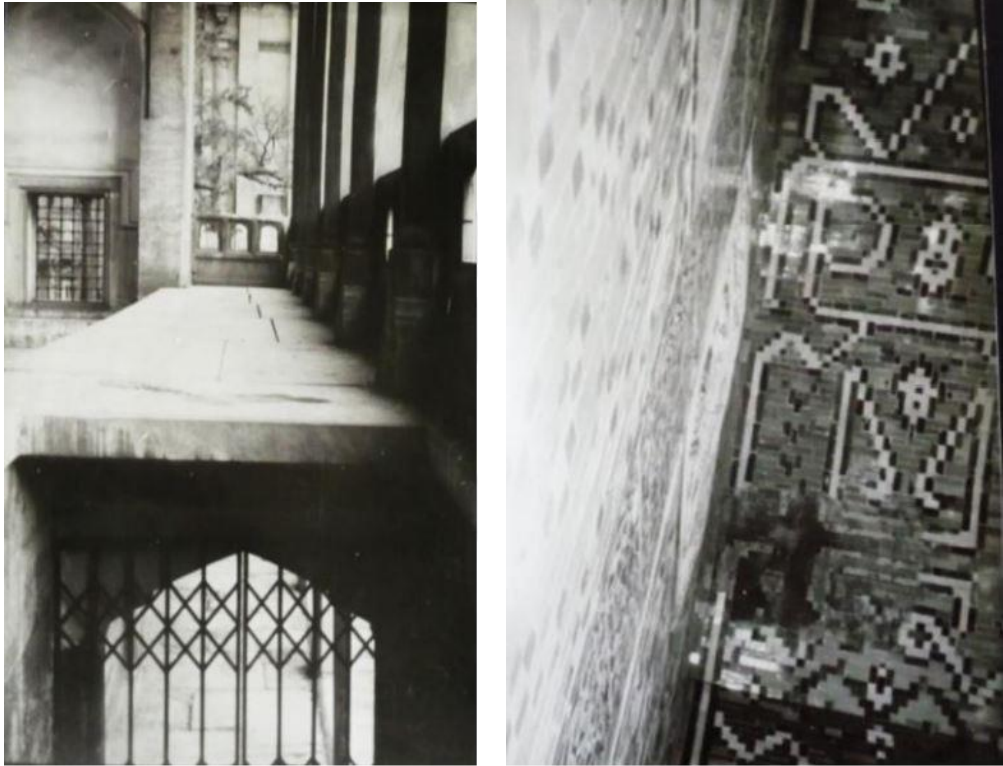

Görsel 3.32: Çinili Köşk'ün çatı onarım öncesi, Tahsin Öz, 1942

Görsel 3.33: Çinili Köşk'ün çatısı onarımı, Tahsin Öz, 1942

1959 yılında kurul kararına göre Çinili Köşk'ün akmakta olan çatı ve teras kısmının onarımına dair mümkün olduğu kadar fazla eğim verilerek kurşun kaplamalı bir örtü yapılmasının uygun görüldüğüne karar verilmiştir.¹⁶⁸ 1972-1973 yılları arasında Çinili Köşk'ün de içinde olduğu Topkapı Sarayı'nda Selma Emler tarafından yönetilen onarımlar yapılmıştır (Görsel 3.34).

Görsel 3.34: Çinili Köşk revakları ve giriş eyvanı onarım öncesi, 1972, İRAMA

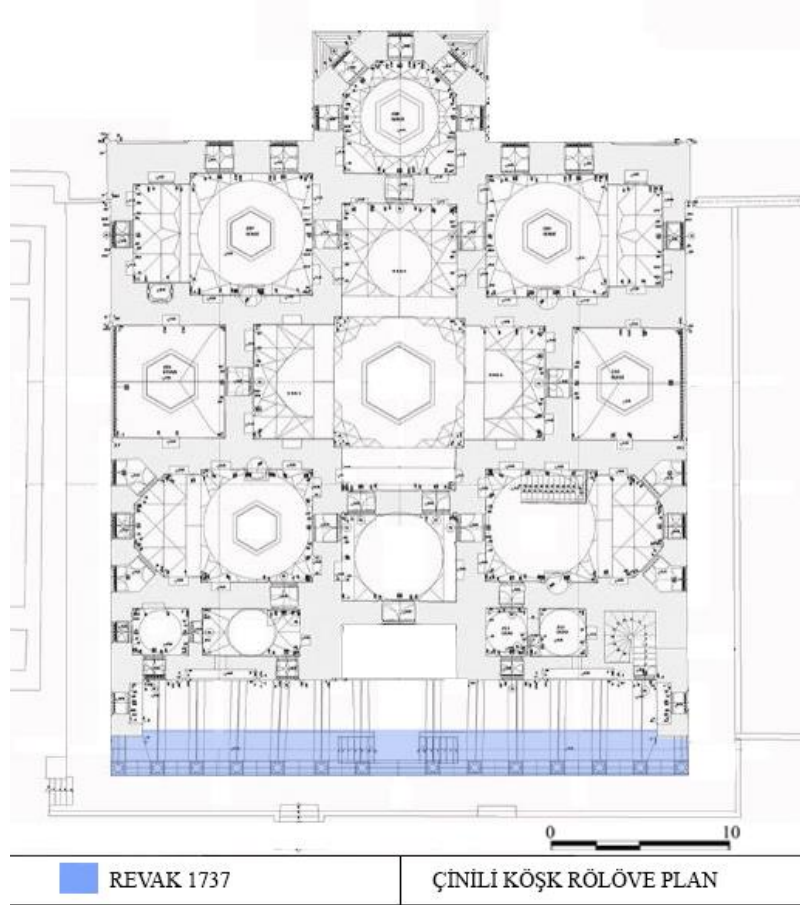
1992 yılında İstanbul'un Fethi'nin 539. yılında sergiye tekrar açılan köşkte 2002-2005 arasında restorasyon çalışmaları yürütülmüştür. Bu onarımda bozulan iç ve dış sıvaların yenilenmesi, mermer ve taşların temizliği, kırılan mermer döşeme plaklarının yenilenmesi, niteliği bozulan çini parçalarının imitasyonlarıyla ile tümlenmesi gibi işlemler uygulanmıştır. Köşkün giriş eyvanının zemini cam platformla kaplanmıştır.¹⁶⁹ Yapının tescili bu onarım sırasında gerçekleştirilmiştir.¹⁷⁰

¹⁶⁸ 28.08.1959 tarih, 1195 sayılı GEEAYK'nın kararı.

¹⁶⁹ İffet Billur, **Türkiye'de Kültürel Mirası Koruma Çalışmaları Bağlamında İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü'nün Rolü**, Doktora Tezi, s.194

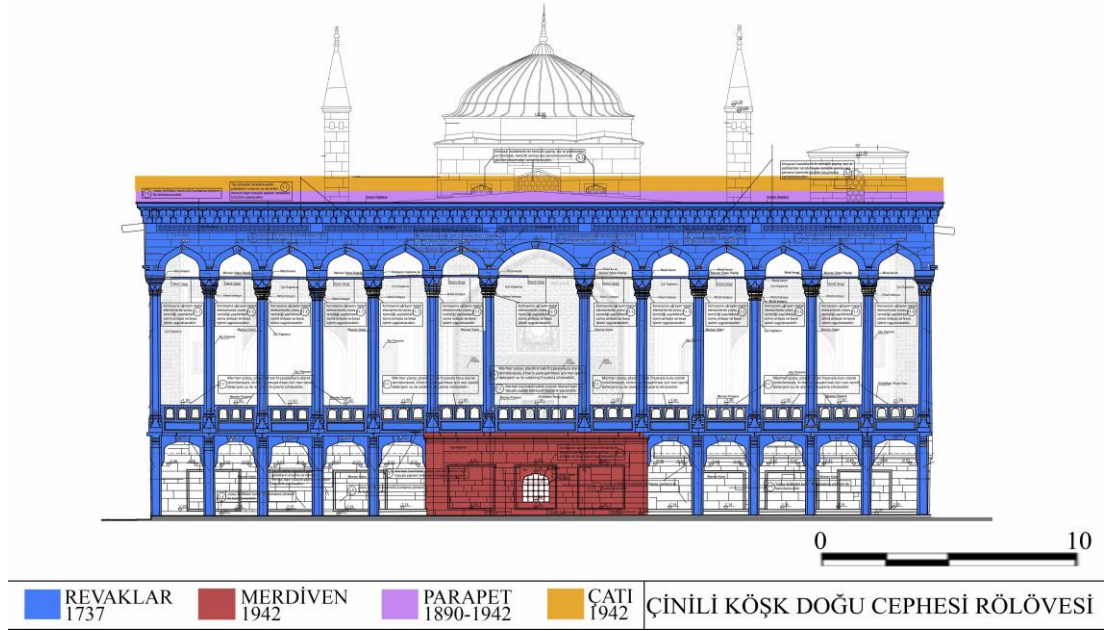
Görsel 3.35: Çinili Köşk doğu cephesinin onarım öncesi görünümü, 2002, İRAMA

Görsel 3.36: Çinili Köşk planında onarım tarihlerinin gösterimi¹⁷¹

¹⁷⁰ 05.03.2003 tarihli, 14717 sayılı Kültür Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu kararı.

¹⁷¹ YD Mimarlık tarafından çizilen rölöve planından yararlanılmıştır.

Görsel 3.37: Çinili Köşk doğu cephesindeki onarım tarihleri¹⁷²

3.1.2.3. Kullanım Değişiklikleri

Çinili Köşk'ün önündeki meydanda yapılan binicilik, cirit, güreş, tomak gibi spor yarışmaları padişah ve yakınları tarafından izlenmekteydi. Her yıl hac mevsiminde Mekke ve Medine halkına gönderilecek hediyelerden oluşan 'Surre Alayı', köşkün önündeki Kum Meydanı'ndan yola çıkardı. Ayrıca sarayın Baltacılar Koğuşu altındaki Perde Kapısı'ndan çıkan sultanlar 'Kılıç Alayı'na katılırken bu meydanı kullanmaktaydılar. 18. yüzyılda geçirdiği yangından ve 19. yüzyılın ikinci yarısında hanedanın sarayı terketmesiyle bir süre saray ağalarının kullanımında kalmıştır.¹⁷³ 1875 yılında sergi mekanı olarak kullanılmaya başlanan Çinili Köşk'e, Aya İrini'deki koleksiyonların bir bölümü taşınmıştır¹⁷⁴ (Görsel 3.38). Arkeolojik eserlerin 1898'de yapılan yeni müze binasına taşınmasından sonra Çinili Köşk'te, Türk ve İslam koleksiyonları (Abbasi, Selçuklu, Memluk eserleri) sergilenmeye başlanmıştır¹⁷⁵ (Görsel 3.39).

¹⁷² İRAM'dan edinilen restorasyon projesinden yararlanılmıştır.

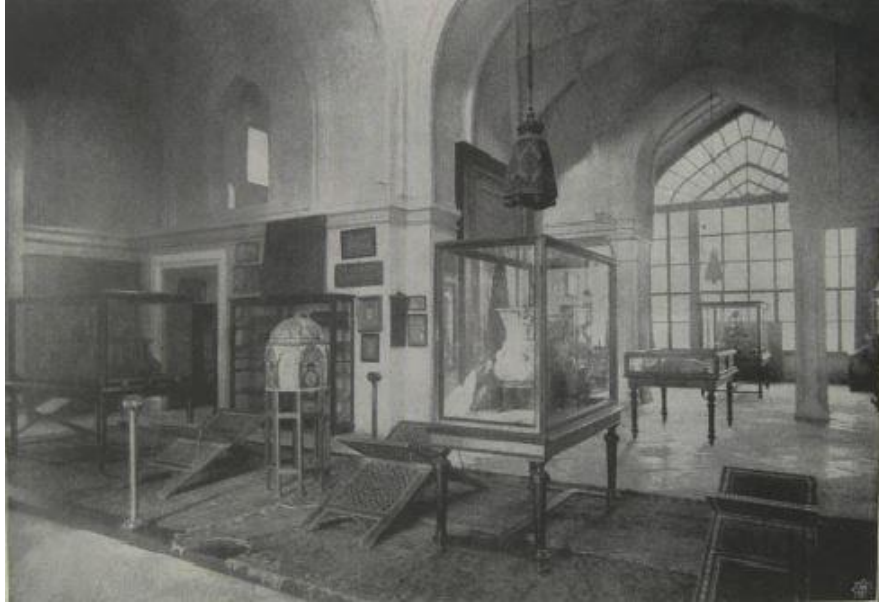
¹⁷³ Çinili Köşk Rehberi, s. 10

¹⁷⁴ Zarfif Orgun, Arkitekt Dergisi, s.252-259

¹⁷⁵ Necdet Sakaoglu, Saray-ı Hümayun Topkapı Sarayı, s.77

Görsel 3.38: Çinili Köşk revakı, Sébah ve Joaillier, 1890¹⁷⁶

Görsel 3.39: Çinili Köşk'ün Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ne dönüştükten sonraki hali,
Halil Edhem, 1909

¹⁷⁶ www.sebahjoaillier.com/binalar-ve-girisler?pgid=jnyfku8-69d7ef5d-811e-4f40-ac94-414525d3fc8e Erişim Tarihi : 08.05.2021

1939'da Topkapı Müzesi'ne devredilen binanın içindeki eserler başta Topkapı Sarayı Müzesi'ne olmak üzere İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi ve Ankara Etnografya Müzeleri'ne taşınmıştır.¹⁷⁷ Uzun zaman kapalı kalan köşk, İstanbul'un fethinin 500. yıl dönümü anısına 1953'te Fatih Sultan Mehmet'e ait eşyaların sergilendiği Fatih Müzesi olarak açılmıştır. 1967 yılından itibaren Türk Çini ve Seramikleri Seksiyonu olarak hizmet vermeye başlayan müze, 1981'de İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne dahil edilerek Hicret'in on beşinci yüzyılımı kutlamak için düzenlenen etkinlikler dahilinde yenilenmiştir. Uzun süre açık kalan sergi 28 Mayıs 1992'de İstanbul'un fethinin 539. yılında sergileme mekanları yenilenerek tekrar ziyarete açılmıştır. Sonraki yıllarda kapatılan müze, 2002-2004 yılları arasında aydınlatma ve güvenlik sistemleri ile sergileme düzeni yenilenerek 2005'te açılmıştır.¹⁷⁸ Günümüzde ise İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü'nün yönetiminde koleksiyonundaki 2000 parça eseriyle müze olarak ziyarete açıktır.

3.1.3. Arkeoloji Müzesi

Türk müzecilik tarihinin başlangıcı kabul edilen Aya İrini'deki sergi koleksiyonlarının bir bölümü 1880'de Çinili Köşk'e taşınmıştır. Yapılan arkeolojik kazıların artmasıyla birlikte yeni müze yapısına ihtiyaç duyulmuştur. Vallaury'e ait olan müzenin projesini Osman Hamdi Bey, 26 Temmuz 1887'de Maarif Nezareti'ne göndermiştir ve 13 Haziran 1891'de Çinili Köşk ve Sanayi-i Nefise Mektebi'yle bir avlu oluşturan Arkeoloji Müzesi açılmıştır.¹⁷⁹

3.1.3.1. Mimari Özellikleri

U planlı yapı, farklı yıllarda yapılan üç bölümden oluşmaktadır. Girişinin Çinili Köşk'ün orta aksına geldiği ana bina Alexandre Vallaury tarafından tasarlanmıştır (Görsel 3.40). Girişi batı cephesinden merdivenle yükseltilmiştir. Dört sütunun taşıdığı üçgen alında 'Asar-ı Atika Müzesi' yazısı ve II. Abdülhamid'e ait tuğra bulunmaktadır. Batı cephesi katlar boyunca uzanan iyon sütun başlıklı yivli pilastrlarıyla neoklasik tarzdadır.

¹⁷⁷ Çinili Köşk Rehberi, s. 13

¹⁷⁸ Çinili Köşk Rehberi, s. 13

¹⁷⁹ Mustafa Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi*, s.201

Görsel 3.40: İstanbul Arkeoloji Müzesi klasik bina (Kurtçu, 2021)

Kuzey kanadında ana binadan farklı olarak iki bodrum kat vardır. İdari ofislerin olduğu birinci bodrum kata avluya bakan cepheden ulaşılmaktadır. Personele ait odalar ve depo alanlarının bulunduğu ikinci bodrum kata batı cephesinden girilmektedir. Bu kanatta merdiven zemin kata tek kollu, birinci katta sahanlığından iki ayrı yönden L şeklinde iki kollu merdiven olarak devam etmektedir. Güney kanadında ana binanın devamı görünümünde neoklasik üsluptadır. Ana binada olduğu gibi avluya bakan gösterişli bir girişi bulunmaktadır. Sergi mekanlarının olduğu katlara ulaşım kuzeydoğusunda bulunan merdivenle sağlanmaktadır. Doğu ucunda konferans salonu konumlanmıştır.

3.1.3.2. Onarımlar

1891 yılında tamamlanan ana binaya (Görsel 3.41) genişleyen koleksiyonlar nedeniyle uygulamasını Philippe Bello'nun yaptığı kuzey kanadı eklenmiştir. Bu bölümün inşaatına Eylül 1898'de başlanmış, 7 Kasım 1903'te tamamlanmıştır.¹⁸⁰ Ana binanın güneyine, inşasına 1 Eylül 1904'te başlanılan Nisan 1907'de bitirilen

¹⁸⁰ İsmail Büyükseçgin, İstanbul Arkeoloji Müzeleri, (makale), Turing Dergisi, s.40

mimar H. Edhem Bey tarafından yapım çalışmalarının yürütüldüğü L planlı ikinci bir ek bina yapılmıştır.

Görsel 3.41: Arkeoloji Müzesi ana bina, Sbah ve Joaillier, 1900'ler

Görsel 3.42: İstanbul Arkeoloji Müzeleri zemin kat planı¹⁸¹

¹⁸¹ İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi Arşivi, 86-G3/R1/13.

Görsel 3.43: İstanbul Arkeoloji Müzesi iç mekanı, Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi, 1900'ler

Görsel 3.44: İstanbul Arkeoloji Müzesi, H. Eldem, 1909

Birinci Avlu'nun batı kısmındaki diğer yapılara göre daha genç olan bu bina çeşitli onarım ve müdahaleler görmüştür. 1948-58 yılları arasında geçirdiği tamiratlarda yangın tehlikesi ve çatıdan kaynaklanan bozulmaları önlemek için ikinci katın ahşap tavanları ve çatı fenerleri betonarme olarak yenilenmiştir.¹⁸²

Müzenin zamanla koleksiyonunun genişlemesiyle 1970-1976 yılları arasında ana yapının doğu cephesine bitişik tasarımı Şandor Hadi ve Hüseyin Başçetinçelik'e ait betonarme ek bina yapılmıştır. İnşaat sahasında bulunan arkeolojik kalıntılar yapım süresini uzatmıştır. Ek binanın yapımı sonrasında inşaat sırasında kesintiye

¹⁸² İsmail Büyükseçgin, **İstanbul Arkeoloji Müzeleri**, (makale), Turing Dergisi, s.39

uğrayan sarnıç suyunun kış döneminde müzenin bodrum katına dolduğu saptanmış ve drenaj projesi uygulanmıştır.¹⁸³

Görsel 3.45:İstanbul Arkeoloji Müzeleri ek bina iç mekan, 1970¹⁸⁴

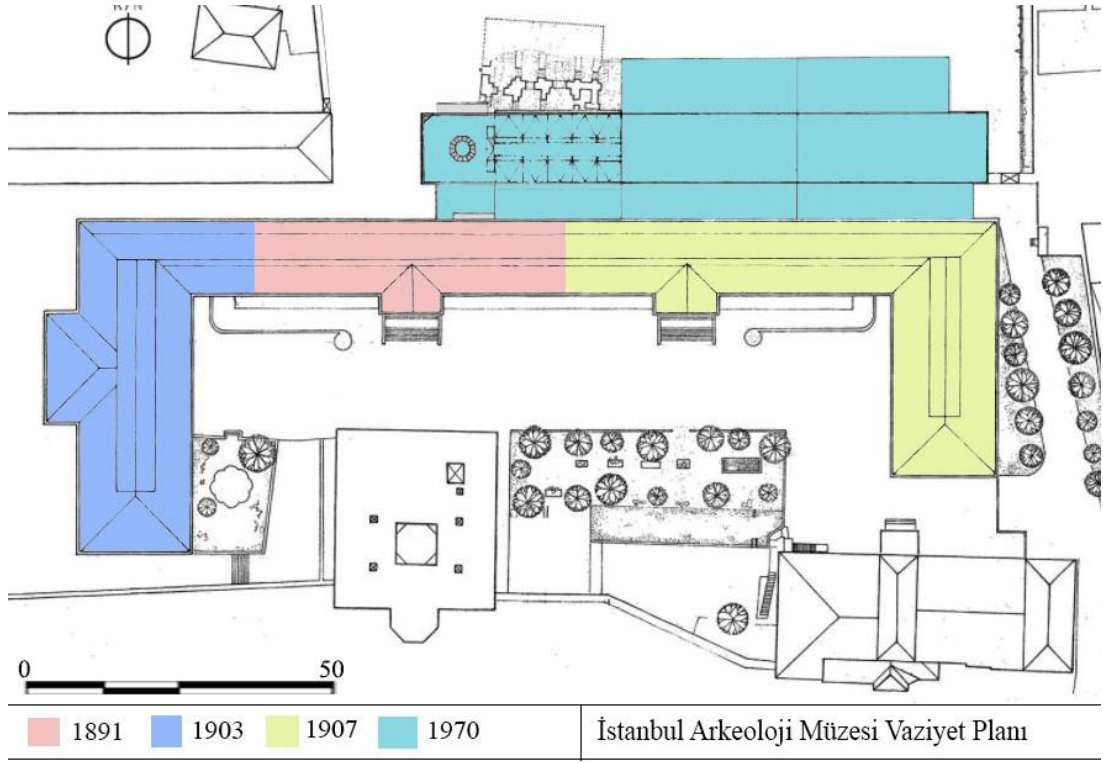
1988-90 yılları arasında İstanbul Arkeoloji Müzeleri koruma çalışmaları kapsamında Gülhane Parkı ile Arkeoloji Müzelerini ayıran çevre duvarlarında onarımlar yapılmıştır. Gerekli görülen duvar üstlerine ve müze yapılarında pencere ve açıklıklarına demir parmaklıklar takılmıştır. Müze bahçesine hidrantlar yapılmış, su, telefon ve elektrik tesisat kanalları orta bahçe içine alınmıştır.¹⁸⁵

1991 tarihinde müzenin koruma ve sergileme çalışmaları tamamlanmış ve kuruluşunun yüzüncü yılında Avrupa Konseyi 100. Yıl Müze Ödülü almıştır. 2000-2002 yılları arasında müze onarım ve teşhir tanzimi işi gerçekleşmiştir. 2011-2019 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Türkiye Seyahat Acentaları Birliği işbirliği ile klasik yapıda restorasyon ve statik güçlendirme çalışmaları Güryapı A.Ş tarafından yapılmıştır. Günümüzde Arnas&Micka tarafından hazırlanan teşhir tanzim çalışmaları devam etmektedir.

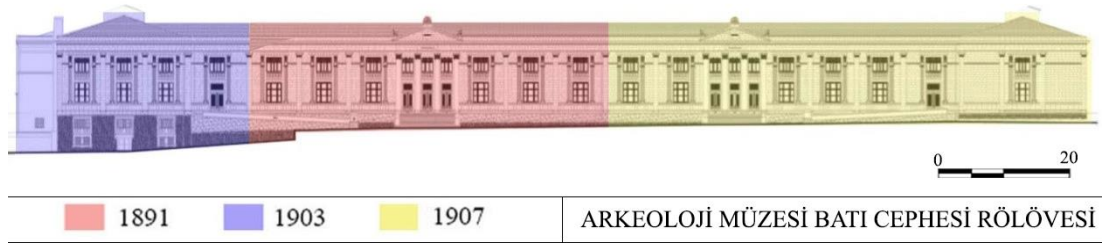
¹⁸³ İffet Billur, **Türkiye’de Kültürel Mirası Koruma Çalışmaları Bağlamında İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü’nün Rolü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.71

¹⁸⁴ www.arkiv.com.tr/proje/eski-dogu-eserleri-muzesi-ek-binasi/6534

¹⁸⁵ İffet Billur, **a.g.e**, s.72

Görsel 3.46: İstanbul Arkeoloji Müzesi binasının vaziyet planında eklerin tarihlendirilmesi¹⁸⁶

Görsel 3.47: İstanbul Arkeoloji Müzesi Batı Cephesi bina eklerinin tarihlendirilmesi¹⁸⁷

¹⁸⁶ Kaynaktaki vaziyet planı çiziminden yararlanılmıştır. www.arkiv.com.tr/proje/eski-dogu-eserleri-muzesi-ek-binasi/6534 Erişim Tarihi: 28.06.2021

¹⁸⁷ Seçkin Mimarlık'a ait çizimlerden yararlanılmıştır.

3.1.4. Sanayi-i Nefise Mektebi

Yakın Doğu ülkelerinin eski uygarlıklarını tanıtan Eski Şark Eserleri Müzesi, İstanbul Arkeoloji Müzeleri bünyesinde yer almaktadır. Günümüzde müze işleviyle kullanılan bu yapı 1882 yılında açılan resmi adı Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Şahane olan daha çok Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlîsi diye anılan eğitim kurumudur.¹⁸⁸

19. yüzyılda Avrupa devletleriyle ilişkilerin gelişmesiyle, Osmanlı padişahları batının müzik, resim ve mimari alanlarına ilgi duymaya başlamıştır. Bu alanlarda yetiştirilmek üzere Avrupa'ya öğrenci gönderilmiştir. Bu ihtiyaçlar sanat okulunun açılmasına zemin hazırlamıştır. Resim, mimarlık, heykel ve hakkâklık gibi sanat dallarında eğitim verilmek üzere 1883 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi açılmıştır. O dönem Müze-i Hümayun müdürü olan Osman Hamdi Bey'in çabalarının yanında Ticaret Nazırı Raif Paşa, sadrazam Sait Paşa, Midhat Paşa ve Ahmed Vefik Paşa gibi isimler de bu okulun kurulmasında rol oynamıştır. Müze müdürlüğüne ek olarak Sanayi-i Nefise Mektebi müdürlüğüne de tayin olan Osman Hamdi Bey'in iki görevi üstlenmesinin arasında dört aylık bir süre bulunması, padişahın bu okulu açma düşüncesine çok önceden de sahip olduğu muhtemeldir.¹⁸⁹

Osman Hamdi Bey'in ölümüyle görevine 1892 yılından beri Asar-ı Atika Müzesi müdür yardımcısı olan kardeşi Halil Edhem Bey tayin edilmiştir. 1911 yılında okul içerisinde bir resim müzesi oluşturulması amacıyla değerli tablolar alınmaya başlanmış, zamanla zenginleşen bu koleksiyon günümüzde Resim ve Heykel Müzesi'nin temelini oluşturmuştur.¹⁹⁰ 1916 yılında okul, Cağaloğlu'nda bulunan Lisan Mektebi diye bilinen binaya taşınınca, Müze-i Hümayun yapılarına dahil edilmiştir (Görsel 3.48).

¹⁸⁸ Fatma Ürekli, **Sanayi-i Nefise Mektebi'nin Kuruluşu ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri**, (yayınlanmamış doktora tezi), s.2

¹⁸⁹ Mustafa Cezar, **Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi**, s.442-447

¹⁹⁰ Fatma Ürekli, **a.g.e**, s.3

Görsel 3.48: Sanayi-i Nefise Mektebi doğu cephesi (Kurtçu, 2021)

3.1.4.1. Mimari Özellikleri

İstanbul Arkeoloji Müzeleri yapı topluluğundan biri olan Sanayi-i Nefise Mektebi binasının mimarı Vallaury'dir. Kısmen gömülü zemin kat üzerine bir kattan oluşan kargir yapıdır. Farklı zamanlarda genişletilen yapının doğu cephesinin büyük kısmı neorönesans üslubundadır. Cam sundurmanın örttüğü merdivenden birinci kattaki sergilere diğer iki kollu sade merdivenle idari bölümlere ulaşılmaktadır. Yivli sütunlarla bölünen cephede basık kemerli pencereler yer almaktadır. Pencerelerin üzerinde küçük konsol taşlarıyla taşınan silme-lentolar, bunların üstlerine insan başı kabartmalar yerleştirilmiştir.

Güneydeki neoklasik tasarımlı bölümde batı cephesinde bir, güney cephesinde üç bölümlü derinlikli çerçeve niş oluşturulmuştur (Görsel 3.49). Heykellerin konulduğu üç bölmeli iyon başlıklı sütunun üzeri üçgen alınla kapatılmış nişin üst kısmında pencereler sıralanmıştır. Cepheler geniş bir silme ve parapetle bitirilmiştir. Gülhane Parkı'na bakan batı cephesi sade bir görünüme sahiptir. Sergi iç mekanında çatı ışıklıklarıyla gün ışığından faydalanılmıştır. İdari kısım binanın batısına uzanan koridor boyunca sıralanan ofis odalarından oluşarak ıslak hacimlerle son bulmuştur.

Görsel 3.49: Sanayi-i Nefise Mektebi güney ek (Kurtçu, 2021)

3.1.4.2. Onarımlar

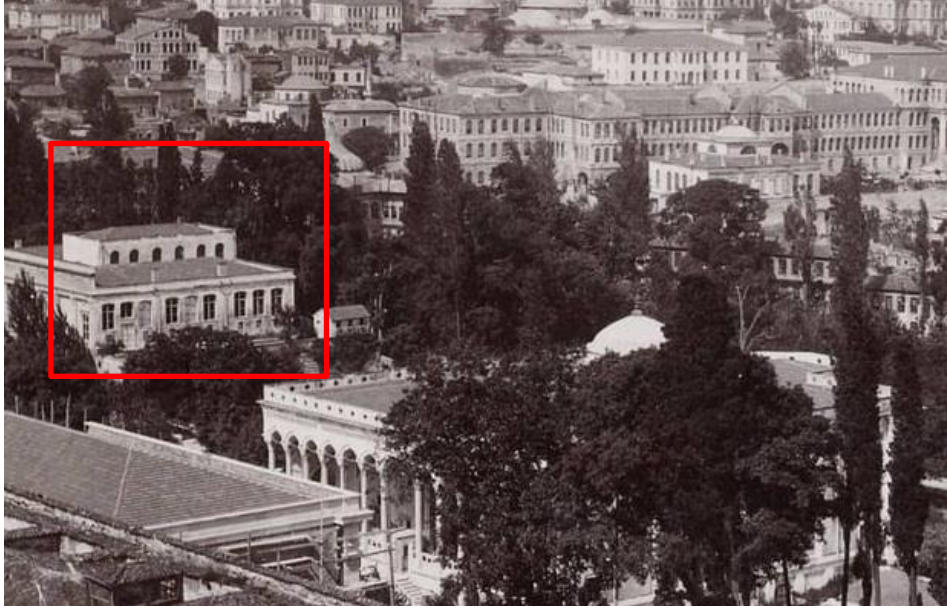
Vallaury tarafından hazırlanan proje ile bir yılda tamamlanan mektep beş atölyeden oluşmaktaydı. Derslik sayısı ihtiyaçları karşılamayınca 1892 yılında Osman Hamdi Bey'in isteği üzerine mevcut binanın güneyine ek bina inşa edilmiştir.¹⁹¹ Bu genişletme çalışmasıyla hazırlık sınıfları için bir atölye, sergiler için büyük bir salon, biri hakkaklık diğeri heykel bölümleri için iki atölye yapılmıştır. 1911 yılında okul binası ile yeni salon arasında kalan açıklığa dört oda ilave edilmiştir.¹⁹²

Akademi taşındıktan sonra Müzeler Genel Müdürü Halil Edhem Bey, Yakınoğu ülkelerinin eski kültürlerine ait olan eserlerin, Yunan, Roma ve Bizans eserlerinden ayrı sergilenmesi için yapıyı Eski Şark Eserleri Müzesi olarak düzenlemiştir. Bu iş için Alman uzman Eckhard Unger, 1917-1919 ve 1932-1935

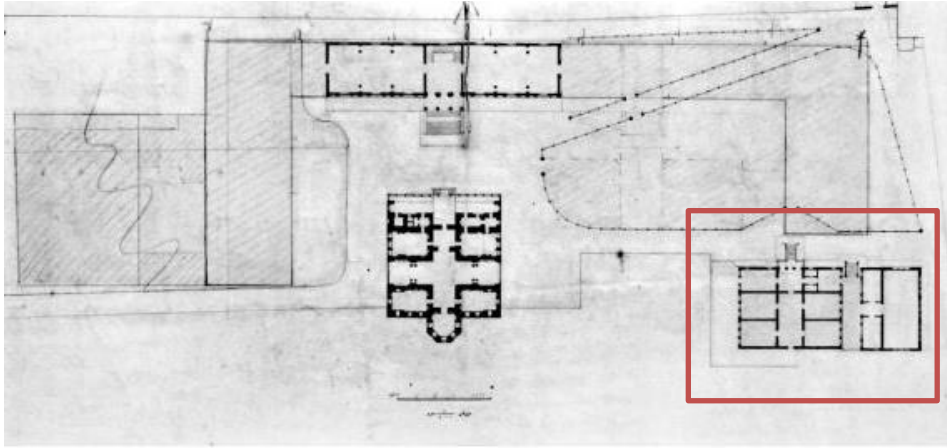
¹⁹¹ Mustafa Cezar, **Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi**, s.452

¹⁹² Mehmet Çağlayan Özkurt, **Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi'nin Yapılandırılmasından İki Öncü: Osman Hamdi Bey ve Alexandre Vallaury**, s.230

yıllarında İstanbul'da çalışarak müzenin teşhirini tamamlamıştır.¹⁹³ II. Dünya Savaşı sırasında güvenlik sebebiyle boşaltılan müze Osman Sümer tarafından Unger'in ilkelerine göre tekrar yenilenmiştir.¹⁹⁴

Görsel 3.50: Sanayi-i Nefise Mektebi'nin yer aldığı fotoğraf, Frères, 1890'lar

Görsel 3.51: Vallaury'nin çizimlerinde ek bina yapımından sonra Sanayi-i Nefise Mektebi planı, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi

¹⁹³ Nezh Başgelen, **Müze-i Hümayun'dan Günümüze İstanbul Arkeoloji Müzeleri**, s.50

¹⁹⁴ Eski Şark Eserleri Müzesi rehberi, s.15

Mimar Nezih Eldem'e ait olan 30.07.1966 tarihli proje ile bu yıllarda binada düzenlemeler yapılmıştır. Yapının özgün merdivenleri bu proje kapsamında yıkılarak girişin bodrum kattan verildiği görülmektedir (Görsel 3.53). Bu müdahale ile Eldem bodrum katı danışma, güvenlik, ıslak zeminler gibi hizmet mekanlarına ayırarak birinci katı bütünüyle sergiye bırakmıştır. Giriş katına Gülhane Parkı'na bakan cephesinde betonarme konsollarla çıkma yaparak dinlenme alanı eklemiştir. Eldem dış duvarları sabit bırakarak iç duvarlarda, çatıda, girişte yapıyı özgün görünümünden uzaklaştıran müdahalelerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca eleştirileri kabul etmeyerek '*yapıyı modern mimarlık anlayışıyla çağdaş müzeciliğe kazandırmış*' olduğunu savunmuştur.¹⁹⁵ Valluary'nin tasarladığı bina korunması gereken eser olarak düşünülmemiş ve bu denli mimari farklılıkların yapılmasına izin verilmiştir. Cephenin özgün görünümünü korumak adına 1999-2000 yılları arasında Eldem'in iç mekan düzenlemelerine dokunulmayarak ana giriş merdiveni restitüsyon çalışmalarıyla yenilenmiştir.

Görsel 3.52: Nezih Eldem'in düzenlemesinden önce yapının görünümü, 1964 öncesi¹⁹⁶

¹⁹⁵ <https://core.ac.uk/download/pdf/38305443.pdf> Erişim Tarihi: 09.06.2021

¹⁹⁶ Canan Osmanağaoğlu İlmen, **Tasarımları ve Eğitimciliği Işığında Nezih Eldem'in Mimarlık Anlayışı**, s.155

Görsel 3.53: Sanayi-i Nefise Mektebinin ana giriş merdivenlerinin yıkılması,1966¹⁹⁷

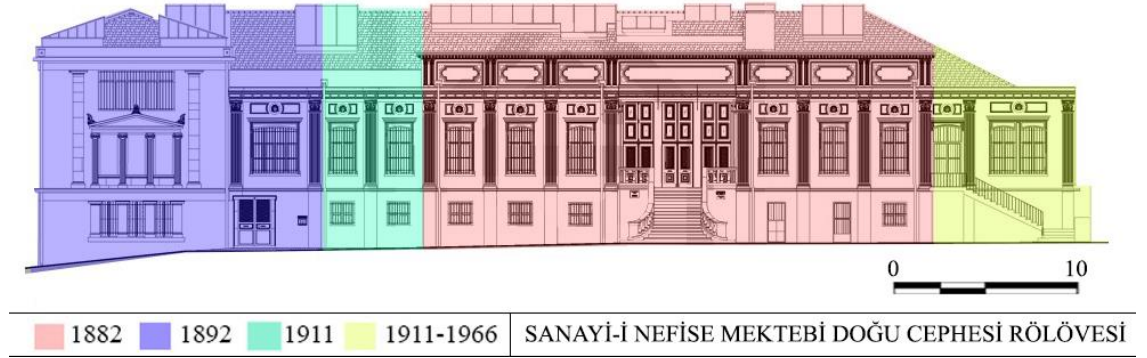
Görsel 3.54: Sanayi-i Nefise Mektebi doğu cephesinde giriş merdiveninin kaldırıldığı fotoğraf, 1970'ler SALT Arşiv ¹⁹⁸

Vallaury'nin 1911 yılı sonrasına ait çiziminde (Görsel 3.51) güneydeki ek bina ve sonradan kapatılan açıklık bulunmakla birlikte mevcut planla

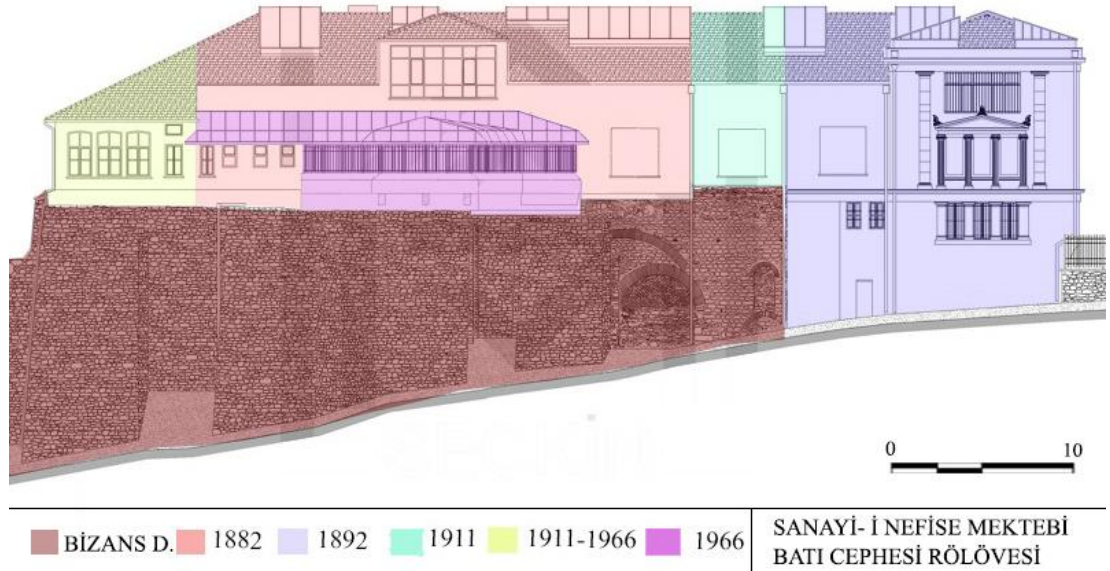
¹⁹⁷ İffet Billur, **Türkiye'de Kültürel Mirası Koruma Çalışmaları Bağlamında İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü'nün Rolü**, Doktora Tezi, s.75

¹⁹⁸ <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/93523> Erişim Tarihi: 08.05.2021

çakıştırıldığında idari kısımların sonradan eklendiği anlaşılmaktadır. 1890 yılına ait fotoğraf (Görsel 3.50) bu görüşü doğrulamaktadır. İdari kısım Nezih Eldem'in müdahalesinden önce çekilmiş olduğu söylenen fotoğraflarda tarih yanlışlığı yoksa idari kısım 1911-1966 arası bir tarihte yapılmıştır.

Görsel 3.55: Sanayi-i Nefise Mektebi doğu cephesi eklerin tarihlendirilmesi¹⁹⁹

Görsel 3.56: Sanayi-i Nefise Mektebi batı cephesi eklerin tarihlendirilmesi

¹⁹⁹ Yapıya ait iki cephede Seçkin Mimarlık'a ait çizimlerden yararlanılmıştır.

3.1.4.3. Kullanım Değişiklikleri

Güzel Sanatlar Okulu olarak inşa edilen yapı, okul 1916 yeni binasına taşınınca Müze-i Hümayun yapılarına dahil edilmiştir. Tezcan'ın Zarif Orgun'dan edindiği bilgiye göre Balkan Harbi sırasında bina Kızılhaç'a teslim edilerek kısa süreli hastane olarak kullanılmıştır.²⁰⁰ Günümüzde Eski Şark Eserleri Müzesi olarak İstanbul Arkeoloji Müzeleri bünyesinde yer almaktadır.

3.1.5. Darphane-i Amire

Darphane-i Amire, Aya İrini'nin kuzeybatısında, Osman Hamdi Bey Yokuşu boyunca Gülhane'ye kadar devam eden eğimli bir arazide konumlanmış yapı topluluğudur. İstanbul'daki ilk darphane Fatih Sultan Mehmed tarafından Beyazıt civarında kurulmuştur. Necipoğlu'nun 1547 tarihli bir kaynaktan aktarımına göre iç darphane "*darü'd-darb-ı enderûni*", Beyazıt'ta bulunan dış darphane "*darü'd darb-ı bîrunî*" olarak iki darphane bulunmaktadır. İç darphanenin 17. yüzyılda saray halkının Edirne'de bulunması nedeniyle kullanılmamış, 18. yüzyılda İstanbul'a taşındığında işler hale gelmiştir.²⁰¹ 1715 yılında dış darphanenin yangında zarar gördükten sonra tümüyle Topkapı Sarayı avlusundaki yapılara taşındığı düşünülmektedir. Bu tarihten sonra dış darphaneden bahseden bir kaynak bulunamadığından Birinci Avlu'daki Darphane-i Amire'nin, İstanbul'da çalışan tek darphane olduğu muhtemeldir.²⁰²

3.1.5.1. Mimari Özellikleri

Birinci Avlu'da Aya İrini'nin yanında uzanan duvar üzerinde ana giriş kapısı ve Osman Hamdi Bey Yokuşu üzerinde Arkeoloji Müzesi girişinin karşından ikinci bir giriş kapısı bulunmaktadır. Birinci Avlu'dan Darphane-i Amire kapısından geçildiğinde ulaşılan avlunun güneybatısında Darphane Eminliği ve kuzeybatıda bugüne ulaşmayan Darphane Köşkü'nün zemin kat duvarları vardır. Sikkeken-Teksirhane ve Dökümhane arasındaki kapıdan varılan ikinci avlu bu iki yapının avlusudur. Avlunun bitimindeki iki kapıdan sağdaki kapı ile Çarkhane ve Kalıp

²⁰⁰ Hülya Tezcan, **Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi**, s.129

²⁰¹ Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimari, Tören ve İktidar**, s.76

²⁰² Didem Sunan, **Tarihi Gelişim İçinde Darphane-i Amire Yapıları ve Damga Matbaası'nın Mimari Analizi ve Değerlendirilmesi**, Yüksek Lisans Tezi, s. 31

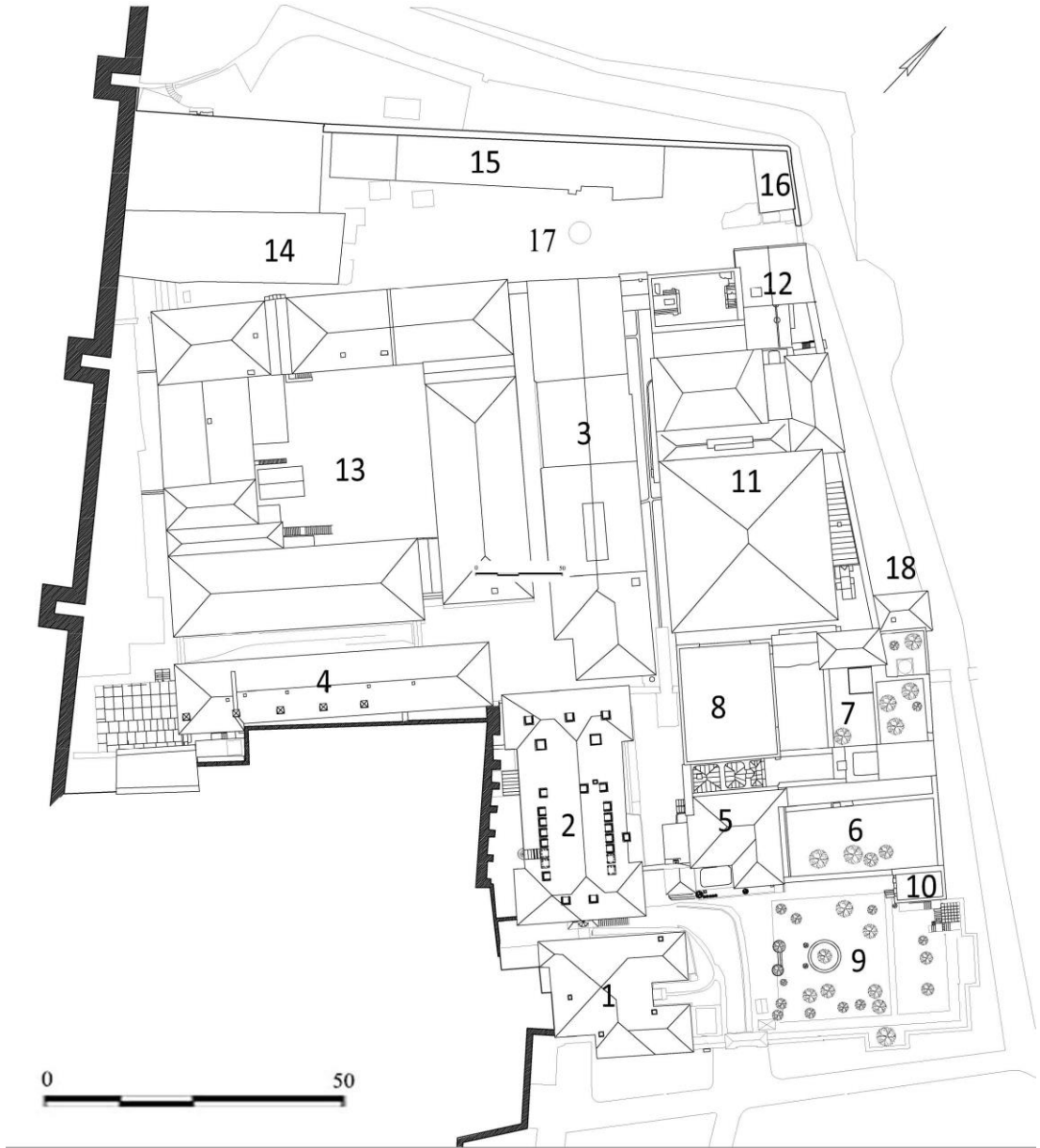
Atölyesi'nin bulunduğu sokağa ulaşılmaktadır. Bu sokağın sonunda alt avluya inen bir kapı görülmektedir. Soldaki kapı Sıra Odalar, Damga Matbaası ve Kalıp Atölyesi yapılarının avlusuna açılmaktadır. Kalıp Atölyesi ve Damga Matbaası'nın arasındaki sokağın sonundaki kapıdan Osman Hamdi Bey Yokuşu'ndan tali kapıya sahip alt avluya inilmektedir. Bu avlunun güneybatısında 14 nolu yapı, Gülhane Parkı ile arasındaki istinat duvarına bitişik 15 nolu yapı ve kuzeyinde 16 nolu yapı yer almaktadır.

Görsel 3.57: Darphane-i Amire'nin Birinci Avlu'dan görünümü (Kurtçu, 2021)

Darphane-i Amire'ye Birinci Avlu'dan girildiğinde güneybatıda bulunan 1 numaralı yapı Darphane Eminliği (Görsel 3.59) II. Mahmud döneminde inşa edilmiştir.²⁰³ Zemin katı kesme taş, birinci katı kesme taş ve tuğla örgüden oluşan kargir yapıdır. Yapının beden duvarı darphanenin dış duvarının bir kısmını oluşturmaktadır.

²⁰³ Gülsün Tanyeli, **Darphane-i Amire Tarihçesi**, Arrademento Dergisi, s.93

Görsel 3.58: Darphane-i Amire vaziyet planı²⁰⁴

²⁰⁴ 1: darphane eminliği, 2:dökümhane, 3:kalıp atölyesi, 4: sıra odalar, 5-6-7-8:sikkeden ve teksirhane, 9: darphane köşkü yeri, 10: özgün işlevi bilinmeyen yapı, 11-12: çarkhane, 13: damga matbaası, 14-15-16: özgün işlevi bilinmeyen yapı, 17-18: avlu. Vaziyet planı Seçkin Mimarlık'tan edinilmiştir.

Görsel 3.59: Darphane Eminliği (1 numaralı yapı), TSMA, 2021

Darphane Eminliği'nin yanında, Aya İrini'nin kuzeyinde duvar boyunca uzanan 2 numaralı yapı Dökümhane binasıdır. İçinde dökümhane ve çeşni dairesini barındırmaktadır. 1 numaralı yapı ile merdivenle ulaşılan ortak girişleri bulunmaktadır. İki katlı kesme taş ve tuğla örgülü duvarlara sahip kargir yapıdır. Alt avluya inen yol üzerinde bulunan 3 numaralı yapı Kalıp Atölyesi'dir. Tek katlı kargir yapı eğimli bir araziye konumlanmıştır.

II. Mahmud dönemine ait olan Kalıp Atölyesi yapısı, darphane taşındıktan sonra Damga Matbaası'na bağlı depo olarak kullanılmıştır. Kalıp atölyesi, kazan dairesi, tavhane demirhane, tamirhane ve iki ıslak hacimden oluşan yapının kalıp atölyesi birimi iki farklı kotta 9x13,5 m ve 8x11 m boyutlarında iki birimden oluşmaktadır. 1995 yılındaki onarımlarda eklendiği düşünölen çatının bazı bölümlerinde uzay kafes sistemi yapılmıştır.²⁰⁵

Aya İrini'nin atriumunun kuzeybatısında duvar boyunca uzanan 4 numaralı Sıra Odalar 48x10 m boyutlarındadır. Sıra Odalar darphane içerisinde çalışanların oturdukları, altın ve gümüş ve bakır rabatlarının hazırlandığı büyük ocak ve fırının bulunduğu yapıdır.²⁰⁶ Kesme taşla örölen iki katlı kargir yapı sıralanmış eş planlı altı

²⁰⁵ Gülşen Albuz Geren, **İstanbul Topkapı Sarayı Darphane-i Amire Binaları Yapı Malzemelerinde Arkeometrik Çalışmalar**, Yüksek Lisans Tezi, s.18

²⁰⁶ İffet Billur, **Türkiye'de Kültürel Mirası Koruma Çalışmaları Bağlamında İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü'nün Rolü**, Doktora Tezi, s.99

mekandan oluşmaktadır. 5-6-7-8 numaralı yapılar Sikkeken ve Teksirhane yapılarıdır. 8 numaralı yapı iki katlı diğerleri tek katlıdır. 5 numaralı yapı Darphane Eminliği ve Dökümhane'nin 2011 yılında taşınmasına kadar yemekhane olarak kullanılmıştır.

Görsel 3.60: Sikkeken ve teksirhane grubundan 5 numaralı yapı, TSMA, 2021

9 numaralı yapı olan Darphane Köşkü, Osman Hamdi Bey Yokuşu ile birinci avlunun kesiştiği köşeye inşa edilmiştir. Ahşap karkaslı yapı bağdadi ile sıvalı iki katı, tuğla ve taş örgülü zemin katıyla üç katlıdır. Günümüzde sadece zemin katının taş örgüsü görülmektedir (Görsel 3.61). Bu beden duvarı Darphane-Amire'nin sınır duvarlarının bir bölümünü oluşturmaktadır.

Görsel 3.61: Darphane Köşkü'nün zemin kat duvarları (Kurtçu, 2021)

Darphane Köşkü'nün kuzeyinde bulunan 10 numaralı yapı iki katlı kargir binadır. Yapının beden duvarları Darphane-i Amire'nin kuzeydoğu sınır duvarının bir bölümünü oluşturmaktadır. 7,9x5,8 m ölçülerindedir.²⁰⁷ Tarih Vakfı'nın bulunduğu dönemde ofis olarak kullanılmıştır. III. Ahmed döneminde yapıldığı düşünülen yapının özgün işlevi bilinmemektedir.²⁰⁸ Tali girişin güneydoğusunda 12 numaralı yapı bulunmaktadır. Üç katlı kargir yapı, içerisinde bulunan kazanlar ve bacası kazan dairesi işlevinde kullanıldığı göstermektedir. 13 numaralı Damga Matbaası, Darphane-i Amire'nin en büyük bölümüdür (Görsel 3.63-3.64-3.65). Ortasında çeşmenin bulunduğu avluyu çevreleyen, birbirine bağlı yapılardan oluşmaktadır. Kuzeybatı cephesindeki yapıda kot farkından dolayı bodrum kata sahiptir. Bu yapı üç katlı diğerleri kargir iki katlıdır.

²⁰⁷ Rabia Şengün, **Darpane-i Amire'nin Demir Üst Örtü Sistemlerinin İki Yapı Üzerinden İncelenmesi ve Koruma Önerileri**, Yüksek Lisans Tezi, s.34

²⁰⁸ Gülşen Albuz Geren, **a.g.e.**,s.25

Görsel 3.62: Kalıp Atölyesi ve Çarkhane (3 ve 11 numaralı yapılar), TSMA, 2021

Görsel 3.63: Kalıp atölyesi ve damga matbaası (3 ve 13 numaralı yapılar), TSMA, 2021

Görsel 3.64 23: Damga matbaası yapıları, TSMA, 2021

Görsel 3.65: Damga matbaası yapıları, TSMA, 2021

Alt avluda 14, 15 ve 16 numaralı yapılar yer almaktadır. 14 numaralı yapı 24x13 m. boyutlarında, tek katlı kargirdir (Görsel 3.66). Demir konstrüksiyon çatılı yapının içerisinde dört ocak bulunmaktadır. Özgün işlevi bilinmeyen bina 1996 yılında Damga Matbaası'nın odun deposu olarak kullanılmıştır.²⁰⁹ 15 numaralı tek katlı kargir bir yapı avlunun kuzeybatı cephesine paralel uzanmaktadır. Alt avlunun kuzey köşesinde tek katlı kargir 16 numaralı yapı istinat duvarına bitişiktir. Ortasında kuyu bulunan alt avlu 17 olarak numaralandırılmıştır. 18 numaralı yapı Darphane-i Amire'nin dışında Osman Hamdi Bey yokuşu üzerinde istinat duvarına bitişik tek katlı kargir yapıdır (Görsel 3.67). Dört ince sütunlu revaktan girilen yapı karakol olarak hizmet vermiştir.

Görsel 3.66: Darphane Amire'nin 14 numaralı yapısı, TSMA, 2021

²⁰⁹ Gülşen Albuz Geren, a.g.e, s.32

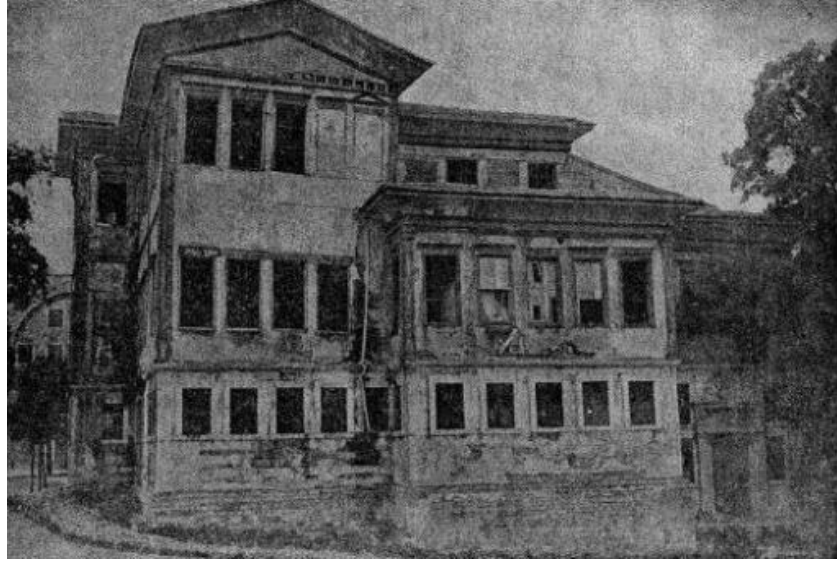

Görsel 3.67: Darphane-i Amire'nin 18 no'lu yapısı (Kurtçu,2021)

3.1.5.2. Onarımlar

Ana kapısındaki 1832-3 tarihli kitabeğe göre II. Mahmud döneminde gelişen teknoloji ve yeni darp makineleri nedeniyle kapsamlı bir onarımla yeni binalar eklenmiştir. Eminlik, Dökümhane, Sıra Odalar, Kalıp Atölyesi ve Damga Matbaası bu dönemde inşa edilmiştir. Bu inşa işleri sırasında III.Ahmed'in 1726'da inşa ettirdiği aynı adı taşıyan iki katlı köşün yerine Darphane Köşkü yapılmıştır. Bu yapı 1920'lerde bakımsız kalınca yıkılmıştır²¹⁰ (Görsel 3.68).

²¹⁰ Gülsün Tanyeli, **Darphane-i Amire Tarihçesi**, Arrademento Dergisi, s.92

Görsel 3.68: Darphane Köşkü'nün yıkılmadan önceki görünümü, Eldem

Görsel 3.69: Alman Mavileri haritasında Darphane Konağı, 1913-14

Abdülmecid döneminde 1842-1843 tarihleri arasında Londra'dan getirilen buhar makineler için yenileme çalışmaları yapılmıştır.²¹¹ 1853 yılına ait onarım belgesinde 'sikke vapuriyle doğrama karhanesine ve mubayaa dairesine cari suyolları boruları'nın bozulduklarını ve onarılacaklarını belirtmektedir.²¹² 1935'te 2 numaralı blokta yangın çıkmış ve çatı örtüsünün büyük kısmı yenilenmiştir.²¹³

Darphane Eminliği yapısının batı köşesinde zeminde yer alan mekana giriş, demir doğramalar ve sonradan açılan geçit bölümü merdivenlerle birlikte 1982-83 onarımlarına aittir. Eminlik yapısını dkmhaneye bağlayan merdiven 1939 tarihli fotoğraflarda yer almakta ancak sonradan eklenmiştir. 2 No'lu Dökümhane yapısında  gümüş  altın olan altı adet ergitme ocağı bulunmaktaydı. Darphane taşındıktan sonra bir süre kağıt deposu olarak kullanılmıştır. 1982-1983 tarihleri arasındaki onarımda İstanbul Restorasyon Konservasyon Merkez Laboratuvar Müdürlüğü'ne tahsis edilirken çatı katı konferans salonu olarak düzenlenmiştir. Hizmet mekanları için asma katlar, bölme duvarlar, kaplama elemanları kaldırılarak yeni işlevi gereği kimya laboratuvarı, atölyeler, ofisler ve kütüphane mekanları eklenmiştir. Sıra Odalar, 1985 yılında bodrum duvarları mevcutken üst kat ve çatısı kmşken bu yıllarda restorasyon projeleri hazırlanarak korumaya alınmıştır.²¹⁴

²¹¹ Gülsün Tanyeli, **Darphane-i Amire Tarihçesi**, Arrademento Dergisi, s.94

²¹² Gülsün Tanyeli'nin aktarımında belge: 'BA, Cevdet Darphane, sıra no. 841, 24 Rebiülevvel 1269/5 Ocak 1853'

²¹³ Gülsün Tanyeli, **a.g.e**, s. 95

²¹⁴ İffet Billur, **Türkiye'de Kültürel Mirası Koruma alışmaları Bağlamında İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü'nün Rolü**, Doktora Tezi, s.97-99

Görsel 3.70: Darphane Eminliği, 1936, İRAMA

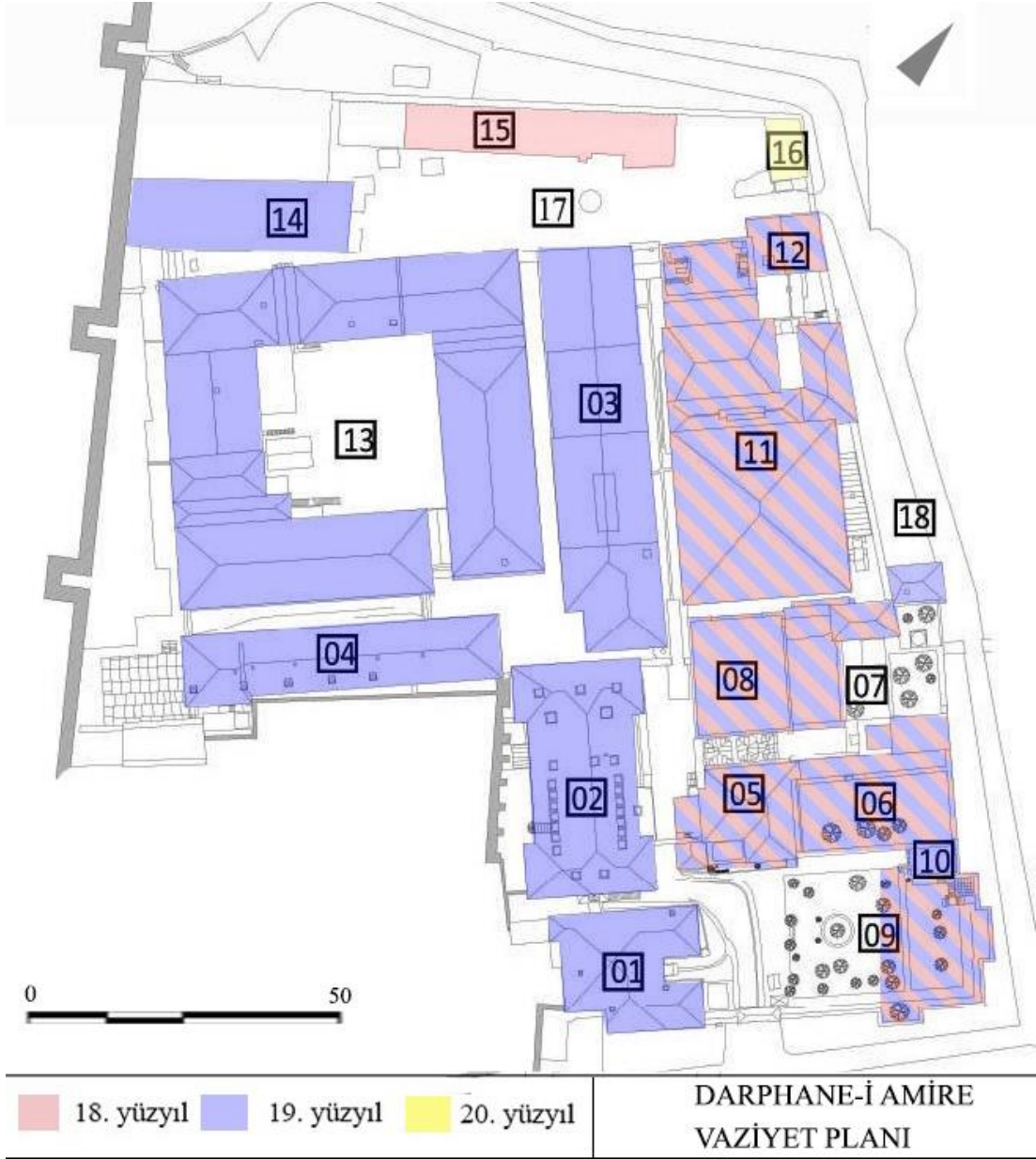
Görsel 3.71: Darphane Eminliği yapısında restorasyon yapılırken, 1977, İRAMA

Görsel 3.72: Dökümhane, 1936, İRAMA

Görsel 3.73: Dökümhane, TSMA, 2021

Görsel 3.74: Darphane-i Amire yapılarının dönem analizleri²¹⁵

3.1.5.3. Kullanım Değişiklikleri

Darphane-i Amire, 1967’de Damga Matbaası haricinde Balmumcu’daki yeni binasına taşınmıştır. Bu yıla kadar üretim devam etmiştir. 1983 yılında Kültür

²¹⁵ Didem Sunan’ın analizlerinden faydalanılmıştır. 1: darphane eminliği, 2:dökümhane, 3:kalıp atölyesi, 4: sıra odalar, 5-6-7-8:sikkeken ve teksirhane, 9: darphane köşkü yeri, 10: özgün işlevi bilinmeyen yapı, 11-12: çarkhane, 13: damga matbaası, 14-15-16: özgün işlevi bilinmeyen yapı, 17-18: avlu.

Bakanlığı tarafından yapılan restorasyon sonrası Darphane Eminliği, İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü, Dökümhane de İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı Müdürlüğü olarak kullanılmaya başlanmıştır.²¹⁶ 1996 yılında Sikkeken-Teksirhane, Çarkhane, Kalıp Atölyesi, Sıra Odalar ve alt avlu yapılarının kullanım hakkını, onarımlarının yapılması şartıyla yapıların sahibi olan Maliye Hazinesin'den 49 yıllığına Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'na kiralamıştır. Kısa sürede bazı yapıları sergi mekanı haline getirilerek Habitat II zirvesi düzenlenmiştir. Tarih Vakfı, Darphane'yi, kent müzesine çevirmek için çalışmalar yaparken İRAM bazı yapılarda yıkılma riskinin olduğunu raporlamıştır.²¹⁷ Dönemin Topkapı Sarayı Başkanı Prof. Dr. İlber Ortaylı Darphane-i Amire binalarının bakımsızlıktan çöktüğünü vakfin binalardan büyük rant sağladığını belirterek yapıların durumuna dikkat çekmiştir.²¹⁸ 2008 yılında Tarih Vakfı'ndan alınan kullanım hakkı TÜRSAB'a verilmiştir.

Damga Matbaası, İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı Müdürlüğü ve İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü 2011'de taşınmıştır. 14.06.2012 tarihinde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Darphane-i Amire'yi İstanbul Arkeoloji Müzelerine dahil etmiştir. 2019 yılında Cumhurbaşkanlığı Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı'na bağlanmıştır. Arkeoloji Müzeleri'ne ait depo olarak kullanılan Darphane binalarındaki eserler 2021 yılında Atatürk Havalimanı'na taşınması söz konusu olmuştur.²¹⁹ İşlevi hakkında belirsizlik yaşayan yapılarda restorasyon çalışmaları sürmektedir.

3.1.6. Karakolhane

3.1.6.1. Mimari Özellikleri

Karakolhane, avluya 20. yüzyıl başlarında tek katlı kargir olarak yapılmıştır. Avluya bakan ana girişinde yükselen duvar, köşeleri yuvarlatılmış üçgen alınlıkla bitmektedir. Bu alınlığın ortasında arma taşı bulunmaktadır. Düz atkılı ahşap

²¹⁶ Rabia Şengün, **Darpane-i Amire'nin Demir Üst Örtü Sistemlerinin İki Yapı Üzerinden İncelenmesi ve Koruma Önerileri**, Yüksek Lisans Tezi, s.28

²¹⁷ <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/tarih-vakfi-ni-darphane-den-cikardilar-6075359> Erişim Tarihi: 03.10.2021

²¹⁸ <http://arsiv.sabah.com.tr/2006/06/12/////gnd110.html> Erişim Tarihi: 08.06.2021

²¹⁹ <https://arkeofili.com/istanbul-arkeoloji-muzelerindeki-eserler-havalimanina-tasiniyor/> Erişim Tarihi: 08.06.2021

işçiliğinin olduğu gösterişli ahşap giriş kapısının yanında sivri kemerli yüksek pencerelerin sıralandığı sıvalı yan cepheleri yalın bir düzene sahiptir (Görsel 3.75). Kuzeybatı cephesinin orta aksında merdivenli ikinci girişi yer almaktadır (Görsel 3.76). Orta aksta sofanın yer aldığı iki yönde karşılıklı odaların sıralanmaktadır. Sofa zemini ve ıslak hacimlerin zemini mozaik taş kaplama diğer mekanlar ahşap kaplamadır. Giriş cephesi dışında sade ve işlevsel olan yapı özgün görünümüne yakındır.

Görsel 3.75: Karakolhane güneydoğu giriş cephesi (Kurtçu, 2021)

Görsel 3.76: Karakolhane kuzeybatı cephesi (Kurtçu, 2021)

3.1.6.2. Onarımlar

2005 yılında tescillenen yapı bu yıllarda saray görevlilerinin lojmanı olarak kullanılmaktaydı (Görsel 3.77-3.78-3.79). Etrafındaki muhdes yapılar 2007 yılında yıktırılarak temizlenmiştir (Görsel 3.80). 2009 yılında restorasyon çalışmalarında yapının içerisinde sonradan eklenen bölme duvarlar kaldırılarak kafe işlevi için yeniden düzenlenmiştir. Cephesine eklenen muhdes sundurmalarından arındırılarak özgün görünümüne kavuşturulmuştur.

Görsel 3.77: Karakolhane batı cephesi, 2008 onarımı öncesi, İRAMA

Görsel 3.78: Karakolhane batı cephesi, 2008 onarımı öncesi, İRAMA

Görsel 3.79: Karakolhane etrafındaki muhdes yapılar, 2007, İRAMA

Görsel 3.80: Dış Karakol Binası etrafındaki muhdes yapıların yıkımı, 2007, İRAMA

3.1.6.3. Kullanım Değişiklikleri

Aya İri ni askeri müze olarak kullanılırken Karakolhane yapısı idare binası olarak yaptırılmıştır (Görsel 3.81). Bu işlevini yitirdikten sonra müze elemanları tarafından kullanılan lojman haline gelmiştir (Görsel 3.82). 2009 yılına kadar etrafına muhdes gecekonduların yapıldığı Karakolhane, bu tarihten sonra restorasyon yapılarak yeme içme ünitesi olarak işletilmesi amacıyla Uluslararası Kongre Sarayı

Tesisleri İşletmeciliği Tic. A.Ş'ye (UKTAŞ) kiralanmıştır. Bu kuruluş, alt yüklenici olarak işletmesini bir kafeteryaya vermiştir. Günümüzde işleyen kafenin avlunun orta kısmına doğru ahşap platformlar üzerinde genişlemesi, şemsiyelerle yapının görünürlüğünü azaltması nedeniyle tartışmalara neden olmuştur.²²⁰

Görsel 3.81: Karakol yapısının askeri idare binası olarak kullanıldığı yıllardan fotoğraf, 1930'lar²²¹

Görsel 3.82: Lojman olarak kullanılan Karakolhane, 2009 onarımı öncesi, İRAMA

²²⁰ <https://www.haberturk.com/topkapi-sarayi-ndaki-dis-karakol-binasi-tartismasi-2507985> Erişim Tarihi: 16.06.2021

²²¹ www.eskiistanbul.net Erişim Tarihi: 15.04.2021

3.2. YOK OLMUŞ YAPILAR

3.2.1. Deavi Kasrı

Birinci Avlu'nun batısında Babüselam'a yakın sivri külahlı çokgen planlı Deavi Kasrı (kulle-i kâğıd emîni) bulunmaktaydı. Bu gösterişli köşkte kâğıd emîni ve yardımcıları davacıardan dilekçeler alınarak, ikinci avluda karara bağlanmakta ve hünkarın fermanları dağıtılmaktaydı.²²² Yapı saray ve halkın bağları zamanla zayıflamasına bağlı olarak işlevini yitirerek 19. yüzyılda yok olmuştur.

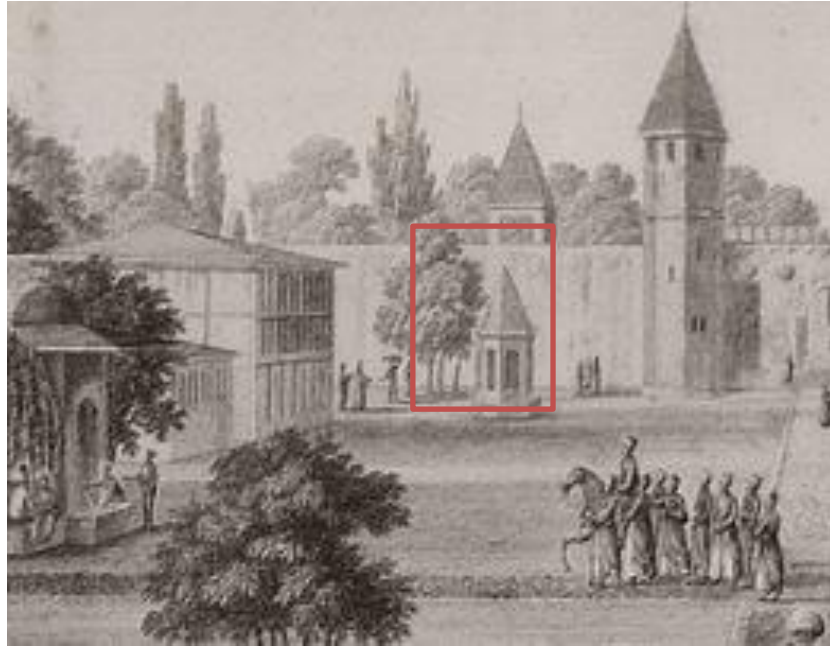
Görsel 3.83: Deavi Kasrı detayı, Hünername, 1584²²³

²²² Gülru Necipoğlu, *a.g.e*, s.72

²²³ TSK, H. 1517, fol. 1 7a-1 8b.

Görsel 3.84: Deavi Kasrı detayı, Süleymanname,1557²²⁴

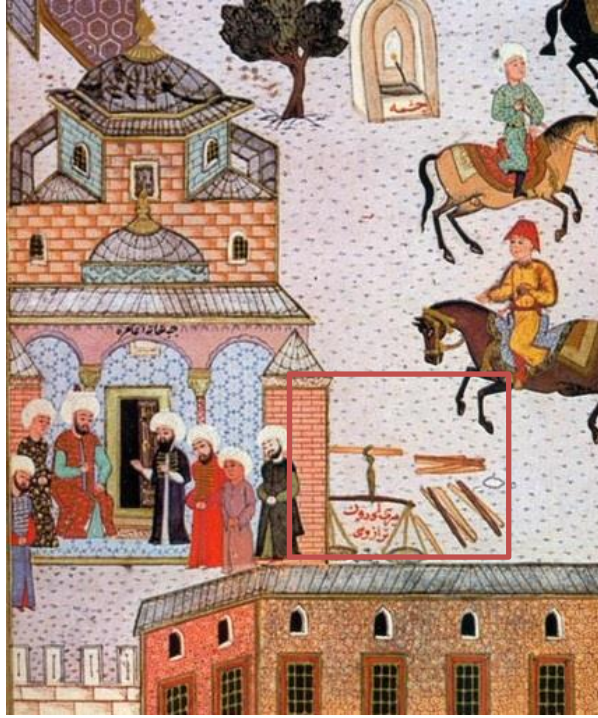
Görsel 3.85: Deavi Kasrı detayı, Melling, 1819

²²⁴ TSK, H. 1523, fol. 15b.

1976 yılında Birinci Avlu otoparka dönüştürülürken yapının temel izlerine rastlanmıştır. Koruma kurulu Deavi Kasrı oturma alanı ve kasra ait kalıntıların tespiti amacıyla georadar çalışması yapılmasını istemiştir.²²⁵ Deavi Kasrı'nın rölövesi, malzeme ve hasar analiz çalışması yapılmıştır.²²⁶ Yapının rekonstrüksiyonu düşünülmüştür. Fakat 2021 yılında uygulamasıyla ilgili bir çalışma görülmemiştir.

3.2.2. Anbar-ı Hime

Aya İrini ve Sur-u Sultani arasında 'Anbar-ı Hime' denilen odun anbarı yer almaktaydı. Hünername'de Aya İrini önünde bu anbarı temsil eden tartı ve odun görünmektedir (Görsel 3.86). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde odun anbarının beş yüz gemi odun alacak büyüklükte olduğunu ve Matbah-ı Amire'nin odunlarının buradan gittiğini söylemektedir.²²⁷

Görsel 3.86: Hünername'de Anbar-ı Hime'yi simgeleyen detay,1584

²²⁵ İstanbul IV Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 12.02.2015 tarihli 3261 tarihli kararı.

²²⁶ İstanbul IV Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 30.06.2016 tarihli 4790 tarihli kararı.

²²⁷ Evliya Çelebi Seyahatnamesi I, s.568

Görsel 3.87: Fossati çiziminde Anbar-ı Hime, 1852

3.2.3. Hasırhane-i Hassa

Hasırhane-i Hassa, Anbar-ı Hime'nin yanında hasırcılara ait koğuşlar, havuz, hamam, hastane, mescit, ve mutfak bölümlerden oluşan kendi içinde bağımsız bir yapıydı. 1527-28'de onarımların masraf defterlerinde 'hasırhâne-i hâssa' dan bahsedilmiştir. ²²⁸ Fossati'nin çiziminde (Görsel 3.88) Anbar-ı Hime'nin arkasında bulunan kırma çatılı yoğun yapılaşma Hasırhane-i Hassa olarak betimlenmiş olabilir.

Görsel 3.88: Fossati çiziminde Hasırhane-i Hassa detayı, 1852

²²⁸ Gülru Necipoğlu, 15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimarî, Tören ve İktidar, s.75

3.2.4. Anbar-ı Amire

Aya İrini'nin batısında dış bahçelere inen yokuşun yakınında 15. yüzyıl sonlarından itibaren sarayda yapı malzemelerini depolamak için kullanılan 'Anbar-ı Amire' ya da 'Anbar-ı Hassa' denilen yapı bulunmaktaydı. 16. yüzyıl sonlarında Osmanlı saray örgütü hakkında yazılmış bir risalede şehremini, yardımcıları ve anbar muhafızlarının dairelerinin de bu anbarda toplandığı belirtilmektedir.²²⁹

Necipoglu'na göre, 1503-12 yılında sultani bağışlarının kaydedildiği inam defterinden yola çıkarak Anbar-ı Hassa'nın kadrosunun anbarcibaşı, katib, anbar gılmanları, meremmetçiler, neccarlar, mermerciler, kireççiler, badanacılar, suyolcuları, sudolapçılar, demirciler, camcılar, nakkaşlar, kurşuncular, hamallar ve amelelerden oluşmaktaydı. Burada yapı ustaları tarafından eğitilen acemioğlanlar hassa mimarları ocağına terfi etmekteydi. Mimar Sinan yapı işlerinin artmasına bağlı olarak, Anbar-ı Hassa'nın kapasitesini arttırmak için avludan deniz kıyısına doğru uzanan bahçeye yeni anbarlar eklemiştir.²³⁰ Kömürçiyen Aya İrini'nin ilerisinde 'Şehremin' denilen büyük anbarın olduğunu ve içinde inşaat malzemelerinin burada bulunduğunu söylemiştir.²³¹ Lewenklaü albümünde (Görsel 3.89) önünde çeşme ve ağaç olan iki katlı yapı bu bina olabilir.

Görsel 3.89: Birinci Avlu çiziminde Anbar-ı Amire,1586, Lewenklaü

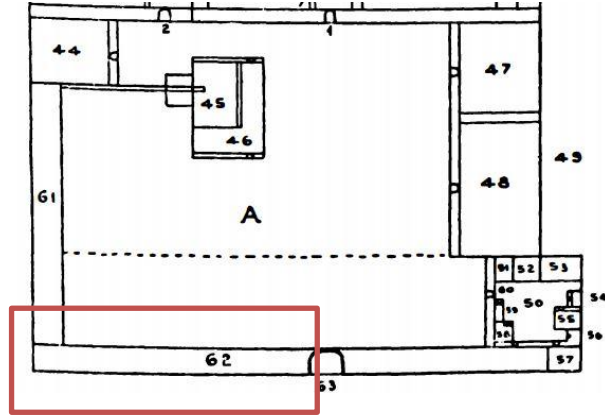
²²⁹ Gülru Necipoğlu, *a.g.e*, s.76

²³⁰ Gülru Necipoğlu, *Sinan Çağı Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür*, s.208

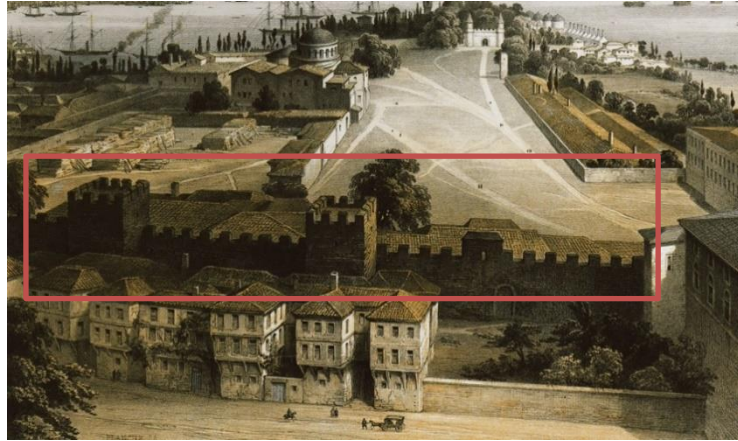
²³¹ Eremya Çelebi Kömürçiyen, *İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul*, s.12

3.2.5. Acemioğlanlar Koğuşu

Albert Bobovi'nin 1666'da çizdiği şematik planda (Görsel 3.90) ve Fossati'nin 1852 tarihli resminde Bab-ı Hümayun'un batısında acemioğlanların koğuşu görülmektedir (Görsel 3.91). 1575-76'da Sultan III.Murad, acemioğlanların koğuşlarını hasırcılara vererek onlara yeni koğuş yaptırılmasını emriyle iki yapının birbirine yakın olduğu anlaşılmaktadır.²³² Tavernier, avlunun solunda acemioğlanların kaldığı odunların ortasına istif edildiği avlulu büyük bir binadan bahsederek bu iki mekanı iç içe tanımlamıştır.²³³

Görsel 3.90 : Albert Bobovi'nin şematik planında acemioğlanlar koğuşu, 1666²³⁴

Görsel 3.91: Acemioğlan Koğuşu, Fossati, 1852

²³² Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimarî, Tören ve İktidar**, s.75

²³³ Jean-Baptiste Tavernier, **17.yüzyılda Topkapı Sarayı**, s.52

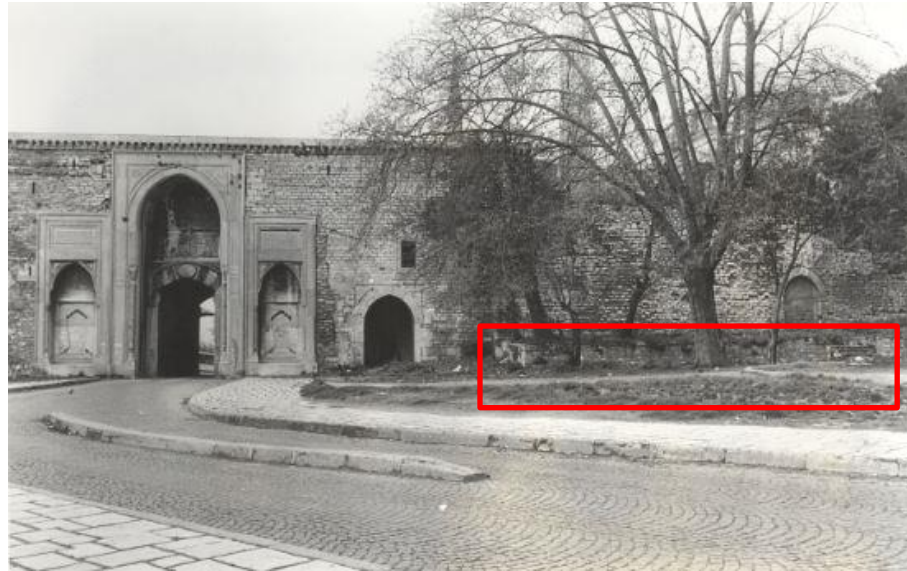
²³⁴ A. İkinci Avlu; 61. Eskiden sipahiler odası olarak kullanılan hastane; 62. Acemi oğlanlar odası; 63. Bab-ı Hümayun; 50 içoğlanı hastanesi; 47. Helvahane mutfağı; 48. Mutfaklar;49. Hasbahçe'nin bir bölümü

3.2.6. Namazgah

Bab-1 Hümayun'nun batısında sura bitişik, Karakolhane'ye doğru uzanan namazgah bulunmaktadır. 2017 yılında kültür varlığı olarak tescil edilmiştir.²³⁵ Günümüzde peyzajın örttüğü setin sur duvarında izi görünmektedir.

Görsel 3.92: Namazgah, 2000 öncesi, İRAMA

Görsel 3.93: Namazgah, 2000 öncesi, İRAMA

²³⁵ Koruma Kurulu'nun 15.03.2017 tarihinde 5550 sayılı kararı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Yapılan araştırmalar neticesinde Topkapı Sarayı Birinci Avlusu'nun batı kısmının yüzyıllar boyunca eklemeler, yıkımlar ve onarımlarla mimari dönüşüm geçirdiği anlaşılmaktadır. Avluda 15. yüzyıldan itibaren inşası başlayan Anbar-ı Hime, Hasırhane-i Hassa, Anbar-ı Amire ve Acemioğlanlar Koğuşu gibi hizmet yapılarının varlığı seyyahların aktarımları ve gravürlerden edinilen bilgiler doğrultusunda saptanmıştır. İşleve yönelik, yalın mimari görünümleri nedeniyle çoğu görsel kaynakta yer almamıştır. Günümüze ulaşmayan bu binaların avluda izlerine ulaşamayarak 'yok olmuş yapılar' olarak değerlendirilmiştir.

Avludaki dönüşümlerin sebepleri içerisinde yangın ve deprem gibi afetlerin yanında sosyo-kültürel ve siyasi etkenler de yer almıştır. Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma sürecinde güzel sanatlar mektebi, müze gibi yeni tipolojilerde yapılar saray sınırları içerisine eklenmiştir. Aya İrini ve Çinili Köşk'e verilen yeni işlevler bu binalardaki mimari değişikliklerin diğer bir nedenidir.

İstanbul'un fethinden sonra Cebehane olarak kullanılmaya başlanan Aya İrini, sonrasında sergi mekanı olarak düzenlenmiştir. Yapısal dönüşümünde yangın ve doğal afetlerin izleri ana binada görülürken işlev değişikliğiyle birlikte yapılan müdahaleler atriumunda gerçekleşmiştir. Türk müzeciliğinin ilk adımlarının atıldığı yapı günümüzde bir sergi düzenine sahip değildir. Aya İrini'nin müze olarak işletilmesinde ve kullanılmasında belirsizlikler yaşanmaktadır. Ana yapı ziyarete ve etkinliklere açıkken atriumu kapatılmıştır.

Birinci Avlu'da yer alan Sanayi-i Nefise Mektebi'nin ihtiyaçlar doğrultusunda genişletilerek dört aşamada inşa edildiği tespit edilmiştir. Müzeye dönüştürülen yapı bu dönemde özgün görünümünden uzaklaştırılmıştır. Aynı avluyu paylaştıkları Çinili Köşk de sarayın Osmanlı Dönemi'ne ait en eski yapılarından olmasına rağmen özgünü korunamayarak giriş revaklarında ve iç mekanlarında değişiklikler yapılmıştır. Köşkün karşısında yer alan Arkeoloji Müzesi, ana binasına kuzey, güney ve doğu olmak üzere üç ek bina inşa edilmesiyle dört aşamada tamamlanmıştır. Aya İrini'de başlayan Türk müzeciliğinin hikayesi, Çinili Köşk'ten

Arkeoloji Müzesi'ne devam etmektedir. Müze binasının bu bölgeye inşa edilmesinin tesadüfi olmadığı sonucuna varılmıştır.

Avlunun diğer yapılarından olan Darphane-i Amire, 18. ve 19. yüzyılda inşa edilen binalardan oluşmaktadır. Buranın kullanım hakkı bir süre Tarih Vakfi'ndayken, sonrasında TÜRSAB'a, kısa süre önce de Cumhurbaşkanlığı Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı'na verilmiştir. Binaların işlevlendirilmesinde ve koruma politikasında belirsizlikler yaşanmaktadır. İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü, Darphane Eminliği'nden, Matbaa Lisesi'ne, sonrasında Gülhane Parkı'ndaki binasına ve 2021 yılında Fatih'te eski Fransız Hapishanesi binasına taşınmıştır. Mimari koruma alanında çalışan kamu kurumu, korumakla yükümlü olduğu yapılardan uzaklaştırılmıştır.

Karakolhane 2009 yılında restorasyonu yapılanaya kadar saray çalışanlarının lojman olarak kullandığı bina olarak kalmıştır. İstanbul'un en çok ziyaret edilen müzelerinden olan sarayın bahçesinde gecekondulaşmanın olması kültürel mirası korumada yaşanan eksiklikleri göstermektedir.

Yapılan çalışmalarla Topkapı Sarayı Birinci Avlusu'nun batı kısmındaki yapıların, sarayın inşasından itibaren 21. yüzyıla kadar geçirdiği onarımlar ve kullanım değişiklikleri ortaya konulmuştur. Tüm sarayı kapsayacak bir koruma politikasının oluşturulamaması, yapıların onarımı ve işleyişinde belirsizlikler yaratmaktadır. Topkapı Sarayı'nın tarihi ve mimari kimliğinin değeri bilinerek, kültür varlığı koruma ilkelerine uyularak, bütüncül ölçekte hazırlanan bir koruma politikasıyla ele alınmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akpolat, S. A.** (1991). Fransız Kökenli Levanten Mimar Alexandre Vallaury, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Altuğ, K.** (2013). İstanbul'da Bizans Dönemi Sarnıçlarının Mimari Özellikleri ve Kentin Tarihsel Topografyasındaki Dağılımı, (Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Amicis, Edmondo de.** (2010). Costantinopoli, çev. Filiz Özdem, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Ar, B.** (2013). Osmanlı Döneminde Aya İrini ve Yakın Çevresi, (Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- And, Metin.** (1993) 16. Yüzyılda İstanbul Kent, Saray, Günlük Yaşam, Anadolu Sanat Yayınları, İstanbul.
- Angiolello G. M.** (2011). Fatih'in İçoğlanı Anlatıyor, Fatih Sultan Mehmet, Edt. Pınar Gökpınar Ve Erhan Afyoncu, Profil Yayıncılık, İstanbul.
- Aslanapa, O.** (1989). Türk Sanatı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Atalay, B.** (2003). Batılıların Gözüyle Topkapı Sarayı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Aydın, H.** (2013). Resimli Belgelerde Topkapı Sarayı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul.
- Ayverdi, E. H.** (1966). Osmanlı Mimarisi'nin İlk Devri, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- Ayverdi, E. H.** (1947). Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- Ayverdi, E.H. - Yüksel İ. A.** (1976). İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- Başgelen, N.** (2010). Müze-i Hümayun'dan Günümüze İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Billur, İ.** (2020). Türkiye'de Kültürel Mirası Koruma Çalışmaları Bağlamında İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü'nün Rolü, Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Bobovius, A.** (2013). Saray-ı Enderun Topkapı Sarayında Yaşam, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Bornovalı, S.** (2019). Hartmann Schedel'in İstanbul Görünümleri. Art-Sanat, 11, 13-46. İstanbul. DOI: 10.26650/artsanat.2019.11.0002.

- Bölükbaşı, Ö. F.** (2013). 18. Yüzyılın İkinci Yarısında Darphâne-i Âmire, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Büyükseçgin, İ.** (2013) İstanbul Arkeoloji Müzeleri, (makale), Turing Dergisi, sy. 376, İstanbul.
- Cezar, M.** (1971). Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Cimilli H. C.** (2008). Topkapı Sarayı'nın Anıtsal Kapılarının İşlev ve Sembolizm Açısından İncelenmesi, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Dirimtekin, F.** (1962). Les Fouilles Faites en 1945-1947 et en 1958-1960, Entre Sainte-Sophie et Sainte-İrene à Istanbul, Cahiers Archeologiques, 13.
- Diker, H. F.** (2000). Topkapı Sarayında Revan ve Bağdat Köşkleri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Diker, H. F.** (2015). "Topkapı Sarayı Müzesi'nde Güncellenmiş Bir Sergi Mekânı 2", Yapı Dergisi, Sayı: 409, s. 72-77.
- Düzgüner, F.** (2004). Iustinianus Dönemi'nde İstanbul'da Yapılar, Procopius Birinci Kitap (Analiz), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Eldem, S. H., Akozan, F.** (1982). Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Eldem, S. H.** (1968). Rölöve I, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, İstanbul.
- Eldem, S. H.** (1969). Köşkler ve Kasırlar, Cilt I, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayını.
- Eldem, S. H.** (1969). Köşkler ve Kasırlar, Cilt II, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayını.
- Erder, A.** (1960). St. İrenin Güney Doğusundaki Bizans Sarnıcı, Ayasofya Müzesi Yıllığı, No:2, İstanbul.
- Esemenli, D.** (2000) Mekanlar ve Zamanlar, Topkapı Sarayı, İstanbul, Akbank Yayınları.
- Çelebi, E.** (1996) Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, I-II., hz. Orhan Şaik, İstanbul.
- Geren, Albuz. G.** (2019). İstanbul Topkapı Sarayı Darphane-i Amire Binaları Yapı Malzemelerinde Arkeometrik Çalışmalar. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi.
- Goodwin, G.** (1971). A History of Ottoman Architecture, The Johns Hopkins Press, Baltimore.
- Gurlitt, C.** (1912). Die Baukunst Konstatinopels, Berlin.

- Güngör S. S.** (2017). Tarihi Yarımada'daki Roma ve Bizans Dönemi Sarnıçları, Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, sayı 2, s.37-72.
- Gürol Öngören, P.** (2012) Displaying Cultural Heritage, Defining Collective Identity: Museums From The Late Ottoman Empire To The Early Turkish Republic, Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Hartmann, S.** (1493) Liber Chronicarum - Nuremberg Chronicle (latin Edition). , Illustrators: Pleydenwurff, Wilhelm. Wolgemut, Michael., Publication: Anton Koberger for Sebald Schreyer and Sebastian Kammermeister.
- Karakaya, E.** (2006). Türk Mimarlığı'nda Sanayi-I Nefise Mektebi/Güzel Sanatlar Akademisi'nin Yeri ve Restorasyon Alanına Katkıları, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Koçu R. E.** (1960). Topkapı Sarayı, İstanbul Ansiklopedisi Kütüphanesi, İstanbul.
- Kritovulos.** (2020) Kritovulos Tarihi, çev. Ari Çokona, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kömürçyan, E. Ç.** (1988) İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul, çev. H.D.Andreasyan, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Külekci, B.** (2020). Topkapı Sarayı'nın IV. Avlusundaki Yapısal Dönüşümler, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- Kuban, D.** (2017). İstanbul Bir Kent Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Kula Say, S.** (2014) Beaux Arts Kökenli Bir Mimar Olarak Alexandre Vallauray'nin Meslek Pratiği ve Eğitimciliği Açısından Kariyerinin İrdelenmesi, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Mamboury, E.** (1951). Byzantium, Paris.
- Mazlum, D.** (2001). Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında 22 Mayıs 1766 İstanbul Depremi ve Ardından Gerçekleştirilen Yapı Onarımları, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Mehmed Raif Bey.** (2010). Bir Osmanlı Subayının Kaleminden Topkapı Sarayı ve Çevresi – Topkapı Sarây-ı Hümâyûnû ve Parkının Târîhi, İstanbul.
- Millingen, A. V.** (1912). Byzantine Churches in Constantinople, Their History and Architecture, London.
- Necipoğlu, G.** (2007). 15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Necipoğlu, G.** (2013). Sinan Çağı Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- Orgun, Z.** (1941-42). Çinili Köşk, Arkitekt dergisi, s.11-12.
- Ortaylı, İ.** (2007). Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Osmanağaoğlu İ, Canan.** (2007). Tasarımları ve Eğitimciliği Işığında Nezih Eldem'in Mimarlık Anlayışı, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ, İstanbul.
- Öz, T.** (1953). Topkapı Sarayı'nda Fatih Sultan Mehmet II. Ye Ait Eserler, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Özkurt, M. Ç.** (2018). Sanayi-I Nefise Mekteb-i Âlisi'nin Yapılandırılmasından İki Öncü: Osman Hamdi Bey ve Alexandre Vallaury, Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Gece Kitaplığı, İstanbul.
- Pasinli, A.** (2003). İstanbul Arkeoloji Müzesi, Akbank Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Procopius** (1994). İstanbul'da Iustinianus Dönemi'nde Yapılar, Birinci Kitap, çev. E. Özbayoğlu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Raif, M.** (2010). Topkapı Sarayı ve Çevresi, Hazırlayan: Ahmet Arslantürk, Ünsal Ünlü, Metamorfoz Yayıncılık, İstanbul.
- Ramazanoğlu, M.** (1946). Sent İren ve Ayasofyalar Manzumesi, İstanbul.
- Sağdıç, E.** (2008). Topkapı Sarayı'nın İkinci Avlusunun Dönüşümü ve Kayıp Mekanları, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- Sahillioğlu, H.** (1993) "Darphane", İslam Ansiklopedisi, Cilt 8, İstanbul, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, s.501-505.
- Sakaoğlu, N.** (1996). Darphane-i Amire'nin Kısa Tarihi, Dünya Kenti İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Sakaoğlu, N.** (2002). Tarihi, Mekânları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun Topkapı Sarayı, Denizbank Yayınları, No:9, İstanbul.
- Seçkin, N.** (1990) Topkapı Sarayı'nın Biçimlenmesine Hakim Olan Tasarım Gelenekleri Üzerine Bir Araştırma, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Şengün, R.** (2015). Darpane-i Amire'nin Demir Üst Örtü Sistemlerinin İki Yapı Üzerinden İncelenmesi ve Koruma Önerileri, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Shaw, W.** (2004). Osmanlı Müzeciliği, Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi, çev. Esin Soğancılar, İletişim Yayınları, İstanbul.

- Şimşirgil, A.** (2005). Taşa Yazılan Tarih Topkapı Sarayı, İstanbul: Tarih Düşünce Kitapları.
- Skarlatos Byzantios.** (2019) Constantinople Vol.I, çev. Haris Theodorelis-Rigas, İstos Yayın, İstanbul.
- Sözen, M.** (1990). Devletin Evi Saray, Sandoz Kültür Yayınları, İstanbul.
- Sunan, H. D.** (2007). Tarihi Gelişim İçinde Darphane-i Amire Yapıları ve Damga Matbaası'nın Mimari Analizi ve Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Tamer, C.** (2003). İstanbul Bizans Anıtları ve Onarımları, Turing Yayınları, İstanbul.
- Tanyeli, G.** (1996). Darphane-I Amire Tarihçe, Arredamento Mimarlık Dergisi, haziran sayısı, s.92-95.
- Tavacıgil, Ö.** (2004) Topkapı Sarayı Köşk Yapılarından 'Çinili Köşk'ün Onarımları Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Tavernier, J. B.** (2014). 17. Yüzyıl Topkapı Sarayı, çev. Teoman Tunçdoğan, Edt. Necdet Sakaoglu, Kitap Yayınevi.
- Tezcan, H.** (1989). Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul.
- Tuncay, H.** (1980). Çinili Köşk, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. H.** (2014). Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ürekli, F.** (1997). Sanayi-i Nefise Mektebi'nin Kuruluşu ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Weiner, W. M.** (2016). İstanbul'un Tarihsel Topografyası, çev: Ülker Sayın, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Yaman, A.** (2020). Topkapı Sarayı'nın III. Avlusundaki Yapısal Dönüşümler, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- Kaya Zenbilci, İlkgül.** (2018). Schedel'in Dünya Tarihi/Nürnberg Kroniği'nde (Liber Chronicarum) Konstantinopolis Tasvirleri, s. 1107-1135. Uluslararası Antropoloji Arkeoloji Sanat Tarihi Sempozyumu ANARSAN (8-9 Ekim 2018), Hitit Üniversitesi, Çorum 2018, Hitit Üniversitesi.

İnternet Kaynakları

Url-1 <www.eng.travelogues.gr.com>, erişim tarihi 04.02.2021.

Url-2 <www.sebahjoaillier.com>, erişim tarihi 05.04.2021.

Url-3 <www.gallica.bnf.fr>, erişim tarihi 11.04.2021.

Url-4 <www.istanbul.ktb.gov.tr>, erişim tarihi 03.05.2021.

Url-5 <www.kulturenvanteri.com>, erişim tarihi 05.04.2021.

Url-6 <www.turkeyistanbul.com>, erişim tarihi 02.05.2021.

Url-7 <www.onb.wg.picturemaxx.com>, erişim tarihi 13.02.2021

Url-8 <www.wikipedia.com>, erişim tarihi 02.05.2021.

Url-9 <www.arkitera.com>, erişim tarihi 04.05.2021.

Url-10 <www.arkiv.com.tr>, erişim tarihi 20.05.2021.

Url-11 <www.iif.harvard.edu>, erişim tarihi 06.06.2021.

EKLER

Ek-1 : Aya İrini Atriumunu Çevreleyen Revağın Onarımıyla İlgili Rapor

AYA İRİNİ ATRİUMUNU ÇEVRELEYEN REVAĞIN ONARIMIYLA İLGİLİ RAPOR

Aya İrini İstanbul'un 6. Yüzyıldan kalan üç önemli anıtından biridir. İç mekanının ve atriumunun büyük ölçüde korunmuş olması bu antik dönem anıtının İstanbul gibi bir Dünya Mirası kenti için taşıdığı değeri daha da öne çıkarmaktadır. Topkapı Sarayı içinde bulunması nedeniyle hiçbir zaman camiye çevrilmeyen bu dini yapı, 19. Yüzyılda Askeri Müze olarak kullanılmaya başlanırken binanın iç mekanında, narteksinde ve atriumunda bazı değişiklikler yapılmıştır. Askeri Müzenin Harbiye'de kurulmasıyla boşaltılan Aya İrini kültürel etkinlikler için kullanılan, konser salonu olarak çok revaç bulan bir yere dönüşmüştür. Bu kullanıma ek olarak iç mekanın ve revakların sergiler için kullanılması, bu anıtın kamuya daha çok açılması ve değerlendirilmesi açısından uygun bulunmuştur. Bu kapsamda, 1980 lerde Anadolu Medeniyetleri Sergisinin düzenlenmesi sırasında Topkapı Sarayı mimarlarından müteveffa İlban Öz tarafından Aya İrini'ye revakları kapatan bir ahşap doğramalı sistem eklenmiştir. Kurul kararıyla yapılan bu ek halen mevcuttur. Aradan geçen süre içinde büyük ölçüde zarar görmüş olan bu doğramalar yenilenme ihtiyacı gösteren bir duruma gelmiştir. Şu anda Aya İrini revakları bir mozaik sergileme mekanına dönüştürülmektedir. Müze iç mekanının sağlıklı hale getirilmesi açısından anıt genel bir bakımdan geçirilmektedir. Harap olan revak doğramalarının onarımı için iki seçenek akla gelmektedir.

1. İlban Öz'ün tasarımına sadık kalınarak ahşap doğramaların yenilenmesi,
2. Revakların kayıtları az, cam satırları fazla olan hafif bir sistemle kapatılması.

Bu seçenekleri değerlendirirken Venedik Tüzüğü'nün 9. ve 13. Maddelerine başvurmak ve ilkelere bakmak yararlı olacaktır. 9. Maddeye göre anıtlara yapılacak " *eklemenin mimari kompozisyonundan farkı anlaşılabilirmeli ve gününün damgasını taşımalıdır*". 13. Maddede ise " *Eklemelere ancak yapının kompozisyonuna.. ve çevresiyle bağlantısına zarar gelmediği durumlarda izin verilebilir*" denilmektedir.

Aya İrini atriumu korunmuş nadir anıtlardan biridir ve İstanbul'daki tek örnektir. Avlu ögesinin özgün karakteriyle korunması temel yaklaşımlardan biri olmalıdır. Üstü kesinlikle örtülmemeli, mekansal özelliği değişmemelidir.

Yeni işlevin zorlamasıyla aslen avluya açık bir mekan olan revakların kapatılması kabul edilebilir bir değişiklik olmaktadır. Ancak yukarıda değinilen ilkeler ışığında revakların tarihi bir üslubu taklit eden değil, yeni olduğu belirgin bir sistemle kapatılması uygun görünmektedir. Revakları kapatmak için çağdaş olanaklardan yararlanılmasını; kayıtların daha hafif bir ayırıcı ile yapılmasını doğru bulmakta ve önermekteyiz.

Döşemelerin yeniden oluşturulması

Aya İrini revakları şap bir yüzeye sahiptir; özgün döşeme kaplaması tümüyle yok olmuştur. Yalnız iç mekandan nartekse geçiş bölümünde kısmen korunmuş bir mermer döşeme bulunmaktadır; bu küçük parça eski durum hakkında sınırlı da olsa bir ipucu sağlamaktadır.

Revakların çeşitli yerlerinde yapılan sondajlarda bulunan izler döşemenin yenilenmesi için gerekli verileri sağlayabilir. Geç Osmanlı döneminde şeshane veya dörtgen tuğlalar kullanılmış olabilir. Elde edilen verilerin değerlendirilmesinden sonra bir proje hazırlanması uygun olacaktır.

Ek -2: Kontrol Amirinin Aya İrini Revakları Hakkındaki Raporu

R A P O R

Kültür Bakanlığı'nca Aya İrini Atrium'da İstanbul ve civarındaki kazılarla ortaya çıkarılan mozaiklerin teşhiri ve İkona Müzesi açılması talimatları gereği, Müdürlüğümüz denetimi altında, Müteahhit NETYAPI San.ve Tic.A.Ş.'nin taahhüdü altında yaptırılacak olan İstanbul Ayasofya Müzesi Aya İrini Anıtı 2000 Yılı Onarımı ve Teshir Tanzimi işinde;

- Aya İrini'de revakları kapatan bir ahşap doğrama mevcuttur. Avluya açık olan revaklarda bulunan bu ahşap doğramalar, dış tesirlerle bilhassa yağmur sularının etkisi ile zaman içinde büyük ölçüde zarar görmüş, çürümüş ve mukavemetini kaybetmiştir. Revakların daha uzun ömürlü ve bakıma ihtiyacı olmayan kayıtları az, cam satırları fazla olan hafif bir sistemle kapatılmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

- Atrium iç mekanı döşemesi çimento harçlı bir kaplama ile kaplıdır. Bu mevcut çimento harçlı döşeme kaplamasının sökülerek yapılan sondajlarla bulunacak izler doğrultusunda tuğla veya mermer kaplama olarak döşemenin teşkili düşünülmektedir.

Yukarıda bahsedilen hususlarla ilgili yapılacak işlere ait, Ayasofya Müzesi Müdürlüğü'nün 15/08/2000 tarih ve 356 sayılı yazısının ekinde verilen rapor, Bakanlığımızın 03/05/1993 tarih ve 1711 sayılı olurları ile kurulan Bilimsel Kurulda görevli Prof.Dr.Zeynep Ahunbay ve Prof.Dr.Metin Ahunbay'ın 01/12/2000 tarihli raporu ve Müteahhit NETYAPI San.ve Tic.A.Ş.tarafından düzenlenen ve Müdürlüğümüzce onaylanan rölöve ve öneri projesi ve fotoğraflar ekte sunulmaktadır.

Kurul kararı alınması için gereğini arz ederiz. 05/12/2000

Ek-3: Selma Emler'e ait Aya İrini Onarım Raporu

Sent İren Anıtı'nın 300.000.00 lira birinci keşif bedelli 1972-1973 yılları onarım işleri sırasında yapılan araştırmaları ve neticelerini muhtevi

R A P O R

Kontrol Mimarlığı ile görevli bulunduğum Sent İren Anıtı'nın tarihçesi, hali hazır durumu, bakımı muhafazası ve restorasyonu hakkında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kuruluna arz edilen 18.11.1972 tarihli raporunda, binanın o tarihte kiremitle örtülü bulunan Atrium kısmı revaklarının evvelce kurşunla kaplanmış olduğu halde, bilahare yapılan onarımlar sırasında ucuza mal etmek maksadıyla, bu kurşunların toplanarak tonoz üstlerinin bir dolgu malzemesi ile doldurulup iki tarafa meyilli düz satırlar hasıl edilmek suretiyle bu satırların alaturka kiremitle örtülmüş olduğunu bu kiremit örtünün harab durumunu bildirerek:

"....Bu kere yapılacak restorasyonlar sırasında, bu harap kiremit örtülerin tamamen toplanıp altındaki dolgu tabakaların temizlenerek esas kupbe ve tonoz satırlarının meydana çıkarılmasını, ve bunların üzerine kurşun değilse de, kurşun taklidi şap yapılmasını, münhat noktalarda birikecek yağmur sularının iyi bir süzgeç tertibatından geçirilerek mecralara bağlanmasını ve bu satırların devamlı bakım ve temizliğinin temin edilmesini,....." teklif etmiştim.

Bu raporum üzerine kurulca alınan 10.2.1973 tarih ve 6948 sayılı kararda bu teklifim böylece kabul edilmiş bulunmakta idi.

300.000.00 lira birinci keşif bedelli 1972-1973 yılları onarım işlerine dahil olarak, bu revakların da onarımı yapılmak üzere, harap kiremit örtüler kaldırılmış olup, bu kiremit örtülerinin altında kalan ve 18.11.1972 tarihli raporunda belirttiğim tahminime uygun olarak, sıkıştırılmış toprak ve molozdan müteşekkil bir dolgu malzemesinin mevcudiyeti ortaya çıkarılmıştır.

Üzerinde otların ve ağaçların yetişmesine sebebiyet veren bu dolgu tabakası, arkeolojik kazı zihniyetine uygun bir itina ile çalışılarak kaldırılmıştır. Bu çalışma sırasında, bu dolgu malzemesi içinden her an bulunması muhtemel eski madeni paralar, seramik parçaları, madeni eşya parçaları, mimari kalıntıların da mevcut olabileceği ve bu muhtemel buluntulardan inşaatın tarihlendirilmesi hususunda faydalanmak imkânları da bilhassa göz önünde tutularak kontrollük teşkilâtımızın devamlı nezareti altında çalışılmış ve çıkan buluntular muhafaza altına aldırılmıştır.

Bu tarz itinalı bir çalışma neticesinde, atrium kısmı revaklarının üstündeki tonoz ve kubbelerin esas bünyeleri gün ışığına çıkarılıp durumları incelenerek, bu araştırma ve inceleme neticeleri kontrollük teşkilâtımızın haiz olduğu asgari imkânlar nisbetinde detaylandırılmak suretiyle esas hatlarıyla acele ve basit bir rolöve halinde tesbit edilmiş bulunmaktadır.

Ek-4 : Aya İrini Ait Yangın Hasar Tespit Tutanağı

HASAR TESBİT ÖN TUTANAĞI

İLGİ: 28.4.1992 tarih ve B.16.O.AMİ.4.34.00.00-MÜZE/205 sayılı İl Kültür Müdürlüğü Ayasofya Mizesi Müdürlüğü'nün yazısı.

İlgi yazı gereği, yangın geçirmiş olan Aya İrini Mize binasında hasar tesbitinin belirlenmesi amacıyla kurulan heyetimiz 28.4.1992 tarihinde 15.00 - 15.30 saatleri arasında yerinde inceleme yapmıştır.

Ahşap merdiven tamamen ve ahşap balkonun büyük bir bölümü yandığı için galeri katına çıkılmamış tesbitler alt kattan yapılmıştır.-

Tarafımızdan yapılan tesbitler aşağıda belirtilmiştir;

-Ahşap balkonun büyük bir kısmının yandığı,
-Üst kata çıkış ahşap merdivenin tamamen yandığı,
-Ahşap balkonun üstüne gelen mermer lentolardan bir parçasının kırılarak düştüğü,

-Balkonu çevreleyen beden duvarlarının islendiği, bazı bölümlerinde sıva ve taçlardan parçalar düştüğü,
-Balkonun arka tarafındaki iç nartekste duvar ve tonozlarda islenmelerin olduğu, sıvalarda çatlayarak dökülmeler olduğu,
-Diş narteks bölümünde ise tavan ve duvarda islenmeler olduğu, bezemelerin kısmen görünmez hale geldiği, köşelerde kartonpiyerlerde dökülmeler olduğu, görülmüştür.

-Elektrik ana panosunun şalterinin kapalı durumda olduğu görülmüştür.
-Salon içindeki tali elektrik tablolarının hiçbir hasar görmediği anlaşılmıştır.
-Ana salonun yan bölümlerindeki galeri altlarına aydınlatan halojen spotları besleyen enerji kablolarının yanmış olduğu görülmüştür.

Ayasofya Mizesi Müdürlüğü'nce galeri katına çıkış sağlandığında detaylı tesbit yapılarak rapor verilebilecektir.

İşbu tutanak tarafımızca tanzim ve imza edilmiştir. 28.4.1992

Ek-5 : Aya İrini 1982-1983 yılı İş Raporu

AYA İRENE ANITI ONARIM VE SERGİ YAPIMI 1982-1983 YILI İŞ PROGRAMI RAPORU

Avrupa Konseyi, XVIII. Sanat Sergisi "Anadolu Medenitleri" sergisinin "Prehistorya'dan Bizans Sonuna Kadar" döneminin Aya Irene'de açılması kararı üzerine, anıtın mimari ve tarihi önemi nedeni ile, tarafımızca sergileme projeleri hazırlanırken binaya hiç bir suretle müdahale gerektirmeyen kaideler cam pano ve nişlerde yapılacak cam vitrinlerde belirli bir süre için sergileme yapılması düşünülmüştür.

Sergi nedeni ile binanın onarımında sadece :

- 1-Çatı ve kubbe kurşun tamirleri,
- 2-Atrium'da iç avluya bakan revaklarda ,mevcut Osmanlı Devri ahşap doğramanın, olmayan kısımlarda aynen yapılması,
- 3-Bina içindeki Osmanlı yapısı büyük merdivenin aynı malzeme ve işçilikle tamir ve takviyesive aynı renklerde boyanması,
- 4-Bina içindeki taş-tuğla duvarlarda çok bozuk olanların değiştirilmesi, mozaik- fresk ve sıvalara hiç müdahale bulunmadan sadece kağız kısımlarla olan ara kesitlerinin derzlenerek devamlılığın sağlanması;
- 5-Bina içindeki Osmanlı Yapısı revakta ve atriumdaki iki kubbede mevcut Osmanlı kalem işlerinin onarımı,
- 6-Bina girişi sağındaki mekanda bulunan yeni tuvaletlerin, binanın gerek sergi ve gerek her yıl yapılan İstanbul Festivali'deki kapasite gereği genişletilerek ıslahının yapılması düşünülmektedir.

Yüksek Kurul' ca onayı gereğini arz ederim. Saygılarımla.

Ek-6 : Maçka Kışlası'na Nakledilen Eserlerin Aya İrini'ye Getirilmesini
Konu Alan Yüksek Kurul Kararı

T. C.
GAYRİMENKUL ESERLER VE ANITLAR
Yüksek Kurulu

K A R A R

Toplantı No : 19
Toplantı yeri : Ankara
Toplantı tarihi : 7.1.1954
Karar tarihi : 9.1.1954
Karar No : ----

Topkapı Sarayı Müzesi hudutları içinde bulunan St. İren binasının İstanbul'un fethini müteakip Gebenelik ittihaz edildiği ve son esirde de askerî müze olarak kullanılmış olduğu ve fakat 1945 yılında toplanan ihtisas komisyonunca askerî müze ittihazına elverişli bulunmadığı kararlaştırılmış olduğundan sözü geçen müze Maçka Kışlasına nakledildiği halde bu defa yine St. İren'e getirilmesi mevzu bahis olduğuna dair üyelerden Tahsin Öz'ün 7.1.1954 tarihli tekriri incelendi :

St. İren binasının askerî müze eserlerini teşhire müsait bulunmaması ve işbu eserlerin evvelce maruz kaldığı fena tesirlerin de tekerrürüne meydan verilmemesi için yeniden askerî müze olarak kullanılması temayülüne karşı müteyakkız bulunulmasına ve ancak işbu anıtın tarihi ve mimari ehemmiyeti yönünden bir bina olarak umumun istifadesine arz edilmesi hususunun Milli Eğitim Vekâletine duyurulmasına karar verildi.

Başkan : Mansel Arif Müfit Üye : Ünsal Behçet
Başkan Vekili : Çapçı Orhan Bulunmadı
Üye : Akurgal Ekrem " : Yenen Mithat
" : Alsaç Orhan
" : Arseven Celâl Asat (Bulunmadı)
" : İzer Zeki Faik (Bulunmadı)
" : Kanay Cahit (Bulunmadı)
" : Öz Tahsin
" : Söylemezoğlu H. Kemali
" : Tanpınar Ahmet Hamdi
" : Turan Osman
" : Ülgen Ali Saim